

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**OSMANLI'DA KASAP ESNAFINA GENEL BİR BAKIŞ:
XVI-XVIII. ASIRLARDA İSTANBUL VE ANADOLU
KENTLERİNDE KASAP ESNAFI**

Emine YAMAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman POLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

YENİÇAĞ BİLİM DALI

TEMMUZ-2023

**OSMANLI'DA KASAP ESNAFINA GENEL BİR BAKIŞ: XVI-XVIII.
ASIRLARDA İSTANBUL VE ANADOLU KENTLERİNDE KASAP
ESNAFI**

EMİNE YAMAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ-2023

TEZ ONAY

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Programı öğrencisi Emine YAMAN tarafından hazırlanan “Osmanlı’da Kasap Esnafına Genel Bir Bakış: XVI-XVIII. Asırlarda İstanbul Ve Anadolu Kentlerinde Kasap Esnafı” başlıklı tez çalışması 28/07/2023 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Süleyman POLAT	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Mustafa ALKAN	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Doç. Dr. Selda GÜNER ÖZDEN	☒	☐

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Emine YAMAN

28.07. 2023

OSMANLI'DA KASAP ESNAFINA GENEL BİR BAKIŞ: XVI-XVIII. ASIRLARDA
İSTANBUL VE ANADOLU KENTLERİNDE KASAP ESNAFI
(Yüksek Lisans Tezi)

Emine YAMAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ 2023

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde halkın ve askerlerin et ihtiyacının karşılanmasında kasap esnafının rolü büyüktür. Bu sebeple kasap esnafı çeşitli araştırmaların konusu olmuştur. Fakat yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak İstanbul kasaplarını merkeze almıştır. Nitekim Anadolu kasapları ile ilgili yapılan çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışma başkent kasapları ile Anadolu kasapları hakkında bilgi vermek ve iânenin temellerinden olan etin temininde kritik öneme sahip kasaplık mesleğinin belirli bir zaman ve kaynak taraması kapsamında Osmanlı Devleti'ndeki genel durumunu ele almak üzere kaleme alınmıştır. Tez giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; “Kasap Esnafının Genel Yapısı Ve Osmanlı'da Kasaplık Mesleği” başlığı altında kasap esnafının genel özellikleri, kasapların canlı hayvan ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rolleri olan celeplerin genel yapısı ve kasap esnafının salhane, debbağ ve mumcu esnafı ile ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde; “İstanbul Ve Anadolu'da Kasap Esnafının İşleyişi” başlığı altında İstanbul ve Anadolu kasaplarının genel özellikleri, kasapların canlı hayvan ihtiyaçlarının karşılandığı bölgeler, İstanbul ve Anadolu kentleri ile ordu içerisinde et tüketiminden bahsedilmiştir. Aynı zamanda ilgili bölümde, canlı hayvan temininde karşılaşılan zorluklar ve temin edilen canlı hayvanların kasap esnafına dağıtımı, bu dağıtım sırasında dikkat edilen hususlar ile kasabiyye vergisi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise; “Osmanlı Devleti'nde Narh Ve Narh Uygulamaları Kapsamında Et Fiyatları” başlığı altında narh sistemi, Osmanlı Devleti'nde narh uygulamasının amaçları ve narh tespitinde etkisi görülen olağan ve olağanüstü durumlar izah edilmiştir. Ayrıca bu bölümde, daha spesifik bir şekilde et narhı ve İstanbul-Anadolu kentlerinde et narhının tespitine etki eden faktörler açıklanmıştır. Son olarak ise, et tüketiminden hareketle toplumun refah durumu hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu : 117514

Anahtar Kelimeler : Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, Anadolu Kentleri, Kasap, Et Tüketimi, Esnaf

Sayfa Adedi : 115

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Süleyman POLAT

Öğrenci ORCID ID :

AN OVERVIEW OF BUTCHER CRAFTSMEN IN THE OTTOMAN EMPIRE: XVI-
XVIII. BUTCHER CRAFTSMEN IN ISTANBUL AND ANATOLIAN CITIES FOR
CENTURIES

(Master's Thesis)

Emine YAMAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

JULY 2023

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, the butchers' tradesmen played a great role in meeting the meat needs of the people and the military organization. For this reason, butcher tradesmen have been the subject of various studies. However, most of the studies have focused on the butchers of Istanbul. As a matter of fact, studies on Anatolian butchers are very limited. Therefore, this study has been written to provide information about Anatolian butchers as well as capital butchers and to discuss the general situation of the butchery profession, which has a critical importance in the supply of meat, which is one of the basics of subsistence, in the Ottoman Empire within the scope of a certain time and resource review. Apart from the introduction, the thesis consists of three parts. In the first part, under the title of "the general structure of the butcher shopkeepers and the butcher's profession in the Ottoman Empire", the general characteristics of the butcher shopkeepers, the general structure of the celebs, who have an important role in meeting the livestock needs of the butcher's, and the relationship of the butcher shopkeepers with the salhane, tanner and mumcu shopkeepers are mentioned. In the second part, the general characteristics of butchers in Istanbul and Anatolia, the regions where the butchers' livestock needs are met, meat consumption in Istanbul and Anatolian cities and the army are mentioned under the title of "the functioning of butchers in Istanbul and Anatolia". At the same time, in the relevant section, the difficulties encountered in the supply of live animals and the distribution of the livestock to the butcher tradesmen, the points that are considered during this distribution and the butchery tax are explained. In the third chapter, under the title of "meat prices within the scope of narh and narh applications in the Ottoman Empire", the narh system, the aims of the price application in the Ottoman Empire and the ordinary extraordinary situations that are effective in the determination of the price were explained. In addition, in this section, more specifically, the meat price and the factors that affect the determination of the meat price in Istanbul- Anatolian cities are explained. Finally, it has been tried to give information about the economic level of the society based on meat consumption.

Science Code : One hundred seventeen thousand five hundred fourteen
Key Words : Ottoman Empire, Istanbul, Anatolian Cities, Butcher, Meat
Consumption, Small Business
Page Number : One hundred fifteen
Supervisor : Prof. Dr. Süleyman POLAT
Student ORCID ID :

TEŞEKKÜR

Öncelikle tez çalışmamın başlangıcından bitimine kadar hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, bana her daim yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Polat’a, maddi ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan aileme ve kardeşlerime şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
KISALTMALAR.....	xi
1. GİRİŞ	1
2. KASAP ESNAFININ GENEL YAPISI VE OSMANLI'DA KASAPLIK MESLEĞİ.....	9
2.1. Kasapların Genel Yapısı	9
2.1.1. Türklerde Kasaplık Mesleğinin Tarihi Gelişimi.....	11
2.2. Celeplerin Genel Yapısı.....	13
2.3. Kasapların Diğer Esnaflarla İlişkisi.....	18
2.3.1. Salhaneler.....	18
2.3.2. Dericilik ve Debbaghaneler.....	21
2.3.3. Mumcular.....	29
3. İSTANBUL VE ANADOLU'DA KASAP ESNAFININ İŞLEYİŞİ.....	32
3.1. İstanbul Kasapları.....	34
3.1.1. Tereke Kayıtları Işığında İstanbul Kasaplarının Mali Durum.....	38
3.2. Anadolu Kasapları.....	41
3.3. İstanbul ve Anadolu Kasaplarının Canlı Hayvan İhtiyaçlarının Karşılandığı Bölgeler.....	45
3.3.1. İstanbul Kasaplarına Canlı Hayvan Temin Edilen Bölgeler.....	45
3.3.2. Anadolu Kasaplarına Canlı Hayvan Temin Edilen Bölgele.....	49
3.4. İstanbul-Anadolu'da Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri.....	54

3.4.1. İstanbul’da Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri.....	54
3.4.1.1.Sarayın et tüketimi ve tüketilen et çeşitleri.....	54
3.4.1.2.Osmanlı başkentinde askeri sınıfın et tüketimi ve tüketilen et çeşitleri.....	58
3.4.1.3.Halkın et tüketimi ve tüketilen et çeşitleri.....	59
3.4.2. Anadolu Kentlerinde Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri.....	61
3.4.3. Ordunun Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri.....	63
3.5. İstanbul ve Anadolu Kentlerine Canlı Hayvan Temininde Celeplerin Rolü.....	64
3.6. İstanbul ve Anadolu Kasaplarına Canlı Hayvan Temininde Karşılaşılan Zorluklar.....	65
3.7. Temin Edilen Canlı Hayvanların Kasaplara Dağıtılması.....	70
3.8. Et İhtiyacını Karşılama İçin İhdas Edilmiş Bir Vergi: Kasabiyye Vergisi.....	71
4. OSMANLI DEVLETİ’NDE NARH VE NARH UYGULAMALARI KAPSAMINDA ET FİYATLARI.....	79
4.1. Narhın Tanımı.....	79
4.2. Osmanlı’da Narhın Uygulanması.....	80
4.2.1. Olağan Narhlar.....	83
4.2.2. Olağanüstü Narhlar.....	84
4.2.2.1.Kıtlık.....	84
4.2.2.2.Demografik değişimler.....	87
4.2.2.3.Ticari faaliyetler.....	89
4.2.2.4.Para.....	90
4.3. Et Narhı ve İstanbul-Anadolu Kentlerinde Et Fiyatlarının Tespitinde Etkili Olan Faktörler.....	91
4.4. Osmanlı’da Bir Refah Göstergesi Olarak Et Tüketimi.....	101

	Sayfa
5. SONUÇ.....	104
KAYNAKLAR.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	113

TABLolarIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1: 1552 Yılında Manisa’da Kuzu Eti Fiyatları	92
Tablo 4.2: 1552 Yılı Nisan-Haziran Aylarında Manisa’da Çeşitli Et Türlerine Ait Fiyatlar.....	93
Tablo 4.3: 1630-1631 ve 1645-1646 Yıllarında Konya’da Et Fiyatları	95
Tablo 4.4: 26 Aralık 1652 ve 4 Şubat 1653 Tarihlerinde Amasya’da Et Fiyatları	96
Tablo 4.5: 1620’de İstanbul’da Koyun ve Sığır Eti Fiyatları	97
Tablo 4.6: 1624 (1034) Tarihinde Çeşitli Kentlerde Et Fiyatları	98
Tablo 4.7: 1652-1653 Yıllarında Amasya’da Farklı Et Türlerinin Fiyatları.....	102

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış olan kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
a.g.t	: adı geçen tez
ATASE	: Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. BLD	: Cevdet-i Belediye
Çev.	: Çeviren
D. BŞM. SHK. d	: Bab-ı Defteri, Başmuhasebe Salhane Katibi Kalemi Defteri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
h.	: Hüküm
H.	: Hicri
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
KK	: Kamil Kepeci
MAD	: Maliyeden Müdevver
MD	: Mühimme Defteri
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

1. GİRİŞ

Bu çalışma iâşenin temellerinden olan etin temininde kritik öneme sahip kasaplık mesleğinin belirli bir zaman ve kaynak taraması kapsamında Osmanlı Devleti'ndeki durumunu ele almak üzere kaleme alınmıştır. Bu süreçte çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Dolayısıyla bu tez çalışması bir yüksek lisans tezi çerçevesinde ve yüksek lisans tez çalışma sürecinin elverdiği ölçüde hazırlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde esnaf, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimi ile ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli bir alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenmelerdir.¹ Lügat manası, “sınıflar” olan esnaf kelimesi, başlangıçta bir mesleği icra edenler için o mesleğin ismiyle birlikte “esnaf-ı çukaciyan”, “esnaf-ı çizmeciyân” şeklinde kullanılırken zamanla bütün ticaret ve zena'atla uğraşan kimselere verilen bir ad haline gelmiştir.² Nitekim tanımda bahsedilen belirli bir alanda uzmanlaşmış ifadesi, esnaflığın günümüzde bahsedilen bütüncül anlamından ziyade bir esnafın kendi içerisinde sınıflara ayrılarak bu sınıfların her birinde ayrı esnaf grubunun uzmanlaşmış olmasıdır.³ Buna örnek olarak kasap esnafının işleyişi gösterilebilir. Zira kasapların ihtiyacı olan canlı hayvanların temin edilmesinde celepler, kasaplık hayvanların kesiminin yapıldığı salhaneler, kesimi yapılan hayvanattan elde edilen derilerin işlendiği debbağhaneler, hayvanların yağlarının işlendiği mumhaneler ve etin halka sunulduğu kasap dükkânları, esnaf teşekküllerinin kendi içerisinde nasıl bir örgütlenme ve uzmanlaşma yoluna gidildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Esnaf örgütlerinin bu şekilde sınıflara ayrılması her esnafın kendi alanında uzmanlaşmasını sağladığı gibi aynı zamanda belirli bir eğitimden geçmesini gerektirmiştir.

Osmanlı esnaf teşkilatı belirli bir nizama sahipti. Bu nedenle herkes esnaf teşkilatının bir üyesi olamazdı. Bir kişinin esnaf içerisinde yer alabilmesi için hiyerarşik bir eğitimden geçmesi gerekirdi. Başka bir ifadeyle; esnaf teşkilatında en alt kademeden başlayarak en üst kademeye kadar devam eden bir eğitim süreci vardı.

Esnafın en alt kademesinde bulunan kişilere çırak denilmekteydi. Çırakların işe alınmaları iki şekilde olurdu. Bunlardan ilki; bir meslek erbabına yardımcı olmak için

¹ Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*, İstanbul, s. 293.

² Küttükoğlu, M. (2020). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel Ve İktisadi Yapısı*, İzmir, 37.

³ Genç, a.g.e., 2000, 293.

ücretle tutulanlar, ikincisi ise; bir ustanın yanında o mesleği öğrenmek ve devam ettirmek isteyenlerdir. Şayet çırak, mesleği öğrenmek için işe girmişse çırağın yetişmesinden, ehliyetini ispatladıktan sonra mesleğini icra edebileceği yerin temininden ve gerekli alet ve edevatın sağlanmasından ustası sorumlu olurdu.⁴ Buna mukabil mesleği öğrenmek için çırak olan kimse ustasına itaat etmeli ve girdiği meslek kolunun kurallarına uymalıydı. Fakat ustaların çırak alması kısıtlamalara tabi tutulmuş ve ekseriya bir çıraktan fazlasına izin verilmemiştir. Bu sınırlama, hem kalfa ve usta sayısının ileride bir işsizliğe sebep olacak derecede lüzumundan fazla artmasını engellemek hem de bir ustanın birden fazla çıraktan ziyade bir çırakla uğraşıp, çırağın alanında daha iyi yetişmesini sağlamak için alınan bir tedbirdir.⁵ Ayrıca çırak ustası müsaade etmedikçe başka bir ustanın yanına gidemezdi. Aynı zamanda bir çırağın usta olma salahiyetine sahip olup olmadığı ya da dükkân açmak için gerekli yetkinliğe ulaşmış olup olmadığına ustaları karar verirdi.⁶ Çırak ustasının hizmetini görür, emirlerini yerine getirirdi. Çırağın faaliyetlerinden ustası sorumlu olduğu için çırağın uygun olmayan bir davranışını ustası cezalandırabilirdi.⁷

Bir kişi belirli bir zaman çıraklık yaptıktan yani girmiş olduğu mesleğin gerektirdiği temel kaide ve inceliklerini öğrendikten sonra ustasının da onayıyla bir üst mertebe olan kalfalığa geçmeye hak kazanırdı. Kalfalık, çıraklık ile ustalık arasında bir mertebeydi. Kalfalığa geçiş törenler eşliğinde gerçekleşir, kalfa adayı olan çırağın ustası ve aynı sanatın diğer ustalarının da katılımıyla bir merasim düzenlenirdi. Sonrasında kalfa olacak kişi huzura getirilerek dualar edilir ve ustası tarafından çırağın beline kalfalık şeddi bağlanırdı. Kalfalığa geçen kişi büyüklerin elini öper, tebrikler edilir, yemekler yenilir ve bu şekilde merasim tamamlanırdı.⁸ Nitekim kalfalığa geçen kişinin ücreti artar, üretime yardım eder ve çıraklara nezaret ederdi. Bununla beraber kalfanın en az üç yıl çalışması, hakkında herhangi bir şikâyet meydana vermemesi gerekiyordu. Ayrıca çırak yetiştirmesinin yanı sıra, bağımsız bir iş yürütebilecek kadar becerikli olduğunu göstermesi gerekirdi. Çünkü kalfalıktan sonra kişi artık en üst mertebe olan ustalığa geçiyordu. Dolayısıyla dükkân açma hakkı kazanmış olacağı için

⁴ Demirtaş, M. (2010). *Osmanlı Esnafında Suç Ve Ceza*, Ankara, 39.

⁵ Kütükoğlu, a.g.e., 2020, 44.

⁶ Şahin, T. (2020). “XVI. Yüzyılda Ayntab Esnaf Teşkilatı”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kilis, 39.

⁷ Kütükoğlu, a.g.e., 2020, 44-45.

⁸ Yıldırım, Z. (2019). “18. Yüzyılda Konya’da Esnaf Teşkilatı Ve Ticari Hayat”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, Konya, 47.

tek başına bir dükkân idare edebilecek yetkinliği kazanması gerekirdi. Belirli bir süre (yaklaşık 3 yıl) kalfalık mertebesinde kalan kimseler, mesleğin inceliklerini öğrendikten sonra bu alanda ürünler ortaya çıkarırdı. Kişi mesleğinin gerektirdiği donanımına sahip olduğunu başta esnaf şeyhi olmak üzere ustasına gösterirdi. Ustasının onayı alındıktan sonra tören düzenlenir ve böylece esnaf ve tüccarın yükselebileceği en üst makam olan ustalıkla geçirdi.⁹

Usta olmak kolay değildi. Öncelikle kişinin gedik hakkına sahip olması gerekiyordu. Ayrıca ustanın dükkân açabilmesi için icra edeceği meslekteki metaların kalitesi hakkında gerekli bilgiye sahip olması lüzumu vardı. Yani kişi iyi ve orta kalitedeki ürünü ayırt edebilmeliydi. Böylece ticaret hayatında sıklıkla görülen tüketiciyi aldatmanın bahaneleri ortadan kaldırılırdı.¹⁰ Dükkân açma salahiyeti kazanan usta, kullandığı alet ve malzemenin sahibi ve işletme şefi olup işletmenin kâr ve zararı kendisine aitti. Kalfa ve çırakların ücretlerini işletme sahibi olarak kendisi öderdi. Dükkânı hem bir atölye hem de satış için kullanılırdı. Böylece aracıya ihtiyaç kalmadan üretici ve tüketici karşı karşıya gelmiş olurdu. Ayrıca maddi güce sahip olmayan bir kişinin usta olabilmesi zordu. Çünkü esnaf cemiyetine haklar ödemesi, hediyeler vermesi ve meslektaşları için ziyafetler düzenlemesi lâzım geldiğinden kişinin belli oranda birikmiş paraya sahip olması gerekiyordu. Aynı zamanda iflas eden bir usta, çırak tutamayacağı ve kalfaların ücretlerini ödeyemeyeceğinden unvanını kaybetmiş sayılır, yalnız serbestçe çalışabilir, fakat kalfa sınıfına inerdi.¹¹ Bakıldığında Osmanlı esnaf teşkilatının eğitiminde en alt kademededen en üst kademeye kadar hiyerarşik bir nizam vardı. Zira devlet sınırlı sayıdaki dükkânları açma hakkını alacak kişileri o mesleğin gereklerini yerine getirebilecek kişilerden oluşmasına büyük özen gösteriyordu.

Osmanlı esnaf teşkilatı üzerinde devlet kontrolü kişilerin esnafa katılmalarıyla son bulmuyordu. Bilhassa temel tüketim maddelerinin temininden halka ulaşıncaya kadar geçirmiş olduğu süreç devlet tarafından denetime tabi tutulurdu. Bunun en açık örneği tezimin de konusunu oluşturan kasap esnafıdır. Etin temel iâşe maddeleri içerisinde

⁹ Demirel, Ö. (2002). “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, *Türkler*, 14, 445.

¹⁰ Demirtaş, a.g.e., 2010, 43-45.

¹¹ Kütükoğlu, a.g.e., 2020, 41-42.

yer alması, bu ürünün halka ulaştırılmasında önemli rol oynayan kasap esnafının her daim denetime tabi tutulmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde her esnaf örgütünün yerine getirmesi gereken yükümlülükleri vardır. Zira bu açıdan bakıldığında etin temininde çeşitli zorlukların yaşanması ve çabuk bozulan besin maddesi olması kasapların yükümlülüklerini arttırmaktaydı. Buna zaman zaman kâr oranlarının düşmesi de eklenince Osmanlı'da kasaplık yapmak kolay değildi. Özellikle İstanbul'da kasap esnafı çok daha ağır sorumluluklar yüklenmekteydi.

İstanbul'un başkent olması kasaplar hakkında yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak başkent kasaplarını merkeze almasına sebep olmuştur. Bu çalışmalardan birisi; Ahmet Kal'a tarafından kaleme alınmış olan *Osmanlı Devletinde İstanbul'un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap ve Celep Teşkilatları (XVI, XVII ve XVIII. Asırlarda)* adlı çalışmadır. Bu çalışma da başkent kasaplarının canlı hayvan ihtiyacının karşılandığı bölgeler, temin şekilleri, bunların İstanbul'a sevk edilip ne şekilde kasaplara dağıtıldığı ve kasapların özelliklerine kadar çok çeşitli konular ele alınmıştır. Çalışmanın merkezine aldığı kaynaklar ise; Ahmet Refik tarafından farklı konularla ilgili arşiv belgelerinin transkripsiyonu yapılarak yayımlanmış olan çalışmalardır. Bunlar; *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)* isimli eserlerdir. Bu eserler arşiv belgelerini temel alarak hazırlanmış ve çeşitli tarihlerde kasaplar ile ilgili belgelere yer verilmiştir. Bu açıdan araştırmacılara önemli bir yol gösterici ve kaynak özelliği taşımaktadır.

İstanbul'un kasaplık hayvan ihtiyacının karşılandığı bölgelerin başında Rumeli bölgesi gelmektedir. Rumeli bölgesini, başkentin canlı hayvan ihtiyacının karşılanmasında merkez olarak ele alan ve başkente ağırlıklı olarak Rumeli'nin hangi bölgelerinden kasaplık hayvan temin edildiğini detaylı olacak şekilde okuyucuya aktaran eserlerin başında Halime Doğru'nun *Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam* adlı eseri gelmektedir. Eserde, başkentin et ihtiyacının karşılanmasındaki zorluklar ve İstanbul'daki et tüketim merkezlerinden bahsedilmiştir. Zira başkentte et tüketim merkezlerinin başında saray gelmektedir. Osmanlı'da sarayın iâşesine ayrıca önem verilmiştir. Nitekim sarayda tüketilen et türleri başta olmak üzere sarayın et tüketimi

hakkında genel bilgilere Arif Bilgin'in *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)* adlı kitabından ulaşmak mümkündür.

Engin Çağman, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İaşesinde Balkanlar ve Karadeniz'in Önemi* isimli çalışmasında ise balkanların başkentin et ihtiyacının karşılanmasındaki öneminden bahsetmiş ve aynı zamanda balkanlarda koyun yetiştirmeye elverişli alanları, hangi tür koyunların İstanbul'a sevk edildiği ve celeplerin özellikleri hakkında kısa ve öz olacak şekilde bilgiler vermiştir. Nitekim başkent kasaplarının canlı hayvan ihtiyacının temin ve sevkinde celeplerin rolü büyüktür. Bu sebeple celep yazımına önem verilmiştir. Celepler, Celep-keşan teşkilatı içerisinde yer aldığı için celepler ile ilgili bilgilere Celep-keşan defterlerinden ulaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili detaylı bilgileri ise, Halime Doğru'nun, *Rumeli'de Celep-Keşanlar* adlı çalışmasından öğrenebilmekteyiz.

İstanbul'un et ihtiyacının karşılanması sadece Rumeli coğrafyası ile sınırlı olmamakta bilhassa müzayaka dönemlerinde Anadolu kentlerinden de canlı hayvan temini yoluna gidilmekteydi. Anadolu şehirlerinden başkentin ihtiyacının karşılanmasında ön plana çıkan kentleri ve hayvanların sevk edilirken hangi yol güzergâhlarının kullanıldığını Suraya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler* adlı çalışmasında anlatmaktadır.

Bu eserde ayrıca başkent kasaplarının temel özelliklerinin anlatılması yanında Anadolu kasaplarına da değinilmiş olması, İstanbul dışında, Anadolu kentlerindeki kasapların genel özellikleri hakkında bilgi edinilmesine olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte kasabiyye vergisi bir borç fonu şeklinde ifade edilmiş ve bu verginin tahsiliyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Kasap esnafı ile ilgili bilgiler her ne kadar İstanbul merkezli verilmiş olsa da çeşitli kaynaklardan kasaplar hakkında genel bilgilere ulaşmak mümkündür. Bilhassa Anadolu kasapları ile ilgili bilgiler daha çok kent merkezli çalışılan şer'iyye sicillerinden öğrenilmektedir. Bu çalışmalardan hemen hemen bütün Anadolu kentlerinde kasap esnafının olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Ayrıca bu çalışmalarda Anadolu kasaplarının isimlerine ulaşılabildiği gibi¹² kentlerdeki kasap sayıları da

¹² Günay, R. (2002). "259 Numaralı Hicri 1006-1008 (Miladi 1598-1600) Tarihli Mardin Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi", Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Diyarbakır, 388-389.

öğrenilebiliyordu.¹³ Bazı çalışmalarda ise gerek İstanbul kasapları gerekse Anadolu kasaplarının genel özelliklerinden bahsedilmiştir.¹⁴ Bunlara ilaveten kent merkezli kasap esnafının kaleme alındığı çalışmalarda mevcuttur. Buna en önemli örnek ise Halil Sahillioğlu tarafından yayımlanan *Bolu'nun Kasapları ve Et Narh Fiyatları* adlı çalışmasıdır. Ali Efdal Özkul ise Kıbrıs şer'iyye sicilleri ışığında hazırlamış olduğu *Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ta Kasap Esnafı ve Faaliyetleri* adlı çalışmasında Kıbrıs'taki kasap esnafından bahsederken zaman zaman Osmanlı kasap esnafı hakkında da genel mahiyette bilgiler vermiştir.

A. Çalışmanın Amacı ve Önemi

İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin merkezi olması kasaplık gibi kısmen spesifik bir konu hakkında bile olsa bilgi-belge açısından daha fazla verinin olmasına neden olmuştur. Nitekim kasaplar hakkında yapılan çalışmaların merkezinde başkent kasapları yer almıştır. Anadolu kentlerinde varlık gösteren kasap esnafı ile ilgili bütüncül çalışmalar ise oldukça sınırlıdır. Dolayısıyla bu çalışmada İstanbul'a kıyasla Anadolu kentlerindeki kasaplardan da bahsedilmiş ve başkent dışındaki mevcut kasapların genel yapısı hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu çalışmada cevap aranan başlıca sorular ise; İstanbul ve Anadolu kasapları kimlerden oluşuyordu? İstanbul ve Anadolu kasapları canlı hayvan ihtiyaçlarını hangi bölgelerden karşılamaktaydı? İstanbul ve Anadolu kentlerinde en çok hangi et türleri tüketilmekteydi?

Bu çalışma, giriş dışında üç bölümden oluşmaktadır.

“Kasap Esnafının Genel Yapısı Ve Osmanlı'da Kasaplık Mesleği” adlı birinci bölüm üç kısımda incelenecektir. Birinci kısımda; kasap kelimesinin anlamı, kasap esnafının genel özellikleri ve uyulması gereken kurallar üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda kasaplık mesleğinin tarihi gelişimi ele alınarak Osmanlı dönemine kadar kasapların oluşum süreci anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda; kasapların canlı hayvan ihtiyacının karşılanmasında önemli görevler üstlenen celepler hakkında bilgi

¹³ Kayar, B. (2019). “507 Numaralı Karahisâr-ı Sâhib Şer'iyye Sicili: Transkripsiyon Ve Değerlendirme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar, 50.

¹⁴ Yıldırım, a.g.t., 2019, 122-126.

verilmiştir. Üçüncü kısımda ise; kasapların, salhaneler, debbağhaneler ve mumcular gibi diğer esnaf örgütleriyle ilişkisi anlatılmaya çalışılmıştır.

“İstanbul Ve Anadolu’da Kasap Esnafının İşleyişi” adlı ikinci bölüm ise tezin en yoğun bölümü olup sekiz kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümde öncelikle İstanbul hakkında bilgi verilmiş ve İstanbul ve Anadolu kasaplarının kaleme alınma gerekçesi kısaca açıklanmıştır. Birinci kısımda; İstanbul’da kasap yazılmak için gerekli olan şartlar ve kasap esnafını kimlerin oluşturduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca tereke kayıtları ışığında kasapların mal varlıkları üzerinde durulmuştur. Özellikle İstanbul kasaplarının iflas etme olasılıklarının yüksek olması nedeniyle bu kimselerin sahip oldukları mal varlıkları açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda; Anadolu kentlerinde kasapların kimlerden müteşekkil olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü kısımda; başkent kasapları ile Anadolu kasaplarının canlı hayvan ihtiyaçlarını karşıladığı bölgeler kıyaslamalı olacak şekilde anlatılmıştır. Dördüncü kısımda; İstanbul’da tüketilen et türleri, saray, askeri teşkilat ve halk arasında tüketilenler şeklinde kaleme alınmış, ayrıca Anadolu kentleri ile başkentte tüketimi yapılan et türleri arasındaki farklılıklar nedenleriyle birlikte izah edilmeye çalışılmıştır. Beşinci kısımda; birinci bölümde detaylı bilgiler verilen celeplerin, Anadolu ve İstanbul’un kasaplık hayvan ihtiyacının karşılanmasındaki rollerine değinilmiştir. Altıncı kısımda; canlı hayvanların temin ve sevk edilmesi sürecinde çeşitli etkenlere bağlı olarak karşılaşılan zorluklardan bahsedilmiştir. Yedinci kısımda ise; kentlere getirilen kasaplık hayvanların kasap esnafına taksimi ve bu esnada nelere dikkat edildiği ifade edilmiştir. Sekizinci kısım olan son kısımda ise; Osmanlı vergi türleri içerisinde yer alan ancak bütüncül anlamda çalışma konusu olmayan kasabiyye vergisi anlatılmıştır. Bu verginin konulma amacı, kimlerden, ne şekilde ve miktarda tahsil edildiği ve sonraki süreçte verginin gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Bu verginin kaleme alınmasının nedeni; merkez kasaplarının uğramış oldukları zararlara karşılık devletin aldığı tedbirlerin ne ölçüde olduğunu göstermektir.

“Osmanlı Devleti’nde Narh ve Narh Uygulamaları Kapsamında Et Fiyatları” başlığı altında verilmiş olan üçüncü bölüm ise dört kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümün konulma amacı; et gibi temel gıda maddelerinin fiyatlarının nasıl belirlendiğinin ve bu fiyatların değişiklik göstermesinde hangi etkenlerin rol oynadığının daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Narh sistemi hakkında genel bilgiler verildikten sonra

kasapların temin ettikleri et türleri arasındaki fiyat farklılıkları ve bu fiyatların belirlenmesinde etkili olan faktörlere yer verilmiştir. Nitekim ilgili bölümün birinci kısmında; narhın tanımı ve konulma amaçları anlatılmıştır. İkinci kısımda; Osmanlı Devleti'nde narh uygulamasının amaçları, narh tespitinde olağan ve olağanüstü durumların ne ölçüde etkili olduğu üzerinde durulmuş, bilhassa olağanüstü durumların neler olduğu ve bu durumların fiyatların belirlenmesinde ne ölçüde etki yarattığı açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü kısımda ise; daha özele indirgeyerek et narhı ve İstanbul-Anadolu kentlerinde et fiyatlarının tespitinde etkili olan faktörler ele alınmıştır. Son kısımda ise; et tüketiminden hareketle toplumun ekonomik düzeyi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Zira bu faktörlerin açıklanması konumuz açısından etin üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar geçirmiş olduğu sürecin bütüncül bir şekilde anlaşılmasını sağlayacağı düşüncesindeyiz.

2. KASAP ESNAFININ GENEL YAPISI VE OSMANLI'DA KASAPLIK MESLEĞİ

2.1. Kasapların Genel Yapısı

Kasap kelimesinin aslı Arapça *kassab* olup, hayvan kesme işini devamlı surette yapan ve bunu bir meslek haline getiren kimseler anlamına gelmektedir. Aynı zamanda kasap, *cezzar* ve *lahham* (et satan) olarak da adlandırılmıştır.¹⁵ Bir esnaf grubu şeklinde faaliyet gösteren kasaplar, önemli bir iâşe ürünü olan etin gerek temininde gerekse halka sunulmasında büyük rollere sahiptir. Nitekim kasaplar bu faaliyetlerini diğer esnaf teşekküllerinde olduğu gibi belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirmek zorundaydı. Örneğin; kasapların koyun ve keçi etini ayrı olacak şekilde belirlenen narh fiyatından satmaları gerekiyordu. Eğer kasap narhtan fazlaya et satışı yaparsa dirhem başına bir akçe cerime alınırdı. Ayrıca dükkânlarında daima et bulundurma mecburiyetleri vardır.¹⁶

Gıda sektöründeki esnaf gruplarının diğer esnaf gruplarına göre daha sıkı bir şekilde denetim altında tutulması gerekiyordu.¹⁷ Bu denetim bilhassa et gibi önemli iâşe maddesinin temin ve arzı sunulmasında çeşitli görevler üstlenen kasaplar üzerinde daha açık bir şekilde görülmekteydi. Kasaplar ile ilgili denetimler de muhtesipler etkiliydi. Zira muhtesibin görevleriyle ilgili eserlerde kasaplarda aranan özellikler ile uymaları gereken kurallar belirtilirdi. Ayrıca İslam toplumunda kasaplık mesleğini icra edecek kişilerin müslüman, ergenlik çağına gelmiş, akıllı ve sağlıklı olmaları istenirdi.¹⁸ Dolayısıyla kasaplık, belli özelliklere sahip kişiler tarafından, belirlenmiş olan kaideler çerçevesinde icra edilen bir meslekti. Kasapların kurallara tabi tutulmasının nedeni; şüphesiz arz-talep ilişkisini her zaman dengede tutabilmektir. Örneğin; Üsküdar'da sığır kasabı olarak faaliyet gösteren Ahmed adlı şahıs kasap dükkânında yeterli miktarda et bulundurmamıştır. Bu durum arz-talep dengesinin bozularak et konusunda sıkıntı yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁹ Özellikle İstanbul gibi merkezi konumda bulunan kentlerde arz-talep ilişkisinin sağlanamaması büyük

¹⁵ Bozkurt, N. (2001). "Kasap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (bundan sonra DİA)* , 24, 534.

¹⁶ Ergin, O. (1995). *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul, 404.

¹⁷ Yıldırım, a.g.t., 2019, 122-123.

¹⁸ Bozkurt, a.g.m., 2001, 534-535.

¹⁹ Demirtaş, a.g.e., 2010, 46.

sıkıntılara yol açabilirdi. Devlet bu gibi sıkıntıların ortaya çıkmaması için kasapları her zaman denetim altında tutmaya çalışıyordu.

Kasaplar ile ilgili denetimler kesimlik hayvanların temini sırasında başlamaktadır. Buna göre kesilmiş hayvan yani et karşılığında canlı hayvan satın alınması yasaktır. Muhtesip veya görevlendirdiği kişi, hayvan kesilirken orada bulunur ve Allah'ın adının anılması, hayvanın eziyet edilmeden yatırılıp bağlanması, bıçağın keskin ve kesim yerinin temiz olması ve bir hayvan kesilirken diğerlerinin onu görmemesi için tedbir alınıp alınmadığı gibi hususları dikkatle incelerdi. Sünnete uygun kesim yapmayanlar ise cezalandırılırdı. Yine kesilen hayvanın yüzülmesi sırasında gereken hassasiyetin gösterilmesi istenirdi. Zira hayvanın canı çıkmadan paçalarının kesilmesi ve yüzülmesi uygun görülmezdi. Aynı zamanda kasapların dükkân önünde kesim yaparak halkı rahatsız etmelerine müsaade edilmezdi. Başka yerde kesilen hayvanların dükkâna taşınması sırasında da gerekli hassasiyetin gösterilmesi istenirdi.²⁰ Kasaplar sabahtan akşama kadar dükkânlarını açık tutmak ve kent sakinleri ile kente uğrayan ziyaretçilere iyi et sunmak zorundaydı.²¹ Ayrıca kasaplar et üzerinde etin bahasına havi bir kâğıt bulundurmaya mecbur idiler. Kasap, narh ile belirlenen bahadan fazlaya et satamazdı. Satar ise ceza görürdü.²² Dolayısıyla kasapların, eti hangi fiyata verecekleri daha önceden belirlenir ve belirlenmiş olan fiyattan ziyade et satışı yapmamaları istenirdi. Nitekim İstanbul mahkemesi 97 numaralı sicilde yer alan 305 numaralı hüküm bununla ilgilidir. Kaynakta geçen “Lahm-ı ganemin beher vakıyyesini ibadullahı kassaban yirmi beş paraya fûruht eyleyip ziyadeye fûruhttan muba’adet eylemelerini tenbih ve te’kide mübaderet ve hilaf-ı rıza harekette bulunurlar ise tertib-i ceza olacaklarını güş-ı hüşlarına ilkaya himmet eyleyeler deyü” ifadeleriyle koyun etinin hangi fiyat üzerinden satılacağı belirtilmiştir.²³ Ayrıca koyun eti satan kasap ile keçi eti satan kasabın ayrı ayrı olması bu nizamı uymayanların ise muhtesip tarafından gözetilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁴

²⁰ Bozkurt, a.g.m., 2001, 534-535.

²¹ Yıldırım, a.g.t., 2019, 124.

²² Ergin, a.g.e., 1995, 303.

²³ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H.1217-1225 / M. 1802-1810), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (bundan sonra İSAM)* 83, 424. h. 305.

²⁴ Kazıcı, Z. (1987). *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, İstanbul, 104.

2.1.1. Türklerde Kasaplık Mesleğinin Tarihi Gelişimi

Tarihin en eski dönemlerinden itibaren Türklerin gerek yaşadıkları bozkır hayatı gerekse atlı göçebe bir kültüre sahip olmaları, hayvancılığın başlıca uğraşı alanı olmasına sebep olmuştur.²⁵ Bozkır kültüründe Türklerin hayatında at önemli bir unsurdur. Şüphesiz attan sonra Türklerin yaşamında ehemmiyeti olan ikinci bir hayvan ise koyundur. Tarihi M.Ö 2500’lerde başlatılan Afanesyova kültüründe koyun kemiklerinin at kalıntıları ile birlikte görülmesi, koyun ile atın insan hizmetine girdiği dönemler arasında bir paralellik olduğunu göstermektedir.²⁶ Nitekim ilk devirlerde koyun ve atın bozkır hayatında önem kazanması bu hayvanların bozkır yaşamına uygun olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Bilhassa Türklerin savaşçılık karakterleri ile ön plana çıktığı ve etin asker için temel besin maddelerinden birisi olduğu düşünüldüğünde at ile birlikte koyun kalıntılarının bulunması, ilk zamanlarda koyun eti tüketildiğine dair ipuçları vermektedir. Ancak daha geç devirlerde Türk Bozkırları’nda sığır, deve vb. hayvan sürülerine rastlanması zaman içerisinde koyun etine ek olarak sığır eti gibi farklı türde hayvan etinin tüketilmesine neden olmuş olmalıdır.²⁷

Etin önemli bir iâşe ürünü olması hemen her dönemde hayvancılık faaliyetini ön plana çıkarmıştır. Nitekim Anadolu Selçukluları döneminde de hayvancılık ile uğraşmış ve büyük sürülerin varlığından bahsedilmiştir.²⁸ Hatta Anadolu’daki bu sürülerden Şam, Diyarbakır, İran ve Irak’a koyun temin edildiği bilinmektedir. Bu büyük sürülerin sürekli barındıkları ağıllar ise Kayseri ve Sivas çevresinde yer alıyordu. Ayrıca Sivas’ta koyun pazarı bulunmaktaydı.²⁹ Nitekim hayvancılığın kapsamının zamanla genişleyerek ticari bir faaliyet haline gelmesi buna bağlı bazı meslek gruplarının daha sistematik bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu meslek gruplarından birisi kasaplık mesleğidir.

Hayvancılıkla uğraşan göçebe toplumlarda herkes kendi hayvanının kesimini yaptığı için, Türk toplumunda meslek olarak kasaplık yerleşik hayata geçtikten sonra

²⁵ Işın, P. (2011). “Osmanlılardan Önce Kasaplık Mesleği”, *Kasap* (Ed. Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun), İstanbul, 96.

²⁶ Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 317.

²⁷ Kafesoğlu, a.g.e., 2007, 318.

²⁸ Ebru Zeren-Gözde Sazak, (2011). “Osmanlı Minyatüründe Kasaplık”, *Kasap* (Ed. Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun), İstanbul, 96.

²⁹ Zeren-Sazak, a.g.m., 2011, 96.

ortaya çıkmıştır. Zira Selçuklu döneminde kasapların dükkân sahibi oldukları ve Konya, Kırşehir, Sivas, Kayseri’de şehir dışında kurdukları Kasaplar Çarşısı’nda toplu bir şekilde faaliyette bulundukları bilinmektedir.³⁰ Nitekim etin temel gıda maddelerinden olması ve çabuk bozulması, satışında bazı hassasiyetleri gerektirdiğinden kasapların her dönem istenen sağlık şartlarına uyup uymadıkları kontrol edilmiştir. Zira İslamiyet’le birlikte kasaplık mesleğinin esasları özellikle sağlık ile ilgili kısmı Kuran-ı Kerim ve sünnetle belirlenmiştir.³¹

Kuruluşundan itibaren savaşçı bir özellik gösteren Osmanlı Devleti’nin gerek halk gerekse askerler için temel gıda maddelerinden birisi et idi. Etin arzında kasapların rolü büyüktü. Ancak herkes kasap dükkânı açamazdı. Kasap dükkânlarının sayıları bölgenin arz-talep dengesi göz önüne alınarak belirlenmekteydi. Bununla birlikte bir kişinin kasap dükkânı açabilmesi için gedik³² hakkına sahip olması gerekirdi. Arşiv belgelerinde bir zena’atın icrası için gerekli “alat-ı lazıme-i malume” olarak tarif edilen gediğin içinde zımnen “zena’atın icrası salahiyeti” de bulunmaktadır. Gedik sahibi olmayan kimse dükkân açmak ve esnafılık yapmak hakkına sahip değildi.³³ Zira kasaplar da gedik hakkına sahipti. Nitekim kasapların sahip oldukları gedik hakkını bir başkasına sattıkları kaynaklarda sıklıkla yer almıştır. Mesela; İstanbul Kadı Sicilindeki, Mustafa b. Mehmed’in kasap dükkânındaki gedik hissesi ve aletlerini el-hac Ali b. Mehmed ile Ahmed b. Ebubekir’e sattığına dair hüküm verildiği görülmektedir. Buna göre; Mustafa b. Mehmed İstanbul’da dokuzuncu salihane’ye bağlı, Tavukpazarı köşebaşında çilingirler sükûnunda bulunan kasap dükkânı içerisindeki gedik tabir olunan alat-ı lazıme-i ma’lumenin hissesini kasap ustaları olan el-hac Ali b. Mehmed ve Ahmed b. Ebubekir’e kendi rızasıyla feragat etmiştir. Bu ifadelerden bir kasabın gedik hakkını devrettiği anlaşılmaktadır.³⁴

Kasapların sahip oldukları gedik hisseleri babadan-oğula intikal edebiliyordu. Mesela; Ölen İsmail usta b. Mehmed’in İstanbul’da yedinci selhane’ye bağlı Acemoğlanı meydanı kurbunda dört yol ağzında bulunan kasap dükkânı hissesi İsmail

³⁰Zeren-Sazak, a.g.m., 2011, 97.

³¹Bozkurt, a.g.m., 2001, 533.

³²Gedik; Osmanlı Devleti’nde zanaat sahibi ustaların dükkân açma ve bu dükkânlarda zanaatlarını icra etme hakkına denilmiştir. Genel anlamda iktisadi bir kavram olarak ön plana çıksa da gediğin askeri, idari, hukuki manaları da vardır. Bakınız. Akgündüz, A. (1996). “Gedik”, *DİA*, 13, 541.

³³Kütükoğlu, a.g.e., 2020, 57.

³⁴İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H.1201-1203/ M. 1786-1787), *İSAM*, 80, 72. h.35.

usta b. Mehmed'in vefat etmesi üzerine oğulları Ahmed ve Mehmed'e intikal etmiştir.³⁵ Zira gedik intikal ve satışlarının yapılabileceği kişiler belliydi. İlk hak öncelikle esnafın kendi oğluna tanınmaktaydı. Şayet esnafın oğlu yoksa o alanda yetişmiş kalfa tarafından da gedik satın alınabilirdi. Gedik hakkına genellikle usta, kalfa, ilgili esnaf kolunun önde gelen kişileri veya aynı esnaftan varlıklı kişiler sahip olabilirdi. Aynı esnaf grubundan bir kimsenin gedik alabilecek salahiyeti olmadığına gedik başka bir alandaki esnaftan birine satılabiliyordu. Çünkü gedik hakkı bazen bir dükkânı bazen de alat-ı lazıme'yi ifade etmesi sebebiyle ancak zengin kişilerin veya o esnaf grubunda usta ya da kalfa olan kişilerin bu gedik hakkını alabilecek salahiyeti olurdu.³⁶

Osmanlı Devleti'nde her esnaf zümresinin yapmış olduğu meslek ile ilgili gerekli donanımına sahip olması gerekiyordu. Zira kasaplık mesleğini icra eden kişilerin de bu mesleği yapabilecek yetkinliğe sahip olması gerekmektedir. Haliyle gedik hakkının çoğunlukla ya babadan oğula geçtiği ya da o esnaf zümresine mensup başka kimselere verilmiş olabileceğini söylemek daha makul olacaktır. Bilhassa kasaplık gibi belli esaslar doğrultusunda yapılması gereken meşakkatli işlerde bu durumun daha fazla göz önünde bulundurulması gerekirdi.

2.2. Celeplerin Genel Yapısı

Sözlükte; satmak için mal ya da hayvan getiren kişi ve bir yerden ithal edilen deve, at ve mal anlamına gelen celep kavramı genel manada ise; küçük ve büyükbaş canlı hayvan toplayan, kasaplık hayvanatı ve özellikle koyun sürülerini sevk edip, malını daha çok İstanbul kasaplarına pazarlayan, sermayesi ile dikkat çeken hayvan tüccarıdır.³⁷ Koyun, keçi, sığır anlamlarında kullanılan celep kelimesinin anlamı zamanla daha da genişlemiş ve yund, bargir ve katır gibi hayvanları da pazarladığı belirtilmiştir. Ayrıca celeplerin hayvan ticareti yanında köle ticareti yaptıkları bilinmektedir.³⁸ Celep kavramı Selçuklularda ise *cellab* olarak ifade edilmiştir.³⁹

³⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786-1787), *İSAM*, 80, 119. h.99.

³⁶ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 2020, 57.

³⁷ Türkhan, M. (2020). "Celep", *DİA*, 1, 253. Doğru, H. (2008). *Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli'de Yaşam*, İstanbul, 153.

³⁸ Doğru, H. (1999). "Rumeli'de Celep-Keşanlar", *XIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 3, 1.

³⁹ Zeren-Sazak, *a.g.m.*, 2011, 99.

Celeppler, kent kasaplarının ihtiyaç duyduğu koyun, sığır, keçi gibi canlı hayvanların temin ve sevk edilmesinde önemli rollere sahiptir. Bu önemlerinden dolayı, celep yazımında bir takım kaideler dikkate alınmıştır. Nitekim celep yazılacak kişilerin öncelikle yetkinliğine bakılır yani koyunu var mı? Ya da koyun işiyle uğraşmış mı? Sonrasında sermayesinin celep yazılmak için yeterli olup olmadığına bakılır, eğer yeterli servete sahipse bu defa servetini kanuni olmayan veya şüpheli yollarla mı elde etmiş tespit edilir ve kişinin celep yazılıp yazılamayacağına dair karar verilirdi.⁴⁰ Gerekli şartları taşıyorsa celep-keşan defterine kaydedilirdi. Celeppler, celep-keşan teşkilatı içerisinde yer aldığı için celeppler ile ilgili bilgiler bu defterlere kayıt ediliyordu.⁴¹

Celep yazılacak kişilerin belli miktarda mal varlığına sahip olması gerekmektedir. Zira bir kişinin celep yazılabilmesi için belirlenmiş olan alt miktar 100.000 akçe idi. Kasap yazımında ise alt miktarın 200.000 akçe olduğu ifade edilmektedir. Örneğin; 27 Recep 986 (29 Eylül 1578) tarihli belge celep yazımıyla ilgili bilgi vermektedir. Buna göre; Filibeli debbağ Mahmut, kasap yazılmak istemiş ve bu cihetle mal varlığı araştırılmıştır. Araştırmalar sonucunda 100.000 akçelik bir gelire sahip olduğu görülmüş ve 200 koyuna celep yazılmıştır.⁴² Fakat celep yazılan bir kişinin daha sonra kasaplık yapabilecek mal varlığına sahip olduğu tespit edildiğinde bu kişinin kasap yazıldığı görülmektedir.⁴³

Kaynaklarda yeterli mal varlığına sahip olmayanların celep yazılmamasını bildiren ifadeler yer almaktadır. Mesela, Karinabad kadısı İstanbul'a gönderdiği mektupta, celep yazılan Konstantin ve yuvan nam zımmilerin kendilerini idareye kadir olmayan fukaradan olduklarını bildirmiş ve bunun üzerine hükümet Şumnu kadısına bu gibi biçarelerin ne için celep yazıldığını bildirmesini ve bizzat gidip bu işi düzeltmesi için emir göndermiştir.⁴⁴ Sermayesinin celep yazılmaya yeterli olduğu tespit edilen kişinin ise, mal varlığı şahitler tarafından onaylandıktan sonra oturduğu

⁴⁰ Çağman, E. (2016). "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un İaşesinde Balkanlar Ve Karadeniz'in Önemi", *Avrasya Etütleri*, 50 (2), 142.

⁴¹ Doğru, a.g.m., 1999, 1.

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defteri (MD), 35, 268. h. 679.

⁴³ MD 66, 194. h. 411, Hicri. (bundan sonra H) "16 Rabiulahir 998" (Miladi (bundan sonra M) 22 Şubat 1590).

⁴⁴ MD 6, 655. h. 1439, "H.26 Zilhicce 972" (M. 25 Temmuz 1565) MD 22, 125. h. 271, "H. 5 Rabiulevvel 981" (M.5 Temmuz 1573).

köy veya kasaba celep-keşan defterine kaydedilirdi.⁴⁵ Aynı zamanda celeplerin temin etmekle mükellef oldukları canlı hayvan miktarı, celebin mal varlığı göz önünde bulundurularak tespit edilirdi. Diğer bir ifadeyle; belirlenen alt miktarın üstünde çeşitli oranlarda servete sahip kişilerin temin etmekle yükümlü olduğu canlı hayvan sayısı değişiklik arz etmekteydi.⁴⁶ Zaman zaman bu durum ihlal edilmiş ve celeplerden, üzerine yazılan koyun sayısından daha fazla koyun talep edildiği görülmüştür. Bu gibi durumlarda celeplerin haklarını koruyan hükümler yayımlanmıştır.⁴⁷

Tespit esnasında hangi celebin ne kadar miktar hayvanatı temin ve sevk edeceğine ayrıca dikkat edilirdi. Çünkü yıl boyunca başta İstanbul olmak üzere diğer bölge kasaplarının ihtiyaç duyduğu canlı hayvan tahsisi bu bilgilere dayalı olarak yapılmaktaydı.⁴⁸ Bu sebeple celeplerin temin etmekle yükümlü oldukları hayvanları eksiksiz bir şekilde, belirlenmiş olan bölgelere sevk etmeleri gerekiyordu. Aksi takdir de görevlerini yerine getirmemiş sayılıyorlardı.⁴⁹

Celep yazılacak kişilerin Müslim veya Gayrimüslim reayadan seçilmesi gibi bir zorunluluk olmamakla beraber, gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu yerlerde bu görevi Gayrimüslimler üstlenirdi.⁵⁰ Yahudi ve çingenelerden de celep yazıldığı kaynaklarda ifade edilmektedir.⁵¹ Fakat bu kimselerin daha çok celeplerin ölüm veya iflası gibi durumlarda celeplik görevine getirildiği görülmektedir.⁵² Ayrıca celeplik görevini ifa eden kişilerin başka bir görevde bulunmaları yasaklanmıştır. Örneğin; 02 Safer 999 (30 Kasım 1590) tarihli bir belgede voynuk, küreci ve yağcı sınıflarından bazı kimselerin celep yazıldığı bildirilmiştir. Bunun üzerine durumun araştırılmasını, eğer doğru ise voynuk, küreci ve yağcı olanların kadimden ola geldiği üzere celep

⁴⁵ Doğru, a.g.m., 1999, 3.

⁴⁶ MD 31, 75. h. 187, “H. 11 Cemazeyilevvel 985” (M. 27 Temmuz 1577) MD 21, 236. h. 567, “H. 6 Zilhicce 980” (M.9 Nisan 1573) MD 15, 158. h. 1233, “H. 24 Cemazeyilevvel 979” (M. 14 Ekim 1571).

⁴⁷ Örneğin; Akçakızanlık kadısına yazılan emirde, Nefs-i Kızanlık'ta Süle Subaşı yirmi beş koyuna celep yazıldığını ifade etmiştir. Fakat kendisinden yüz koyun talep edilmiştir. Subaşıdan yirmi beş koyun alıp zulmedilmemesi şeklinde emir verildiği görülmektedir. MD 21, 236. h. 567, “H. 6 Zilhicce 980” (M. 9 Nisan 1573).

⁴⁸ Doğru, a.g.m., 1999, 3.

⁴⁹ Celep defteri suretlerinin kendilerine gönderildiği kadılıklara yazılan hükümde, herhangi bir ihmal ve suistimale meydan verilmeden, celeplerin hükümde belirtilen esaslar çerçevesinde yükümlü oldukları miktarda koyunu eksiksiz olarak tedarik etmelerinin sağlanması belirtilmiştir. MD 5, 302. h. 787, “H. 13 Cemazeyilahir 973” (M. 5 Ocak 1566).

⁵⁰ Doğru, a.g.e., 2008, 153.

⁵¹ MD 5, 410. h. 1088, “H. 6 Şaban 973” (M. 26 Şubat 1566).

⁵² Doğru, a.g.m., 1999, 4.

defterinden ihraç edilmesi istenmiştir.⁵³ Zaman zaman ise voynuklar, derbentçiler, çeltikçiler, sipahiler koyun emini bu işe razı edip celep yazılmıştır. Hatta akıncılardan dahi celep yazılanlar olmuştur.⁵⁴ Mesela, Akıncıların ekserisinin ellicilerden tahrir olunduğu ancak bunlardan yarar olanların celep yazılmalarını bahane ederek sefere çıkmak istemediklerini bildirmeleri üzerine, akıncı oğlu akıncı olanların şartsız olarak sefere çıkarılmalarına karar verilmiştir.⁵⁵ Dolayısıyla celep teftişi sırasında usule aykırı olacak şekilde celep yazılanlar celeplikten ihraç edilirdi.

Celep yazımında etkili olan kimseler koyun emini ve bölge kadılıklarıydı. Nitekim yazım işi bittikten sonra iki nüsha şeklinde hazırlanan celep-keşan defteri mühürlenir ve daha sonraki yıl yapılacak sayım ya da yıl içerisinde yapılacak olan teftişler için hazır hale getirilirdi. Koyun emini mühürlü nüshalardan birini kadiya teslim eder ve birini de *südde-i saadete*, İstanbul'a götürürdü.⁵⁶

Celep gönüllülük ve mecburilik esaslarına göre faaliyette bulunmuşlardır. Gönüllü celepler, farklı bölgelere sevk ettikleri canlı hayvanları cari narh üzerinden kasaplara satmaktaydı. Fakat gönüllü celeplerin bulunmuş oldukları vilayet dışına hayvan çıkarmaları izne tabi tutulmuştur.⁵⁷ Nitekim gönüllü celepler, ticaretini yaptıkları hayvanları kendileri yetiştirebildiği gibi hayvan yetiştiricilerinden de satın alabilirdi. Celepler sahip oldukları hayvanları çeşitli bölgelerde satışa sunarlardı. Ancak bilhassa hayvanlarını İstanbul'a getiren gönüllü celeplere herhangi bir

⁵³ MD 62, 5. h. 20,

⁵⁴ Doğru, a.g.m., 1999, 3.

⁵⁵ MD 5, 474. h. 1277, "H. 3 Ramazan 973" (M. 24 Mart 1566).

⁵⁶ Doğru, a.g.m., 1999, 3. Celep yazımında dikkat edilecek usullere dair; Zihne kadısına, Her kadılıkta olan celepleri tamam dikkatle teftiş edip göresin mezkûrlardan mürde ve nabadid oldu dedikleri kimlerdir ve ne tarihte ve ne mahalde fevt olmuşlardır ve hem vefatlarına ve nabadid olduklarına kimler şahadet ederler isimleri ve resimleriyle yazıp defter eylesin. Müflis ve nabadid adına yazılan kimesnelerin hilâfi zâhir ola şahadet edenleri kaç nefer kimesne ise mecal vermeyip siyaset olunur ki... Bilcümle iflas ve mevti ve gaybeti munkatı ile gaybeti sabit ve zâhir olan celepler kaç neferdir ve zimmetlerine ne miktar koyun mukayyed ise onların yerine olmiktar koyuna ribahardan ve sayir mütemevvil ve raiyyetden bilâemir tüccara çıkan ecnebilerdir ve eğer doğancı ve muhtesip ve perimkür ve kenezdir ve eğer sayir erbabı ve zayıf ve cihatdır ve eğer tüccar ve ehli kisbû kârdır bilcümle Dergâhı Muallam kullarından ve sipahi taifesinden maada celep olmağa münasip nemikdar kimesne mâlum edinirsen ki mütemevvil ve maldar ola ne kadılıktan ne köyden ise isimleri ve iştiharlarıle mufassal yazıla... Zikrolunan taifeden mukaddem koyun ehli olanları yazasın anlardan sonra sayir taifeden yazıp tayin eylesin. Amma bu babda ziyade ikdam ve ihtimam edip sahih maldar ve mütemevvil olanların kudretlerine göre yazasın ki sonradan herbirisi teşekki edip benim kudretim yoktur deyu izharı aciz etmeyip dahi görölmeğe ihtiyaç eylemiyesin... Refik, A. (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul, 84-85-85. h. 13, "H. 13 Ramazan 972" (M. 14 Nisan 1565)

⁵⁷ Kal'a, A. (1985). "Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap Ve Celep Teşkilatları (XVI. XVII. Ve XVIII. Asırlarda)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 14-15.

müdahalenin yapılması yasaklanmıştır. Mesela, Eflak ve Boğdan kadılarına gönderilen hükümde; gönüllü celep taifesinin İstanbul'a koyun getirirken “ahkâmı şerife yazılı celeptir gönüllü celep yazılmaz” şeklinde kadılar tarafından müdahale edildiği belirtilmiştir. Bunun üzerine başkente gönüllü ve yazılı koyun getüren celeplere asla ve kat'a mani olunmaması bildirilmiştir.⁵⁸

Gönüllü celeplerin ihtiyaç duyulan hayvanatın temininde yetersiz kaldığı durumlarda mecburi celep yazılması yoluna gidilmiştir. Diğer bir ifadeyle; celeplerin vefat veya iflas etmeleri nedeniyle gerekli olan canlı hayvanların temin edilmesinde bir takım sıkıntılar yaşanması, mecburi celep yazımı yoluna gidilmesine neden olmuştur. Bu durum daha çok kalabalık bir nüfusa sahip olan İstanbul'da görülmektedir. Devlet et müzayakası çekilmesi sebebiyle mecburi celeplik yoluna gitmiştir. Mecburi celeplerin seçimi ise, Divan-ı Hümayun tarafından belirlenirdi. Bilhassa İstanbul'un et iâşesinden koyun emini sorumluydu. Dolayısıyla et sıkıntısı çekildiği durumlarda koyun emini durumu Divan-ı Hümayun'a arz eder, Divan-ı Hümayun, ilgili görülen yerlerin kadılarına hükümler göndererek, celep yazmalarını emrederdi.⁵⁹ Ancak celeplik görevinin iflas etme olasılığının yüksek olması nedeniyle celepler, çeşitli hilelere başvuruyor ve hatta rüşvet karşılığı celep-keşan defterine istediklerini yazdırarak kârlarını dahi arttırıyorlardı.⁶⁰ Nitekim celep yazmak amacıyla görevlendirilen bölge kadılarının celep tahriri sırasında paralı celepleri defterden çıkarıp rüşvet alarak iflas eden kişileri celep yazdığı yine kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁶¹ Celeplik zaman içerisinde çok tercih edilmeyen bir görev haline gelmiş ve zamanla insanlar, celep yazılmakla tehdit edilir duruma dahi gelmişlerdir.⁶²

Mecburi celepler zengin kişilerden yazılmakla birlikte daha çok tefecilik yapan, sermayesiyle üretime katılmayan kişiler tercih ediliyordu. Bu politikalar servet sahiplerinin müsadere tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu göstermektedir.⁶³ Bu şekilde

⁵⁸ Refik, *a.g.e.*, 1935, 80. h. 5 (967' 1559).

⁵⁹ Kal'a, *a.g.t.*, 1985, 16-17.

⁶⁰ Doğru, *a.g.m.*, 1999, 4.

⁶¹ Niğbolu sancağındaki kadılar ile Aydos, Yanbolu ve Akçakızanlık kadılarına gönderilen hükümde; bu bölge kadılıklarından celep tahrir edildiği vakit celepliğe kadir kimselerin yazılmayıp celepliğe muktedir olmayan kimselerin yazılmış olduğu belirtilmiştir. MD 61, 63. h. 165, “H. 3 Ramazan 994” (M. 18 Ağustos 1586).

⁶² Rum Beylerbeyine, Yeniil ve Darende kadısına; insanları celep yazmakla tehdit eden kapıcıbaşının elinde sahil bir ferman var ise bunun mühürlü bir kese ile İstanbul'a gönderilmesi emir edilmiştir. MD 72, 152. h. 289, “H.7 Şaban 1002” (M. 28 Nisan 1594).

⁶³ Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul, 96.

hem üretimde yer almayan kişiler sistem içerisine dahil edilerek belirli oranda birikmiş olan özel mülkiyet devlet lehine kullanılmış oluyor hem de toplum düzeni sağlanmaya çalışılıyordu.

2.3. Kasapların Diğer Esnaflarla İlişkisi

Kasaplık, çeşitli esnaf gruplarıyla işbirliği içerisinde olan bir meslektir. Nitekim kasapların ihtiyacı olan kesimlik hayvanları temin etmesinde celeplerin rolü büyüktür. Aynı zamanda kesimi yapılan hayvanatın derisi, başı, yağı vb. yan ürünleri çeşitli alanlar da kullanılmakta ve bu durum kasapların farklı esnaf örgütleriyle etkileşim içerisinde olmasına neden olmaktaydı.

2.3.1 Salhaneler

Hayvan kesiminin yapıldığı yerlere *salhane* denilirdi. Osmanlı Devleti'nde hayvan kesimlerinin gelişigüzel bir şekilde yapılması yasaklanmıştır. Bunun sebeplerinden birisi; kesilen hayvanların kanından ya da uzuvlarından dolayı ortaya çıkacak kirliliği önlemektir. Ayrıca İstanbul gibi merkezi konumda bulunan kentlerin et ihtiyacının karşılanması kolay bir faaliyet değildi. Dolayısıyla hükümet şehre gelen kasaplık hayvanların miktarını, bunların kesilip kasaplara dağıtılmasına kadar olan merhaleleri denetim altında tutmak mecburiyetindeydi. Çünkü kente gelen hayvanatın madrabazlar tarafından alınarak narhtan daha yüksek meblağlara satılması et konusunda istikrarsızlığın yaşanmasına neden olabilirdi. Bunun yanında salhanelere getirilen kasaplık hayvanlardan elde edilen deri, baş, yağ gibi yan ürünler çeşitli esnaf grupları tarafından hammadde olarak kullanıldığı için bunların intizami bir şekilde dağıtımının yapılması gerekiyordu.

Halkın mağdur olmaması için yalnızca kurban bayramlarında şehir içlerinde kesim yapılmasına izin verilirdi.⁶⁴ Fakat bu durum dahi zaman zaman çeşitli hastalıkların oluşmasına sebep oluyordu. Örneğin; 17. yüzyılda Edirne sarayında vebanın ortaya çıkmasında, kurban bayramında kesimi yapılan hayvanların kanına ve sakatatlara vuran güneş sonucunda ortaya çıkan koku sebep olmuştur.⁶⁵ Gerek kesimlerin icra edildiği yerlerde oluşan kokuların halkı rahatsız etmesi gerekse yapılan işlemlerin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesi amacıyla salhaneler şehrin dışında ve

⁶⁴ Refik, a.g.e., 1935, 93. h. 29, "H. 11 Zilkade 984" (M. 30 Ocak 1577).

⁶⁵ Yaman, H. (2022). "17.Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Veba", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muş, 48.

bilhassa su kenarlarında inşa edilmiştir.⁶⁶ Bazı zamanlar salhane dışında hayvan kesildiği görölse de⁶⁷ kasaplar genel olarak bu kurala uymuşlardır.⁶⁸

Kasaplıkta olduğu gibi salhanelerde belli nizamlar çerçevesinde faaliyette bulunmuştur. Nitekim bir kentte bulunan kasapların yıl içerisinde ne kadar miktar ete (kasaplık hayvana) ihtiyaç duyduğu önceden tespit edilir ve belirlenen miktar oranında kasaplık hayvanın teminine çalışılırdı. Temini yapılan hayvanlar kasaplara dağıtılır ve onlarda hayvanlarını daha önceden belirlenmiş olan salhanelerde kestirirdi. Dolayısıyla yıl içerisinde bir salhanede kesimi yapılan hayvanatın miktarı belliydi. Bu döngünün muntazam sürdürölmesi gerekiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti'nde sosyal, ekonomik ve dini açıdan önemli olan vakıf sistemine salhaneler de dahil edilmiştir.⁶⁹ Bu alanlar özellikle cami gelirleri için mühim yerlerdi.⁷⁰ Zira hayvan kesimlerinin salhane dışında yapılması salhane gelirlerinde eksilmeye bu da haliyle salhanenin vakıf olarak bağlandığı kurumun gelirlerinin azalmasına etki ediyordu. Ayrıca salhanede kesimi yapılan hayvanatın derisi debbağlara, yağı da mumcu esnafına verildiği için hayvanların salhane dışında kesilmesi bu esnaf gruplarının sıkıntıya düşmesine neden olabiliirdi.⁷¹

Selçuklular Dönemi'nde de salhanelerin varlığından bahsedilmektedir.⁷² Salhanelerin Osmanlı Devleti'nde ilk örnekleri ise; Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul, Yedikule'de sur dışında bulunan alanda, toplam otuz üç salhaneyi havi yapılar topluluğu şeklinde inşa edilmiştir. Zamanla talebin artması nedeniyle

⁶⁶ İzmir kadısına hüküm ki; südde-i saadetime mektup gönderip Medine-i ekapir-i ayan ve asırlık Vani Mustafa ve sair fukarası bil-cümle meclis-i şer'i şerife varıp Medine-i mezburede koyun ve keçi ve sığır ve sair hayvanatın kassab dükkânı önünde dahi hâsıl olması... MD 129, 219. h. 842, "H. 10 Cemazeyilevvel 1132" (M. 20 Mart 1720) MD 111, 259. h. 905, "H. 20 Ramazan 1111" (M. 11 Mart 1700).

⁶⁷ MD 40, 202. h. 453, "H. 24 Şaban 987" (M. 16 Ekim 1579).

⁶⁸ Örneğin; 24 ağustos 1739 tarihli kayıta Kasapbaşı Hacı Yusuf bin Hüseyin ile Şaban bin Hasan, Hacı Şaban bin Murat ve Hacı Mustafa bin Hüseyin adlı kasaplar söz konusu salhaneden başka bir yerde hayvan kesmeyeceklerini, eğer keserlerse dükkânlarını kapatıp bir daha kasaplık yapmayacaklarını taahhüt etmekteydiler... Özkul, A. (2018). "Osmanlı İdaresi'nde Kıbrıs'ta Kasap Esnafı Ve Faaliyetleri", *Gazi Akademik Bakış*, 2 (23), 176-177.

⁶⁹ Bu konu ile ilgili İzmir mollasına gönderilen emir şöyledir; Medine-i İzmir'de kassab taifesinin müstakil salhaneleri olmadığından koyun, keçi, sığır ve sair hayvanatın dükkân önünde boğazlanması halkın rahatsızlığına neden olmuştur. Bu sebeple hayvanların şehir dışında, su kenarlarında Veziriazam Damat İbrahim Paşa'nın vakıf olarak inşa ettirdiği salhanelerde kesilmesi gerektiği ifade edilmiştir. MD 129, 235. h. 901, "H. 20 Cemazeyilevvel 1132" (M. 30 Mart 1720).

⁷⁰ Örneğin; İstanbul'da Yedikule haricindeki salhaneler Ayasofya Camisine, Eyüp semtinde kurulmuş olan Eyüp salhaneleri Eyüp Camisine, Üsküdar'da kurulanlar ise Üsküdar Valide Atik Camisine vakfedilmişlerdir. Kal'a, a.g.t., 1985, 52.

⁷¹ Kal'a, a.g.t., 1985, 51-52.

⁷² Zeren-Sazak, a.g.m., 2011, 98.

salhaneler, Eğrikapı, Eyüp, Galata, Kasımpaşa, Tophane, Beşiktaş, Boğaziçi ve Üsküdar'a doğru genişlemiştir.⁷³ İstanbul'un yoğun nüfusa sahip olması ete olan talebin yükselmesine bu da kasaplar başta olmak üzere salhane sayısının artmasına neden olmuştur. Salhanelerin yoğun bir şekilde İstanbul'da görülmesine karşın Anadolu kentlerinde de salhaneler inşa edilmiştir.⁷⁴

Şehirlere getirilen hayvanatın kesiminin toptan yapılması olanaksız olduğundan kasaplık hayvanlar, sayelerde veya kışlaklarda bekletilmekte ve ihtiyaç oranında kesimleri yapılmaktaydı. Aynı zamanda salhanelerde çeşitli görevliler vardı. Bu görevliler arasında kasaplarda bulunmaktaydı. Kasaplar kasapbaşı nezaretinde faaliyet gösterirler ve kasapbaşı'nın izni olmadan hiçbir koyun ve sığır kesilmezdi. Kasapbaşı et fiyatını artırmak ya da rüşvet almak suretiyle görevini suistimal eder ve bu da padişah tarafından duyulursa idamdan kurtulamazdı.⁷⁵ Salhaneler bir kasapbaşı ve bir kethüdanın kontrolünde olmakla beraber burada çalışan kimseler arasında, kâtip, yazıcı, kantarcı, aşçı, odacı, tayinat memuru, salhane imamı, yapağı nazırı vb. görevliler vardı. Bunların dışında salhanelere getirilen koyunların kesim zamanına kadar bekletildiği keçe veya saye olarak adlandırılan meralar da salhanelere bağlıydı. Bu alanların giderleri salhaneler tarafından karşılanmaktaydı.⁷⁶ Yine kurna kâtibi denilen bir mezbaha memuru vardı. Kurna kâtipleri salhaneye gelen günlük hayvan miktarını, günlük kesilen hayvan sayısı ile ilgili kayıtları tutmakla görevli memurdu. Nitekim salhanede bir günde kesimi yapılan hayvanatın sayısına, bunlardan elde edilen et miktarına dair hesaplar için başvurulacak merci kurna kâtiplerinin tutmuş olduğu kayıtlardır.⁷⁷ Yaz dönemlerinde sevk edilen canlı hayvan miktarının yüksek olması nedeniyle sarfiyat daha fazla gerçekleşmekte bu da salhanelerde çok sayıda kasaplık hayvan kesiminin yapılmasını sağlamaktaydı. Yaz döneminin aksine kış mevsiminde salhanelerde kesimi yapılan hayvan miktarı düşük olurdu. Zira kış şartları hayvan sevkîyatını zorlaştırıyor buna salgın hastalıkların eklenmesiyle halkın et ihtiyacını

⁷³ Uzun, A. (1997). "İstanbul'un Et İhtiyacının Sağlanması: Ondalık Ağnam Uygulaması (1783-1858)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmış Doktora Tezi*, İstanbul, 141-142.

⁷⁴ MD 129, 219. h. 842, "H. 10 Cemazeyilevvel 1132" (M. 20 Mart 1720) MD 129, 235. h. 901, "H. 20 Cemazeyilevvel 1132" (M. 30 Mart 1720).

⁷⁵ Kömürcüyan, E. (1952). *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)*, (Ter: Hrand d. Andreasyan), İstanbul, 202.

⁷⁶ Uzun, a.g.t., 1997, 144.

⁷⁷ Daha detaylı bilgi için bkz. "H. 29 Recep 1885" (M. 7 Kasım 1771) tarihli Kurna Kâtibi (salhanede mezbaha memuru) Halil Efendinin hesap defteri... BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter 5408.

karşlamak oldukça güçleşiyordu. Bu gibi durumlar salhanelerde kesimlik hayvan sayısının azalmasında etkiliydi.

Salhanelerde yapılan işlemler sistematik bir şekilde yürütülürdü. Öncelikle salhaneye getirilen hayvanların kesimi yapılır sonra ise önceden belirlenmiş olan nizam dahilinde derisi debbağlara ve yağıda mumcu esnafına verilirdi. Bu yan ürünlerin belirlenen esnaf örgütleri dışında başka kimselere verilmesi yasaktı.⁷⁸ Salhanede kayıtlar günlük tutulduğu için bunlardan gün içerisinde kesilen hayvanların miktarı ve ağırlıkları öğrenilebiliyordu.⁷⁹ Ayrıca kesimi yapılan kasaplık hayvanların sakatat ve et miktarları, bunların nerelere dağıtıldığı kimlerin zimmetinde bulunduğu, çalışan görevlilerden bunların aldıkları ücretlere kadar çok çeşitli konularda bilgi sahibi olmak mümkündür.⁸⁰

2.3.2 Dericilik ve Debbağhaneler

Tarihi süreçte çeşitli hayvanlardan elde edilen deriler farklı amaçlar için kullanılmıştır. Örneğin, Bozkır Türk hayatında giyim eşyasının öncelikli malzemesi koyun, kuzu, sığır vb. hayvanlardan elde edilmiş olan derilerdir.⁸¹ Yaşadıkları bozkır hayatı hayvancılığı Türkler için vazgeçilmez bir uğraşı alanı yapmış ve hayvan yetiştiriciliğinin zamanla yaygınlaşması et ve süt ürünleri yanında deri gibi yan ürünlerden yararlanılmasını sağlamıştır. Zaman içerisinde deri işçiliğinin gelişme göstermesi ise hammadde deriye dayanan türlü eşyaların yapılmasında etkili olmuştur. Örnek olarak; deriden yapılan kırbaçlar, elbiseler, pantolonlar, çantalar, kaplar, çizmeler, hurçlar ve kapı perdeleri gibi ev eşyaları gösterilebilir.⁸²

Türklerin yerleşik hayata geçmesi ile beraber zamanla köyler, kasabalar ve kentler kurulmuş, birçok faaliyet buna bağlı olarak daha nizami bir şekilde yapılmaya başlanmıştır. Örneğin; Selçuklular döneminde kesimi yapılan hayvanların, derilerinin işlendiği debbağhane ya da tabakhane şeklinde tabir edilen yapıların görülmesi bu

⁷⁸ MD 73, 146. h. 340, “H. 23 Şaban 1003” (M. 3 Mayıs 1595) MD 111, 200. h. 704, “H. 20 Cemazeyilahir 1111” (M. 13 Aralık 1699) BOA, Ali Emiri Sultan II. Süleyman, 32 / 3180. “H. 23 Cemazeyilahir 1102” (M. 24 Mart 1691).

⁷⁹ BOA, Bab-ı Defteri, Başmuhasebe Salhane Katibi Kalemi Defterleri (Bundan Sonra D..BŞM.SHK.d...), 20563. “H. 1 Cemazeyilevvel 1169” (M. 2 Şubat 1756).

⁸⁰ D..BŞM.SHK.d..., 20569. “H. 30 Rabiulevvel 1117” (M. 22 Temmuz 1705).

⁸¹ Kafesoğlu, *a.g.e.*, 2007, 319.

⁸² Gürbüz, İ. (2018). ”Osmanlı Edebi Metinlerinde Meslekler 1: Debbağlar”, *Türkiye Çalışmaları-Araştırma Makalesi*, 13 (5), 60.

alandaki yapılan faaliyetlerin daha intizami bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır.⁸³ Ayrıca derilerin işlenmesi için debbağhanelerin kurulmuş olması, deri işçiliğinin zamanla zanaata dönüşmesine ve derinin birçok alanda istifade edilen hammadde olmasına neden olmuştur. Bu durum çeşitli esnaf teşekküllerinin inkişafına ortam oluşturmıştır. Diğer taraftan Selçuklular döneminde Kastamonu, Diyarbakır gibi şehirlerin Anadolu deri sanayinin merkezi konumuna gelmesi, beylikler döneminde özellikle derinin ihraç edilen ürünler arasında önemli bir metaa olması, deri işçiliğinin nasıl bir gelişme göstererek ivme kazandığını gösterir niteliktedir.⁸⁴

Ahi Evran'ın debbağ olması sebebiyle debbağlık, ayakkabıcılık ve saraçlık ahi teşkilatının bünyesinde önem kazanmıştır. Anadolu'da debbağlık ve deri işçiliğinin gelişen ilk meslek, bunu başlatan kişinin de Ahi Evran olduğu genel kabul içerisinde yer almaktadır. Debbağlar ahilik geleneklerinin de etkisiyle diğer esnaf loncaları üzerinde nüfus sahibi olmuşlardır. Şunu da ifade etmek gerekir ki; debbağ esnafının Kırşehir'deki Ahi Evran zaviyesinin manevi liderliği altında bulunması az da olsa bu esnaf örgütlenmelerinin birbirleriyle bağlantı içerisinde olmasını sağlamıştır. Bunun aksine diğer esnaf teşekkülleri faaliyette bulundukları kent sınırları dışındaki emsalleri ile ilişkiden uzak oldukları gibi, mekânsal boyutu veya kalabalık nüfusu ile belli sınırları aşan kentlerde bulunan aynı esnaf örgütünün birden çok parçalara bölünerek, ayrı birimler haline geldiği de görülen bir durumdur.⁸⁵

Osmanlıların ilk devirlerinden itibaren hayvancılık önemli bir iktisadi faaliyettir. Bilhassa göçebe Türk aşiretlerinin yetiştirmiş olduğu koyun, keçi vb. hayvanlardan elde edilen derilerin kullanım alanlarının geniş olması Türk aşiretlerinin bu alanda faaliyet göstermelerine neden olmuştur. Nitekim sepicilik (hayvan derilerinin kullanılacak hale getirilmesi işidir), deriden yapılan ürünlerin sergilenmesi ve pazar temini gibi meseleler aşiretlerin şehir yerlerine yakın bölgelere iskânını zorunlu kılmıştır. Bu durum aşiretlerin şehir halkıyla ekonomik açıdan bütünleşmesini sağlarken aynı zamanda debbağlık ve deri eşya imalatının şehirlerde hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır.⁸⁶ Zamanla Türkmen aşiretlerinin Anadolu'nun muhtelif bölgelerine göç ederek yerleşmesi dericilik gibi zanaatların geniş alanlara yayılmasına

⁸³ Zeren-Sazak, a.g.m., 2011, 96-98.

⁸⁴ Tekin, Z. (1994). "Türkler'de Dericilik", *DİA*, 9, 176-178.

⁸⁵ Tekin, a.g.m., 1994, 176-178. Genç, a.g.e., 2000, 294.

⁸⁶ Tekin, a.g.m., 1994, 177.

sebepe olmuştur. Derinin özellikle giyim eşyası, ayakkabı, at koşum takımı, sofrası, matara vb. çeşitli kullanım alanlarına sahip olması Osmanlı Devleti'nde dericiliğin gelişmesinde etkilidir. Nitekim İstanbul başta olmak üzere Edirne, Bursa, Kayseri, Ankara, Diyarbakır, Urfa, Tokat ürettikleri deriler ile ön plana çıkan şehirlerden yalnızca bazılarıdır. Dolayısıyla üretilen deriler bu kentlerin ticari hayatına canlılık kazandırdığı gibi aynı zamanda uluslararası ticareti de etkilemiştir.⁸⁷ Et ve süt ürünleri yanında hayvanların derilerinin de önemli olması zaten var olan hayvancılığın çok daha geniş sahalarda yapılmasına olanak sağlamıştır.

Derinin kullanım alanının genişlemesi derinin çeşitli işlemlerden geçerek kullanıma hazır hale getirildiği debbağhanelerin sayılarının artmasına neden olmuştur. Nitekim Osmanlı Devleti'nde salhanelerde kesimi yapılan hayvanların derileri daha önceden belirlenmiş olan debbağ esnafına verilir ve burada farklı işlemlerden geçen deriler kullanıma hazır hale getirildikten sonra ilgili esnaflar tarafından alınır. Debbağhanelerin kurulmasında dikkat edilen en önemli husus ise suyun olmasıydı. Çünkü derilerin gerek temizlenmesinde gerekse işlenerek hazır hale getirilmesinde su çok önemli bir unsurdur. Bundan ötürü göl, dere, çay, akarsu kenarları debbağhanelerin yoğun olarak kurulmuş olduğu yerlerdir. Fakat akarsuların şehirlere giriş kısmı olan ağız kısmında debbağhane inşa edilmezdi. Eğer inşa edilmişse debbağhane kaldırılır ve suyun şehir dışındaki kısmına nakledilirdi. Bunun sebebi ise; debbağhanelerin şehir suyunun bozulmasına ve kötü kokuların yayılmasına neden olmasından kaynaklanıyordu.⁸⁸ Ayrıca debbağhanelerin etrafına yaymış olduğu kötü kokuların halkı rahatsız etmesi bu yapıların şehirden uzak bölgelere yapılmasını zaruri kılmaktaydı.

İstanbul, başkent olması nedeniyle birçok esnaf kolunda olduğu gibi debbağ esnafının da yoğun bir şekilde faaliyet gösterdiği kentlerin başında gelmekteydi. İstanbul'da inşa edilen debbağhanelerin ilki, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi sonrasında Ayasofya-i Kebir Camisi'ne vakıf olarak, Yedikule haricinde yaptırdığı üç yüz altmış bab debbağhaneden oluşan yapılarıdır.⁸⁹ Bölgede kesimi yapılan hayvanların

⁸⁷ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 2020, 432-433.

⁸⁸ Örneğin, Çırpan kadısına gönderilen hüküm de; kasabaya gelen suyun başında debbağhane inşa edildiği ve bu debbağhanenin suyu kirlettiği bildirilmiştir. Bu durumu tahkik edip eğer doğru ise debbağhanenin suyun kasabadan çıktığı yere nakledilmesi şeklindedir. MD 58, 303. h. 768, "H. 17 Ramazan 993" (M. 12 Eylül 1585).

⁸⁹ MD 102, 1. h. 3, "H. 14 Ramazan 1102" (M. 11 Haziran 1691) MD 108, 255-256. h. 1081, "H. 29 Şaban 1107" (M. 3 Nisan 1696).

derilerinin ilgili debbağlara verilerek vakfın gelir kaybına uğramaması için hükümler verilmiştir.⁹⁰ Zamanla başkent nüfusun da artışların olması mevcut debbağhanelere yenilerinin eklenmesini zorunlu kılmıştır. Yedikule debbağhanelerine, Kasımpaşa, Eyüp, Üsküdar, Galata, Tophane ve sonrasında Kazlıçeşme semtlerinde yapılan debbağhanelerde eklenince İstanbul debbağhaneleri çok geniş bir sahada faaliyet gösteren esnaf topluluğu haline gelmiştir. Yedikule debbağhaneleri kapasite olarak en büyük olanları idi. Buna mukabil Evliya Çelebi, Kazlıçeşme semtinde üç yüz adet debbağ dükkânının varlığından söz etmektedir.⁹¹ Ayrıca Evliya Çelebi, İstanbul’da mevcut olan debbağhanelerin yedi yüz adet olduğunu, çalışanların ise usta, kalfa ve çırak hiyerarşisi içinde faaliyet gösteren üç bin kişinin varlığından söz etmektedir.⁹²

Derinin çeşitli ürünlerin imal edilmesinde önemli bir hammadde olması ve ihraç ürünleri arasında yer alması, bu metanın işlenerek hazır hale gelmesini sağlayan debbağ esnafının İstanbul’la sınırlı kalmayarak imparatorluk coğrafyasının çok geniş bir sahasına yayılmasında etkili olmuştur. Zira XV ve XVI. yüzyıllar Anadolu’sunda kasaba çapını aşan hemen hemen bütün şehirlerde debbağ esnafı diğer esnaf grupları yanında önemli bir yer edinmekteydi.⁹³

Bir kentte kesimi yapılan hayvanların derilerinin kentte bulunan debbağlara verilmesi gerekiyordu. Diğer bir ifadeyle; kent içerisindeki debbağların ihtiyacı karşılanmadan dışarıya deri ihraç edilmesi yasaktı. Fakat debbağların bu durumun tersine genellikle el altındaki kaynaklardan hammadde temin etme yoluna gittikleri görülmektedir. Bu da piyasada dengesizlik yaratacağından, devlet yerel ihtiyaçların karşılanmadan hariçten gelenlere deri satılmasını yasaklayan fermanlar yayımlamıştır.⁹⁴ İstanbul gibi büyük kentlerde ise hariçten gelenlere deri ihracı yasak olduğu gibi her debbağ sadece kendisine tahsis edilen salhane veya kasaphanedeki derileri alma hakkına sahipti. Başka salhane ya da kasaphanedeki deriler üzerinde hak talep edemezdi.⁹⁵ Bunun en önemli sebebi, çoğu debbağhanenin vakıf statüsünde

⁹⁰ MD 115, 304. h. 1308, “H. 29 Safer 1119” (M. 1 Haziran 1707).

⁹¹ Kömürcüyan, *a.g.e.*, 1952, 28.

⁹² Tekin, Z. (1992). “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul’unda Dericilik”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Basılmış Doktora Tezi*, İstanbul, 13.

⁹³ Akdağ, M. (1995). *Türkiye’nin İktisadi Ve İctimai Tarihi 2 (1453-1559)*, İstanbul, 148.

⁹⁴ Bu durum ile ilgili çeşitli bölge kadıliklarına gönderilen hükümler için bkz. Silistre bkz. MD 76, 128. h. 332, “H. 27 Muharrem 1116” (M. 1 Haziran 1704) Kengiri (Çankırı) bkz. MD 79, 211. h. 524, “H. 25 Safer 1019” (M. 19 Mayıs 1610) Ankara bkz. MD 80, 384. h. 925, “H. 15 Muharrem 1024” (M. 14 Şubat 1615).

⁹⁵ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak 668/40. (1000’ 1591-1592).

olmasıydı. Dolayısıyla ilgili vakıfların gelir kaybına uğramaması için bir salhanede kesimi yapılan hayvanatın derilerinin o salhaneye bağlı olan debbağlara muntazaman verilmesi gerekiyordu.⁹⁶ Lakin debbağların zaman zaman birbirlerinden hak talebinde bulunarak münakaşa içerisine girdikleri kaynaklarda yer almaktadır.⁹⁷

Debbağlar gereksinim duydukları derileri salhanelerden temin ediyorlardı. Ancak salhanelerden yeteri kadar deri temin edilememesi ihtiyaç meydana getiriyor ve bu da haliyle sıkıntılara sebebiyet veriyordu. Bundan ötürü bilhassa İstanbul gibi talebin yoğun olduğu kentlerde faaliyet gösteren debbağlar ihtiyaç duydukları bu derileri tüccarlardan veya koltukçulardan temin etmekteydi. Bunun yanında İstanbul salhanelerinden temin edilen deriler, İstanbul debbağhanelerinin deri ihtiyacını karşılamada kifayetsiz kaldığı durumlarda gerek Anadolu gerekse Rumeli taraflarından tuzlu veya kurutulmuş ham gön ve deri getirilirdi.⁹⁸ Çeşitli bölgelerden getirilmiş olan deriler, sahip oldukları hisse miktarınca, tasarrufunda dükkân bulunduran kişilere dağıtılırdı. Dükkânı olmayan kişiler ise işçi kabul edildikleri için bunlara hisse verilmezdi.⁹⁹ Debbağların deri sıkıntısı yaşamalarına neden olan etkenlerden birisi de madrabazlardı. Nitekim piyasada bol miktarda bulunduğu zamanlarda muhtekirler tarafından toplanan deriler, tuzlanarak stoklanmakta ve daha sonra yüksek fiyatlarla debbağlara satılmaktaydı. Bu da debbağların alım gücünü zorlayarak sıkıntı yaşamalarına neden olmaktaydı.¹⁰⁰

Kent pazarlarındaki ham ya da yarı mamul deri alım-satımı *ehl-i hibre* denilen komisyon tarafından belirlenmiş olan narha göre yapılmaktaydı. Deri alım-satımında uyulacak olan fiyatlar kasap ve debbağ esnafının önde gelen kişilerinin bulunduğu mahkemelerde belirlenir ve belirlenmiş olan bu fiyatlara daima uyulması gerekirdi.¹⁰¹ Ancak iki esnaf arasında fiyatlar ve ödemeler konusunda zaman zaman meydana gelen

⁹⁶ İstanbul kadısına: Ayakkapı'sında bulunan mezbahada kesilen hayvanların derilerinin Veziriazam Sinan Paşa'nın Kasımpaşa'daki vakıf olan debbağ dükkânlarına verilmesi... MD 71, 231. h. 431, "H. 29 Şevval 1001" (M. 29 Temmuz 1593).

⁹⁷ Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethine müteakip kurdurduğu, Yedikule salhanelerinde kesimi yapılan hayvanların derileri Ayasofya-i Kebir Camine vakf olarak Yedikule debbağlarına tahsis edilmişti. Ancak sonraki süreçte Üsküdar debbağlarının İstanbul- Yedikule'de kesimi yapılan koyu, keçi ve sığır derilerinin kendilerine tahsis edildiğine dair beyanları... Refik, A. (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul, 30-31. h. 61, "H. 14 Zilkade 1016" (1 Mart 1608).

⁹⁸ Tekin, a.g.t., 1992, 13.

⁹⁹ MD 115, 330. h. 1422, "H. 30 Rabiulevvel 1119" (M. 1 Temmuz 1707).

¹⁰⁰ MD 80, 384. h. 925-926, "H. 15 Muharrem 1024" (M. 14 Şubat 1615).

¹⁰¹ İstanbul ve Bilad-ı selasedeki kasap esnafı ile debbağ esnafının fiyat konusunda yaptıkları anlaşmaya dair... İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H. 1236-1238 / M. 1821-1822), *İSAM*, 86, 344. h. 325 (66a-2).

anlaşmazlıklar örneğın; 17. yüzyıl Bursa debbağlarını kısa süreliğine, serbest piyasada deri bulmaya itmiştir. Bursa’da görülen bu durum bir istisnadır. Çünkü İstanbul ve diğer Anadolu kentlerinde böyle bir uygulama görülmediğı gibi aksine debbağlar genellikle el altındaki kaynaklardan hammadde temin etmeye çalışırdı.¹⁰² Debbağlar çeşitli yollardan temin ettikleri derileri debbağhanelerde işleyerek kullanıma hazır hale getirirdi. Bu işlemler sırasında debbağlar birbirlerinin işlerine karışmadıkları¹⁰³ gibi nizama aykırı davranmaları durumunda ya Bozcaada, Rodos gibi kalelere sürgün edilir ya da görevden ihraç edilirdi.¹⁰⁴ Fakat gerek sürgün edilen gerekse görevden ihraç edilen debbağların esnafın önde gelenlerinin aracılık etmesiyle tekrar görevlerine döndükleri görülmüştür.¹⁰⁵ Dolayısıyla debbağ esnafı görevini ihlal etmemek, derilerini belirlenen fiyatlardan satmak gibi kurallar çerçevesinde faaliyetlerini icra ederdi.

Debbağlar almış oldukları derileri debagat, sepicilik (deriyi terbiye etme, hazırlama) gibi işlemlerden geçirerek mamul madde haline getirmekteydiler. Debagat işlemlerinin yapılabilmesi için başta su olmak üzere palamut, mazı, şap, sumak vb. çeşitli maddelere ihtiyaç duyulurdu.¹⁰⁶ Derilerin kullanıma hazır hale gelmesi yani terbiye edilmesi çeşitli işlemler gerektiriyordu. Öncelikle yıkanarak yabancı maddelerden arındırılmış olan deriler, kıllarının temizlenmesi için sönmüş kirece yatırılır ve sonrasında sepileme yapılırdı. Sepileme safhasında yukarıda bahsedilen maddelerden en çok palamut kullanılmakta, ikinci olarak ise şap kullanılırdı. Sepileme işleminden sonra bir süre bekletilen deriler, tekrar temizleme işlemine tabii tutulurdu. İstenilen kaliteye ulaşınca kadar bu işlemlere devam edilirdi. İstenilen kalitede yapılan deriler kösele, sahtiyan, meşin gibi işlenmiş deri haline getirilerek, kırılmalarını önlemek için çeşitli yağlarla yağlanır ve sonrasında piyasanın istediğı renge boyanarak satışa sunulurdu. Dolayısıyla bir derinin kullanıma hazır duruma

¹⁰² Faroqhı, S. (1993). *Osmanlı’da Kentler Ve Kentliler*, İstanbul, 194.

¹⁰³ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), *İSAM*, 81, 78. h. 1305 (108a-3).

¹⁰⁴ Örneğın, İstanbul- Yedikule debbağlarının önde gelenleri mahkemeye müracaat ederek debbağ esnafından Mustafa ve oğlu Halil’in kendi hallerinde olmayıp, mesleklerini icra etmediklerini, nizama aykırı davrandıklarını ve kendilerinin emniyet ve rahatlarının olmadıklarından şikâyet etmeleri üzerine, verilen karar mucebince görevden ihraç edilmelerine dair emir verilmiştir. İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), *İSAM*, 82, 116. h. 76 (10b-1).

¹⁰⁵ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil H. 1216-1217 / M. 1801-1803), *İSAM*, 82, 341. h. 388 (55b-1) İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), *İSAM*, 82, 414. h. 483 (70a-2).

¹⁰⁶ Tekin, a.g.t., 1992, 49-59.

gelmesi için üç merhaleden geçmesi gerekiyordu. Birinci aşamada deri debagata hazır hale getirilirdi. İkinci aşamada sepileme yapılır, en sonunda da deri istenilen şekle çevrilirdi. Çeşitli aşamalardan geçen türlü nevideki deriler, ham maddesi bu ürüne dayalı olan keçeci, külahçı, kürkçü, kâğıtçı, ayakkabıcı gibi esnaflar tarafından satın alınarak, farklı ihtiyaçların karşılanmasında kullanılırdı.¹⁰⁷

Debbağlarla ilgili değinilmesi gereken bir diğer husus ise, bu esnaf teşekküllerinin başında bulunan görevlilerin kimlerden müteşekkil olduğudur. Debbağ esnafının önde gelen yöneticilerinden birisi *Ahi Baba*'dır. Nitekim ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran, ahi baba unvanına sahiptir. Ahi Evran gerek hamisi olduğu debbağlara, gerekse diğer esnaf teşekküllerine kendisinin vekili olarak ahi babalar tayin ederdi. Osmanlı Devleti'nde farklı meslekleri icra eden çok sayıda esnaf grupları vardı. Bir kentte bulunan tüm esnaf teşekküllerinin her birinin ayrı reisleri olduğu gibi bunların en büyüğüne ahi baba denirdi.¹⁰⁸ Ahi babaların göreve getirilmesinde çeşitli usuller takip edilmekle beraber, bu kimseler ilgili esnafın içerisinde ve yaşça büyük olan kişilerden seçilirdi. Örneğin, İstanbul'da Yedikule dışındaki debbağ esnafının ahi babası olarak Hacı Abdullah bin Mustafa tayin edilmiştir. Bu kişinin taife-i mezburenin yani debbağ esnafının ihtiyarlarından olup bu görevin üstesinden gelebilecek salahiyyete sahip olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁹ Osmanlı'da çok geniş bir coğrafyada faaliyet gösteren debbağ esnafının her birinin başında ahi babası bulunurdu.¹¹⁰ Esnafın işlerinin ve sorunlarının çözümlenmesinde önemli rol oynayan ahi babalar, görevlerini kötüye kullanması, vefat etmesi veya esnafın şikâyetleri doğrultusunda görevlerinden azledilir ve bu görevi yapabilecek salahiyyete sahip başka bir kimse tevcih edilirdi.¹¹¹

¹⁰⁷ Bu işlemlerin nasıl gerçekleştirildiğine dair detaylı bilgi için bkz. Tekin, a.g.t., 1992, 60-65. Tekin, a.g.m., 1994, 176-178.

¹⁰⁸ Kazıcı, Z. (1988). "Ahi Baba", *DİA*, 1, 527.

¹⁰⁹ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738), *İSAM*, 21, 267. h. 178 (55a-).

¹¹⁰ Ayntab'deki debbağ esnafına ahi baba tayini... BOA, Cevdet-i Belediye 90 / 4495. "H. 9 Rabiulahir 1141" (M. 12 Kasım 1728).

¹¹¹ Örneğin, Yedikule haricinde vaki olan debbağ taifesinin ahi babaları olan imam el- Hac Musa b. el- Hac narha uymadığı ve ehl-i fesatlık yaptığı gerekçesiyle görevden ihraç edilmiş ve yerine debbağ taifesinin ihtiyarlarından bu işi yapabilecek olan el-Hac Abdullah b. Mustafa tayin edilmiştir... İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738), *İSAM*, 21, 287. h. 202 (61a-1) Mesela, Konya'da debbağların ahi babalığına mutasarrif olan zat vefat etmiş ve bunun üzerine ahi babalık Hacı Süleyman'a tevcih edilmiştir. Cevdet-i Belediye 40 / 1956. "H. 7 Şevval 1123" (M. 18 Kasım 1711) BOA, Eli Emiri Sultan II. Mustafa 96 / 10363. "H. 9 Rabiulevvel 1115" (M. 23 Temmuz 1703).

Debbağ esnafının en büyük ve önemli yöneticisi debbağlar loncasının başkanı olan kethüda idi. Kethüdalık lonca ile hükümet arasında arabuluculuk yapan önemli bir idari makamdı. Genellikle devlet tarafından tayin edilen kethüda, sonrasında kadı tarafından onaylanarak göreve başlardı. Atandığına dair bir berat veya kadının hücceti verilirdi.¹¹² Kethüdalar kendileri kasr-ı yed ederek görevden çekilebildikleri gibi görevlerini kötüye kullanmaları durumunda ise ihraç edilirdi.¹¹³ Kethüdaların üstlenmiş oldukları görevde en büyük yardımcıları yiğitbaşı idi. Yiğitbaşı, esnafın örgüt içi meselelerin çözümünde, sorunların kethüda ve gerekli yerlere ulaştırılmasında önemli roller üstlenmekteydi. Esnaf ileri gelenleri arasından, ilgili esnafın ustalarının ve önde gelenlerinin de görüşü alınarak belirlenmiş olan yiğitbaşı, kadınında onayıyla görevine başlayabilirdi. Esnafın meseleleriyle yakından ilgilenmek, kethüda adına esnafı kadı mahkemelerinde temsil etmek, esnafa verilen cezaların yerine getirilmesini sağlamak gibi görevleri icra eden yiğitbaşılar¹¹⁴ ilgili vazifeleri kötüye kullandıklarında veya suistimalleri görüldüğünde ya da kendilerinin kasr-ı yed etmeleriyle görevleri sona ererdi. Aynı zamanda esnaf önde gelenlerinin şikâyetlerinin haklı bulunması da yiğitbaşının ihracına neden olabilirdi. Debbağ esnafının yönetici kadrosunda bulunan bir başka kişi ise, manevi ve dini alanda etkileri görülen Şeyh'ti. Bu şeyhler debbağ esnafı içerisinde seçilir ve yine bu meslekle meşgul olurlardı.¹¹⁵ Yine sayıcılar olarak ifade edilen görevlilerde gerek salhaneden, gerekse dışarıdan getirilen derileri sayar ve hisseleri oranınca esnaf arasında paylaştırırdı. Dağıtım esnasında adaleti gözetmeyen veya suistimallerin ortaya çıkmasına sebebiyet veren sayıcılar görevden çıkarılır ve yerine bu vazifeyi hakkıyla yapabilecek yetkinliğe sahip kimseler getirilirdi. Bunların yanında Osmanlı idari teşkilatında çeşitli görevlerin yerine getirilmesinde önemli katkıları olan

¹¹² Tekin, a.g.t., 1992, 81-82. BOA, Ali Emiri Sultan III. Ahmet 70 / 7028. (1127' 1715).

¹¹³ BOA, Ali Emiri Sultan I. Mahmud 242 / 19588. "H. 8 Ramazan 1156" (M. 26 Ekim 1743) İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738), *İSAM*, 21, 266. h. 177 (55a-2) Örneğin; Yedikule haricindeki debbağ taifesinin kethüdası olan İsmail'in narh-ı cariyeye aykırı davranması ve başka suistimallerinin görülmesi nedeniyle kendi rızasıyla görevinden fariğ olmuş ve yerine ise es-Seyyid Ahmed b. Ali kethüda olarak seçilmiştir... İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738), *İSAM*, 21, 211. h. 131 (39b-3).

¹¹⁴ Şahin, İ. (2013). "Yiğitbaşı", *DİA*, 43, 549-550.

¹¹⁵ Bir kabile veya grubun lideri, reis, yönetici, devlet adamı olan kimselere şeyh denilmiştir. Sözlükte yaşlı kimse anlamına gelen şeyh kelimesi çeşitli İslam devletleri ve toplumlarında saygınlık ifadesi olarak birçok anlamda kullanılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Avcı, C. (2010). "Şeyh", *DİA*, 39, İstanbul, 49. Tekin, a.g.t., 1992, 84.

memuriyetlerden birisi de kâtiplikti. Kâtiplik de debbağ esnafının yönetici kadrosunda faaliyette bulunan önemli bir makamdı.¹¹⁶

2.3.3 Mumcular

Kasaplar tarafından satın alınarak salhanelerde kesimi yapılan hayvanların yağları mumcu esnafına verilirdi. Mumcuların hangi mezbahadan yağ alacağı önceden belirlenir ve herkes kendisine tahsis edilmiş olan salhaneden yağını alırdı. Salhanelerde kesimi yapılan hayvanların yağlarının mumcu esnafı dışında kimseye verilmemesi kanunlarla belirlenmiştir.¹¹⁷ Ayrıca mumcu taifesinden başka kimsenin mum işlemesi ve mumyağı satın alması yasaklandığı gibi mumcuların görevlerini yapmalarına müdahale edilmesi de yasaktı.¹¹⁸ Fakat zaman zaman mezbahalardan içyağı alma veya mum işleme alanlarında görülen istikrarsızlıklar mumcu esnafının hammadde temininde sıkıntı yaşamasına neden oluyordu. Örneğin; 13 Recep 990 (3 Ağustos 1582) tarihli kaynakta; kasap esnafının kesmiş oldukları koyunların derilerini alan debbağ taifesi içyağlarını da alarak mumu da kendilerinin işleyeceğini söylemişlerdir. Bu durumdan şikâyetçi olan mumcu esnafı olayı Rikâb-ı hümayuna bildirmiştir. Sonuçta kadime muhalif iş yapılmaması şeklinde hüküm verilmiştir.¹¹⁹ Bunun dışında muhtekirler tarafından mum üretiminin yapılması, kayıtlı mumcu dükkânları dışında hariçten mum üreten dükkânların inkişafı yine mumcu esnafının hammadde sıkıntısı yaşamasına neden olmaktaydı.¹²⁰ Bu gibi suistimaller mevcut salhanelerde kesilen hayvanların içyağının mumcuların ihtiyacını karşılamada yetersiz

¹¹⁶ Tekin, a.g.t., 1992, 84. kâtip kelimesinin anlamı ve tarihi kökeni hakkında bkz. Küçükaşçı, M. (2022). “Kâtip”, *DİA*, 25, 49-52. Osmanlı’lar da kâtipliğin kökeni ve hangi alanlarda faaliyet gösterdikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Afyoncu, E. Ahışalı, R. (2022). “Kâtip”, *DİA*, 25, 53-55.

¹¹⁷ BOA, Ali Emiri Sultan III. Mustafa 43 / 3085. “H. 9 Cemazeyilahir 1171” (M. 18 Şubat 1758) MD 121, 212. h. 848, “H. 10 Şevval 1125” (M. 30 Ekim 1713) İstanbul kadısına hüküm ki; hala İstanbul’da mumculuk eden kefare tayifesi tarafından âdem gelüp kadimül eyyamdan Yedikule’de olan salhanelerde koyun ve sığır yağlar bunlara virüle gelip bunlar dahi mum idüp narh-ı cari üzre dergâhı muallam yeniçerilerine ve ahare beyi idüp haricden kimesne yağ alup mumculuk etmemekle... Refik, A. (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul, 28-29. h. 58 (1013’ 1701-1702).

¹¹⁸ MD 82, 17. h. 70, “H. 11 Muharrem 1027” (M. 8 Ocak 1618) Örneğin; Saruhan’a tabi Akhisar kasabasında mumcu esnafının kasaphanelerden içyağı alarak mum yapmalarına voyvoda İbrahim Ağa’nın müdahalede bulunması üzerine bu müdahalenin engellenmesi ve açtığı mum karhanesinin kaldırılmasına dair emir verilmiştir. Cevdet-i Belediye 79 / 3927. “H. 29 Muharrem 1122 (M. 30 Mart 1710).

¹¹⁹ MD 48, 8. h. 24.

¹²⁰ MD 90, 144. h. 452, “H. 15 Zilkade 1056” (M. 23 Aralık 1646) MD 118, 467. h. 1908, “H. 29 Safer 1024” (M. 30 Mart 1615).

kalmasına sebep olmuş, bu da kentler arasında içyağı ihracatının yapılmasına ortam oluşturmuştur.

Mumcular ihtiyaçları olan içyağını kendileri temin edebildiği gibi bir kentin içyağı ihtiyacı çevre bölgelerden de temin edilmekteydi. Özellikle İstanbul'da temel ihtiyaçlarda yaşanacak müzayaka çok daha fazla tepkilere sebep olacağından gerek Rumeli tarafından gerekse Anadolu canibinden içyağı temin edilme yoluna gidilmiştir.¹²¹ Dolayısıyla mumcuların mevcut salhanelerden içyağı teminleri belli hususlar gözetilerek yapıldı.¹²²

Mumcu esnafının imal etmiş oldukları mumu, attarlara vb. yerlere satmayıp sadece mumcu dükkânlarına, bakkallara vermeleri kanun hükmüydü.¹²³ Nitekim mumcular kendi aralarında anlaşarak bulundukları bölgede yer alan mumcu dükkânları içerisinden mumlarını hangi dükkânlara satacaklarını belirleyebilirdi. Ayrıca mumcu esnafının ürettikleri mumları kendilerinin satmasına izin verilmezken, üretim yapan bir mumcu esnafı eğer kendi tasarrufunda bulunan bir dükkâna sahipse o zaman kendi mumlarını satabilme hakkına sahip olurdu.¹²⁴ İmal edilen mumların dükkânlara mütemadiyen verilmesi gerekiyordu. Çünkü debbağlarda görülen vakıf sistemi bu alanda da görülmekteydi. Mumcuların, mumları ilgili dükkânlara göndermeyip başka yerlerde satış yapmaları bu vakıfların gelir kaybına sebebiyet vereceğinden bu düzenin intizami bir şekilde yürütülmesi gerekiyordu. Dolayısıyla mevcut düzenin korunması amacıyla başta salhaneler olmak üzere mumcu esnafının ve mumların satışını yapan dükkânların belirlenmiş olan kurallar çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmeleri gerekiyordu. Fakat bu kurallara uyulması ve nizama aykırı iş yapılması için emirler verilmiş olsa da zaman zaman ihlal edildiği görülmektedir. Örneğin; mumcu dükkânları satışa sundukları mumları mütemadiyen mumcu esnafından alma mükellefiyetine sahipti. Ancak Hasköy Mahkemesi 3 Numaralı Sicilde; mumcuların, kendilerinden mum almayan dükkânları şikâyet ettikleri görülmektedir.¹²⁵ Bununla

¹²¹ MD 31, 156. h. 364, "H. 17 Cemazeyilevvel 985" (M. 2 Ağustos 1577).

¹²² İstanbul kadısı tarafından kasapların içyağlarını mumculara verilirken uyulması gereken nizam... İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H. 1217-1225 / M. 1802-1810), *İSAM*, 83, 108. h. 42 (15a-2).

¹²³ Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), *İSAM*, 60, 424. h. 477 (65b-1).

¹²⁴ Mumcu Apostol v. Avram'ın ürettiği mumların Yenicami civarında kendi tasarrufunda olan iki adet dükkâna tahsis olunduğu... İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664), *İSAM*, 16, 288. h. 303 (26b-5).

¹²⁵ Hasköy Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670), *İSAM*, 52, 77. h. 72 (31-1).

beraber mumcuların zaman zaman görevlerini kötüye kullanmaları nedeniyle görevlerinden ihraç edildikleri görülmektedir.¹²⁶ Devlet bu gibi durumların meydana gelmemesi için esnaf teşekküllerinin belirlenen kurallar çerçevesinde faaliyet göstermelerini sağlamaya çalışmıştır.

Mumcu esnafının yönetici zümresine bakıldığında kethüda, yiğitbaşı, mumcu başı gibi kimselerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Yine Osmanlı Devleti'nde yaygın olarak görülen kefil göstermenin mumcu esnafı yöneticilerinin seçilmesi esnasında da uygulandığı kaynaklarda yer almaktadır.¹²⁷ Sonuç olarak, mumcu esnafı Osmanlı esnaf teşkilat esaslarına uygun olarak örgütlenmiş ve faaliyetlerini bu esaslar doğrultusunda gerçekleştirme eğilimi göstermiştir.

¹²⁶ Örneğin; Piço v. Hırsto adındaki mumcu kendi halinde olmayıp hilekâr olmakla bazılarının gediklerine benimdir deyü sahip çıkmış ve bazılarında ise akçe alıp gediğinin olduğunu ifade etmiştir. İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767), *İSAM*, 76, 22. h. 210 (95-3) Mesela, itaatsizlik yapan mumcu Süleyman'ın sanattan çıkarılmasına dair... Cevdet-i Belediye 143 / 7132. "H. 12 Zilhicce 1199" (M. 16 Ekim 1785).

¹²⁷ Bu görevlilerin isimleri ve gösterilen kefillerin isimleri hakkında detaylı bilgi için bkz. İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738), *İSAM*, 21, 376. h. 271 (83a-1).

3. İSTANBUL VE ANADOLU'DA KASAP ESNAFININ İŞLEYİŞİ

İstanbul, tarihi dönemlerden itibaren dikkatlerin üzerine yoğunlaştığı bir kenttir. Kentin dikkat çekiciliğinin en önemli sebebi, coğrafi konumundan ileri gelmektedir. Çünkü İstanbul, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan köprü vazifesi görmektedir. Bununla birlikte İstanbul'un, bir tarafta Karadeniz ve Tuna iskeleleri, diğer taraftan ise doğu Akdeniz'in, Arabistan'ın ve Hindistan'ın belli başlı kentleri arasındaki kuzey-güney ticaret anayolunun mihveri olması birçok devletin dikkatini çekmesine neden olmuş ve bu durum zaman zaman kent üzerine fetih hareketlerinin yapılmasına sebebiyet vermiştir.¹²⁸ Uzun zaman Bizans İmparatorluğuna başkentlik yapan kent Katolik ve Ortodoksların merkezi olmuş ve 29 Mayıs 1453'de Türkler tarafından fethedilmesiyle beraber yeni bir döneme girmiştir.¹²⁹

Bu fetih bir yandan, Doğu Akdeniz ve Balkanlar'da bin yıldan uzun süren Yunan ve Bizans etkisine son verirken diğer yandan yeni bir hanedanın, 14.yüzyıldan itibaren Küçük Asya ile Doğu Avrupa'daki ilerlemeleri önemli boyutlara ulaşan Osmanlıların tahta çıkmasına yol açmıştır. İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesi şehrin adeta kaderini değiştirmiştir. Bilhassa 16. yüzyıla gelindiğinde önemli ölçüde prestij kazanan şehir artık dünyanın en ünlü kenti olmakla beraber Doğu'nun da harikası konumuna yükselmiştir.¹³⁰ Fetihten sonra devletin merkezi İstanbul olmuş ve Fatih Sultan Mehmet'in yaptığı imar çalışmalarıyla şehir yeni bir görünüm kazanmıştır.

XVI. yüzyılda altın çağını (bu dönemde özellikle devletin ticaret yollarından elde ettiği gelirler altın çağı yaşanmasında etkilidir) yaşayan Osmanlı İmparatorluğu yapılan fetih hareketleriyle daha da zenginleşmiştir. Bu zenginliğin devletin siyasi merkezi olan İstanbul'a akmasıyla şehir artık sosyal, sanatsal, kültürel faaliyetlerin yoğunlaştığı dünyaca ünlü bir ticaret merkezi haline gelmiştir. Ancak kentin öneminin artması bir kısım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Zira bir ticaret merkezi olmanın yanında bir payitaht olan şehir, kalabalık bir merkez ordusunu, çeşitli kademelerde

¹²⁸ İnalçık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi-I (1300-1600)*, (Çev. Halil Berktaş), İstanbul, 215.

¹²⁹ İstanbul'un Türkler tarafından 29 Mayıs 1453'de fethedildiği genel kabuldür. Ancak fetih tarihi hakkında çeşitli görüşler de ileri sürülmektedir. Bunun için bkz; Afyoncu, E. (2006). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu-I*, İstanbul, 59.

¹³⁰ Mantran, R. (1986). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul- I* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay- Enver Özcan), Ankara, 5-6.

görev alan üst düzey bürokratları bünyesinde barındırmaktaydı. Aynı zamanda yoğun bir nüfusa sahipti. Bu durum İstanbul'un görkemli nüfusunun ihtiyacı olan temel besin maddelerinin kesintisiz olarak akışının sağlanmasını, merkez yönetimi için başlıca sorunlardan biri haline getirmiştir.¹³¹ Bu da haliyle şehrin iâşesinde devlet kontrolünü zaruri kılmıştır. Çünkü ekmek, et gibi temel gıda maddelerinde yaşanacak bir aksama bilhassa merkezde çeşitli sıkıntılara sebebiyet vereceğinden devlet İstanbul'un iâşesine özen göstermek durumundaydı.

İstanbul, sahip olduğu nüfusun ihtiyaç duyduğu iâşe ürünlerini kendi yerel unsurlarından karşılamada yetersiz kaldığı zamanlar bu maddelerin çevre bölgelerden temini yoluna gidilmiştir.¹³² Başta Balkanlar olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgeleri başkentün özellikle temel tüketim maddelerinin temininde kaynak noktası özelliğine sahiptir. Ancak payitahtın gereksinim duyduğu ürünlerin temini, ulaşım ve sevkiyat zorlukları dikkate alındığında daha çok merkeze yakın bölgeler tercih edilmiştir. Fakat müzayaka zamanlarında yakın bölgeler yanında uzak bölgeleri de kapsayan daha geniş bir alan, İstanbul'un ihtiyaçlarının karşılanması için seferber edilmiştir. İstanbul'un başkent olması pek çok faaliyet kolunda olduğu gibi iâşe politikalarında da her daim ön planda tutulmasını gerektirmiştir. Bu durum bilhassa et gibi temel gıda maddelerinin temini hakkında Anadolu ve Balkanlar da İstanbul lehine bir takım kuralların düzenlenmesine etki etmiştir. Bu da özellikle İstanbul ve Anadolu kentlerinde başta iâşe ürünlerinin temini olmakla beraber çeşitli alanlarda bir kısım farklılıkların görülmesine neden olmuştur. Bu farklılıklar kasap esnafının işleyişinde de görülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti'nde esnaf grupları içerisinde yer alan kasapların, başkent ve diğer Anadolu kentlerindeki işleyişinde bir takım farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların neler olduğunun açıklanması kasaplık mesleğinin İstanbul'a kıyasla Anadolu şehirlerinde ne şekilde icra edilen bir meslek olduğu hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlayacaktır.

¹³¹ İnalçık, *a.g.e.*, 2020, 216.

¹³² Çiftçi, C. (2004). "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü", *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (16), 153-167.

3.1 İstanbul Kasapları

İstanbul’da kasaplık mesleğine giriş gönüllü olabildiği gibi mecburi-zoraki olarak da gerçekleşebiliyordu. Aynı zamanda müslümanlar dışında zımmiler de kasap yazılabilirdi. Ancak bir kişinin kasap olabilmesi için belirli bir mal varlığına sahip olması gerekiyordu. Örneğin, Mahruse-i İstanbul’da Unkapanı’nda başçı Hamdi ve Balıkpazarı’nda dükkânları ve meyhaneleri olan Dimorakodi nam zimminin gayet maldar ve kasaplığa kadir kimseler olduğu bildirilmiştir. Bu sebeple mezkûrların İstanbul’a kasap yazılması emir edilmiştir.¹³³ Nitekim kaynaklarda 200.000 akçeye sahip olanların kasap yazılabileceği şeklindeki ifadelerin varlığı bu kişilerin kasap yazılmasında en düşük miktarın 200.000 akçe olduğunu göstermektedir.¹³⁴ Bu oran genel olarak 1.200.000 ila 300.000 akçe arasında değişiklik göstermiştir. Ayrıca servet sahibi olmanın yanında kasaplık mesleğini yapabilecek salahiyyete sahip olunması istenirdi.¹³⁵

İstanbul’da kasaplık yapmak, çok tercih edilen bir meslek gibi gözükmemektedir. Zira esnaflığın amaçlarından birisi de belli oranlarda kâr elde etmektir. Fakat kasapların iflas etme olasılığının yüksek olması bu mesleğin çekiciliğini azaltmaktadır. Bu durum bilhassa İstanbul’da daha fazla görülmektedir. Mesela, 17 Cemazeyilevvel 993 (17 Mayıs 1583) tarihli belgede; İstanbul kasaplarının çoğunun iflas etmesi nedeniyle kasap ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Ermeni, Yahudi ve Müslümanlardan kasap yazılması yoluna gidilmiştir.¹³⁶ Dolayısıyla iflas etmenin sık görülmesi nedeniyle kolay kolay kimse kasaplık yapmak istemiyordu. Devlet bu aşama da mecburi kasap yazımına gidiyordu. İstanbul kasap esnafının çekirdeğini ise bu mecburi kasaplar oluşturmaktaydı.¹³⁷

İstanbul’da mecburi kasapların yanı sıra az sayıda gönüllü kasapların olduğu görülmektedir. Fakat gönüllü kasaplar da dikkat çekilen bir husus; normal şartlarda kasaplık hayvan kesimi yapıldığında, hayvanın derisi debbağlara, yağı ise mumcu

¹³³ Refik, *a.g.e.*, 1935, 94. h. 31-32, “H. 21 Rabiulevvel 985” (M. 8 Haziran 1577) MD 28, 331. h. 832, “H. 14 Şaban 984” (M. 6 Kasım 1576).

¹³⁴ MD 40, s. 114. h. 252, “H. 12 Şaban 987” (M. 4 Ekim 1579) Rodos kadısına hüküm ki; İstanbul kadısı mektup gönderip mahruse-i mezburede olan kasap taifesi müruru zaman ile et kalıp kasap yazılmak lazım olup, isimleri yazılı kimesneler ikişer yüz bin akçeye malik ve zengin kimseler ise bu kimesnelerin kasap yazılıp İstanbul’a gönderilmesi... MD 62, 125. h. 278, “29 Şevval 995” (M. 2 Ekim 1587).

¹³⁵ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 280.

¹³⁶ MD 58, 146. h. 383.

¹³⁷ Kal’a, *a.g.t.*, 1985, 81-83. MD 26, 113. h.289, “H. 25 Rabiulahir 982” (M. 25 Temmuz 1574).

esnafına verilirdi. Ama gönüllü kasap yazılmak isteyenlerin kesimini yaptıkları hayvanların derisini ve yağını kendileri almak şartıyla kasap yazıldıkları görülmektedir.¹³⁸ Bu durum gönüllü kasap yazılanların devlet tarafından bir takım muafiyetlere sahip olduklarını göstermektedir.

Kasap yazımında zenginliğin temel alınması öncelikle ekonomik sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu sebep, kasapların çeşitli etkenlere bağlı olarak uğramış oldukları zararın giderilmesi amacıyla *kasap akçesi* veya *kasap sermayesi* adı altında kasaplara tahsis edilen kredilerin karşılığının, kasapların sahip oldukları servetleri ve kasapların kefilleri olmasıdır. Bundan dolayı devlet, kasap yazılacak kimselerin mal varlığının tespit edilmesine özen göstermiştir. Aynı zamanda kasapların yarar kefillerinin olmasına da önem vermiştir. Nitekim kasap iflas eder veya kaçarsa, zarar kasabın servetinden tahsil edilirdi. Kasabın malı yoksa ya da kasap malıyla kaçmışsa, o zaman zarar, kasabın kefillerinden karşılanırdı. Fakat kasap yazımında bahsedilen zenginler, daha çok üretime faal bir şekilde katılmayan veya malını şer'an uygun olmayan kazanç yollarından elde etmiş kimseler kastedilmektedir.¹³⁹ Örneğin; Mahruse-i İstanbul'da Esir Hanında sakin olan Deli Hacı demekle maruf esirci sair il üzerinde olan akçesinden başka yirmi bin filori Beyazistan'da emaneti olduğu bazı kimseler tarafından bildirilmiş, bunun üzerine mezbur Deli Hacı'nın mahrusei İstanbul'a kasap yazılması emir edilmiştir.¹⁴⁰ Bakıldığında kasap yazılmanın bir nevi cezalandırma olarak uygulanmış olduğu söylenebilir. Bu şekilde hem uygun olmayan yollardan elde edilmiş olan servetler, devlet lehine kullanılmış oluyor hem de üretime aktif olarak katılmamış kimseler sistem içerisine dahil edilmiş olurdu.

Kasaplık için zenginliğin belirleyici etken olması, çeşitli meslek veya gruplardan kişilerin kasap yazılmasına sebebiyet vermiştir. Diğer bir ifadeyle; İstanbul'da kasap esnafını temsil eden bireyler çeşitli sınıflara mensup kişilerden oluşmaktadır. Nitekim 29 Zilhicce 996 (19 Kasım 1588) tarihli belgede; Akkirman'da sakin Berberoğlu Ali'nin kasaplığa kadir olduğu bildirilmiş ve mezkûr kişinin mal varlığı araştırılarak mevcut sermayesiyle beraber Ferit Çavuş'a teslim edilerek İstanbul'a gönderilmesi belirtilmiştir.¹⁴¹ 20 Cemazeyilevvel 1000 (4 Mart 1592) tarihli belgede ise; Ticaret için

¹³⁸ MD 39, 298. h. 573, "H. 13 Safer 988" (M. 30 Mart 1580).

¹³⁹ Kal'a, a.g.t., 1985, 84-85.

¹⁴⁰ Refik, a.g.e., 1935, 94, h. 32 (985' 1577).

¹⁴¹ MD 64, 105. h. 287.

İstanbul'da bulunan Maldar Hoca Mansur'un kasap yazılarak İstanbul'da kasaplık ettirilmesi istenmiştir.¹⁴² Yine 26 Ramazan 991 (13 Ekim 1583) tarihli başka bir belgede; Bali Paşa Mahallesi'nde sakin olup Kumkapı haricinde Kürkçübaşı Mahallesi'nde kereste dükkânı olan ve meyhanecilere kethüdalık yapan Yanaki nam zımmının kasap defterine yazılarak kasaplık ettirilmesi, şeklindeki ifadeler bunu göstermektedir.¹⁴³ Ancak yapılan araştırmalar sonrasında kişinin kasap yazılacak servete sahip olmadığı tespit edilirse o kimse kasap yazılmaktan kurtulabilirdi. Örneğin; İstanbul'a kasaplık etmek için Mora'dan getirilen Nikola'nın önce mal varlığı araştırılmış ve bu süre zarfında muhtemelen kaçmasının önlenmesi için hapiste tutulmuştur. Yapılan araştırmalar neticesinde kişinin kasaplık yapacak kadar serveti olmadığı ve alil (hasta) olduğu anlaşılmıştır. Nikola kendi kesesinden kasap akçesine otuz bin akçe hediye etmiş ve bu şekilde hapisten çıkarılarak kasap yazılmaktan kurtulmuştur.¹⁴⁴

Kasap yazılmaktan kurtulmanın diğer bir yolu güçlü bir kişinin himayesinde olmaktır. Yani güçlü bir kimsenin himayesi altında bulunan kişi kasaplıktan ihraç edilebilirdi.¹⁴⁵ Ayrıca merkezi idarenin hizmetinde olmak kasap yazılmaktan muaf tutulmanın başka bir yoluydu. Nitekim çeşitli görevlerden dolayı ellerinde muafnamesi olanlar kasap yazılmaktan kurtulabilirdi.¹⁴⁶ Şunu da ifade etmek gerekir ki; ihtiyaç halinde kasap atanacak kişilerin yedekte tutulması gerekiyordu. Bu sebeple hükümet yalnızca kasap olmalarına karar verildiğinde resmi görevlerini yürütmekte olanların muafiyet talebinde bulunabileceklerini karara bağlamış ve kasap olmalarına karar verildikten sonra böyle bir konuma gelenlerin muafiyetten yararlanamayacaklarını belirtmiştir.¹⁴⁷

¹⁴² MD 69, 48. h. 94.

¹⁴³ MD 52, 70. h. 162.

¹⁴⁴ MD 30, 253. h. 830, "H. 7 Rabiulahir 985" (M. 24 Haziran 1577).

¹⁴⁵ İstanbul kadısına hüküm ki; sabık Eflak voyvodası Mihne mektup gönderip, kendi adamlarından olan İnön Kiror nam zımmi yazılı kasaplara kayıtlı olduğundan af olunmasını rica etmekle emir mucebince mezkûr zımmının kasaplıktan ihraç edilmesi... MD 67, 96. h. 255, "H. 15 Cemazeyilevvel 999" (M. 11 Mart 1591).

¹⁴⁶ İstanbul kadısına yazılan hüküm de; Bundan akdem mahruse-i İstanbul'a et tedariki için yazılı olan kasapların kimi fevt olup kimi müflis olduğundan et tedariki için kasap yazılmak lazım geldiğinden kasaplığa yarar ve mütemevvil kimesnelerden birkaç nefer kasap yazılmak arz eyledikte, şehir için kasaplığa yarar ve mütemevvil kimesneler birer tarik ile kimi dirlikçi kimi hassa reisi olup ve kimi muafname-i hümayun alıp ve kimi yelkenci reisi olup kasaplık hizmeti teklifinden muaf olduklarını belirtmişlerdir. MD 60, 113. h. 276, "H. 20 Zilhicce 993" (M. 13 Aralık 1585).

¹⁴⁷ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 282.

Kasap yazılacak kişilerin zengin, kasaplık yapacak salahiyyete sahip vb. özellikleri taşıması gerektiğinden, başkentte bu özelliklere havi kimseler bulunmadığında yahut tespit edilemediğinde diğer bölgelerden kasap yazımı yapılmıştır. Fakat farklı bölgelerden başkente kasap olarak atanmak zaman zaman bir sürgün türü olarak görülmektedir.¹⁴⁸ Zira zenginlikleri ispat edilen kişiler mal varlığı ve kasaplık aletleri ile birlikte askerler nezaretinde İstanbul'a gönderilirdi.¹⁴⁹ Ayrıca kasap yazılacak kişilerin kendilerine kefil göstermesi ve belirlenen kefillerinin isimlerinin yazılması gerekiyordu.¹⁵⁰ Aynı zamanda İstanbul kasaplarının zaman zaman çeşitli bölgelere kaçtıkları ve bu kişilerin tutularak İstanbul'a gönderilmelerine dair arşiv kayıtları yer almaktadır. Dolayısıyla kasaplık meslek erbabı arasında bazı dezavantajları olan bir meslekti.¹⁵¹

İstanbul'a kasap yazılan bölgeler arasında ilk olarak Batı ve Orta Anadolu, ikinci olarak ise Balkan yarımadasının Akdeniz ve Karadeniz kıyıları gelmektedir. Rumeli'nin denizden daha uzak bölgeleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden ise başkente hemen hemen hiç kasap yazılmamıştır. Mısır ve Arapça konuşulan diğer vilayetlerden kasap yazılması konusunda ciddi bir çaba olmadığı görülmektedir. Başta et olmak üzere Osmanlı Devleti'nin günlük ihtiyaçları, genel olarak Balkanların güney ve doğu kesimleriyle, Batı ve Orta Anadolu'yu içerisine alan bir bölgeden sağlanıyordu. Dolayısıyla İstanbul kasaplarının da aynı alan içerisinden getirildiği anlaşıyor. Bunun nedeni, merkezi idarenin bu bölgeyi, uzak yerlere göre daha yakından denetleyebilmesinden kaynaklı olmalıdır.¹⁵² Nitekim Rumeli'nin başkente yakın olması nedeniyle denetiminin uzak bölgelere kıyasla daha kolay yapılabileceği göz önüne alınarak merkezi idarenin kasap ihtiyacının çoğunu bu bölgeden temin etmesine şaşmamak gerekir.

İstanbul kasaplarının iflas, vefat yahut firar etmeleri nedeniyle başkentte kasap ihtiyacı olduğunda başta Rumeli ve bunun yanında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden

¹⁴⁸ Doğru, *a.g.e.*, 2008, 160.

¹⁴⁹ MD 5, 279. h. 714, "H. 4 Cemazeyilahir 973" (M. 27 Aralık 1565).

¹⁵⁰ MD 64, 124. h. 325, "29 Zilhicce 996" (M. 19 Kasım 1588).

¹⁵¹ Vilayet-i Rumeli kadılarına hüküm ki; mahmiyye-i İstanbul kasaplarından Pirli nam kasap gaip olup vilayet-i Rumeli'nde ele gelirse dergâhı muallam çavuşlarından Cafer Çavuşa teslim olup dergâhı muallama göndereler emir edip buyurdum ki; vusul buldukta ta'zir etmeyip mezbur kasap bulunup ele getirilir ise mezbur çavuşa teslim eyleyip emir üzere darsaadete gönderesiz... MD 27, 118. h. 280, "H. 25 Şaban 983" (M. 29 Kasım 1575).

¹⁵² Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 284.

kasaplık yapabilecek mal varlığına sahip olan ve bu mesleği yapmaya muktedir kişilerden kasap yazımına gidiliyordu.¹⁵³ Haliyle İstanbul kasapları, özelde başkent içerisindeki varlıklı kişilerden, genelde ise başta Rumeli bölgesi olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen ve farklı meslek gruplarını içeren bir esnaf örgütünden oluşmaktaydı.

3.1.1 Tereke Kayıtları Işığında İstanbul Kasaplarının Mali Durumu

Tereke, “geride kalan, geriye bırakılan” anlamına gelmektedir. Ölen kişilerin geride bıraktığı mallar olarak tanımlanır. Kaynaklarda muhallefet, metrukât ve terike olarak da geçmektedir.¹⁵⁴

Şer'iyye Sicilleri içerisinde yer alan tereke kayıtları kişilerin sosyo-ekonomik yaşantısı hakkında geniş bilgiler ihtiva eden zengin içeriğe sahip arşiv malzemesidir. Tereke kayıtlarında genel anlamda ölen kişinin; cinsiyeti, mesleği, dini inancı, eğitim ve kültür durumu, medeni hâli, aile yapısı, erkek ise kaç eşi olduğu, taşınmaz malları (ev, bağ, bahçe, han, çiftlik, gibi) ile hayvanları, ticaretle uğraşıyorsa ticarethanelerdeki malzemelerin veya ticari malların çeşidi ve miktarları tespit edilmektedir.¹⁵⁵ Zira ölen kişinin mallarının tümünü içeren bu kayıtlar geriye kalan, borç, vasiyet ve hibe gibi durumları da gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla tereke kayıtları araştırmacıların pek çok konu hakkında başvurabileceği kaynaklar arasında yer almaktadır. Özellikle tereke kayıtlarından yola çıkarak vefat eden bir kişinin mal varlığı ve geride bıraktığı borçları tespit edilebilmektedir. Böylece bir kimsenin yüksek-düşük ve orta hâlli hangi gelir seviyesine sahip olduğu öğrenilmektedir.¹⁵⁶

¹⁵³ MD 26, 113. h.289, “H. 5 Rabiulahir 982” (M. 25 Temmuz 1574) MD 28, 331. h. 832, “H. 13 Şaban 984” (M. 5 Kasım 1576) İstanbul'a kasap yazılan bölgelere örnek olarak; Eğridir, Ankara, Beypazarı, Kastamonu, Mudurnu, Siroz, Avlonya, Ahyolu, Suzebolu gibi yerler gösterilebilir. Bu kimselerin sahip oldukları meslekler ise, tefeci, kadı, kasaplar kethüdası, naip, bakkal, başçı, tacir, kuru üzüm karaborsacısı gibi görevlilerdir. Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, Tablo 35.

¹⁵⁴ Özcan, T. (2020). “Muhallefat”, *DİA*, 30, 406. Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 777.

¹⁵⁵ Kuş, C. (2011). “Terekelerin Işığında Uşak Ve Çanakkale'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Sosyo-Ekonomik Hareketliliğinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (1246-1286 / 1830-1870)”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uşak, 4. bkz. Salarga, Ö. (2019). “Tereke Defterlerine Göre Balıkesir Kazasının Sosyo-Ekonomik Hayatı (1698-1718)”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir, 9-10.

¹⁵⁶ Tereke kayıtları hakkında ayrıntılı muhteva için bkz. Bozkurt, F. (2011). “Tereke Defterleri Ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, Ağustos. Yeşildağlı, E. (2020). “Tereke Kayıtlarına Göre Şiran Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1886-1893)”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü

Tereke kayıtlarından kasapların sahip oldukları mal varlığı hakkında belli oranda bilgi sahibi olmak mümkündür. Bilindiği üzere kasaplık iflas etme ihtimali çok yakın olan bir meslekti. Bilhassa İstanbul kasaplarında bu risk daha yüksekti. Bundan ötürü kasaplık gönüllülükten ziyade mecburi olarak yapılan bir meslek haline gelmişti. Fakat zaman zaman gönüllü kasapların görülmesi bu mesleğin en azından belli oranlarda kâr payı olduğunu göstermektedir. Nitekim kasapların mülk alımlarının görülmesi, kasapların belli oranlarda kâr elde ederek değişen miktarlarda mal varlığına sahip olduklarını göstermektedir.¹⁵⁷

Kasapların kâr elde ettiğini gösterir bir başka durum ise kasapların çeşitli esnaf gruplarına borç verdiklerinin görülmesidir. Örneğin; Beşiktaş'ta kasap olan İsteniko b. Karaoğlu, Ekmekçi Duka b. Danyel'e vermiş olduğu 550 akçeyi talep etmektedir.¹⁵⁸ Başka bir belgede ise; Kasap Mehmet Efendi'nin Kömürcü Mustafa Ağa'ya vermiş olduğu borcun ödenmesinden bahsedilmektedir.¹⁵⁹ Yine Kasap Mehmed Beşe'nin Kahveci Ömer'e üç yüz guruş borç verdiği, bu borçtan yüz seksen guruşunun hâlâ mezkûr kahvecide olduğu ifade edilmiştir. Kahveci'nin borcunu ödemedi vefat etmesi üzerine mezkûr borcun kişinin terekesinden karşılanması talep edilmiştir.¹⁶⁰ Aynı zamanda hayırsever kasapların olduğu ve bunların çeşitli imaretlerin ihtiyaçlarının karşılanması için bağışta bulundukları görülmektedir.¹⁶¹

Eğitim Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Tokat. Soyalp, M. (2019). "188 Numaralı Denizli Şer'iyye Sicilinde Bulunan Tereke Kayıtlarının Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1310-1313 / M. 1892-1896)", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van.

¹⁵⁷ ...Medine-i Üsküdar'a muzafe adalar nahiyesine tabi Pendik nam karyede mütemekkin Mitro v. Polihron meclis-i şer'-i hatir-i lazimü't- tevkirde işbu rafi'ü'r- rakım Kasab Uskolya v. Zafiri zimmi muvacehesinde bi- tav'ihî ikrar ve takrir-i kelim edüp akd-i ati'z-zikrin suduruna değin yedimde mülküm olup karye-i mezburede vak'i bir tarafı mesfur ile iştirak duvar ve bir tarafı tarik-i am ile mahdud tülen ve arzen bi-hesab-ı tarb'i tahminen elli zira canib-i etrafı taş duvarıyla mülk menzil arsası tarafeynden icat ve kabulü havi şurut-ı müfsideden ari bey-i batt-ı sahih-i şer'i ile müşteri-i merkuma elli sekiz guruşa bey'u teslim ve temlik eylediğimde ol dahi... İstanbul Kadı Siciller, Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771), *İSAM*, 58, h. 48 Ayrıca kasapların bağ alımlarına dair bkz. İstanbul Kadı Sicilleri, Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771), *İSAM*, 71. h. 65.

¹⁵⁸ İstanbul Kadı Sicilleri, Beşiktaş Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966-968 / M. 1558-1561), *İSAM*, 290. h.602 (968' 1560-1561).

¹⁵⁹ ...sahib-i arzuhal Kasab es- Seyyid Mehmed Emin Efendi b. es-Seyyid el-Hac İbrahim meclis-i şer'-i münirde derun-ı arzuhalde mezkurü'l-ism Kömürcü es-Seyyid Mustafa Ağa b. Velîyüddin muvacehesinde mezbur es-Seyyid Mustafa Ağa zimmetinde cihet-i karzdan ba-tahvil üç bin guruşdan baki iki bin guruş alacak hakkım olmağla hala talep ederim deyu... İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1257-1258 / M. 1841-1842), *İSAM*, 486. h. 420.

¹⁶⁰ İstanbul Kadı Sicilleri, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi 59 Numaralı Sicil (H. 1143 / M. 1730-1731), *İSAM*, 84. h. 47.

¹⁶¹ Özkul, a.g.m., 2018, 88.

Dolayısıyla kasaplar ya satışını yaptıkları etlerden çeşitli miktarlarda kâr elde etmekteydi yahut da kasaplık mesleği dışında farklı alanlarda faaliyet göstererek bu şekilde ekonomik kazanç sağlamışlardı.

İstanbul kadı sicillerinden iki kasabın terekesine ulaşılmıştır. Bu kasapların gönüllü mü yoksa mecburi olarak mı kasap yazıldıkları hakkında kesin bilgiye ulaşılamamıştır. Şayet mezkûr kasaplar gönüllü olarak kasap yazılmışlarsa o halde satışını yaptıkları etlerden belli miktarda kâr elde etmişlerdir. Yok, eğer zorunlu kasap yazılmışlarsa o zaman bilhassa başkent kasaplarının zararlarının karşılanması amacıyla tahsil edilen kasap akçesi sayesinde kasaplar zararlarını karşılayabildiği gibi aynı zamanda belli oranlarda kâr dahi elde etmiş olmalıdırlar. Ya da kasaplık dışında başka işlerle uğraşarak ekonomik kazançlarını arttırmışlardı. Nitekim mevcut tereke kayıtlarından kasapların hayatta iken aile bireylerine yapmış oldukları mülk dağıtımı hakkında bilgi verilmektedir. Bu kayıtlardan hareketle kasapların sahip oldukları ekonomik kazançlarının çokta düşük miktarda olmadığı görülmektedir. Örneğin; Kasap Mustafa hayatta iken kızları Revha ve Fatıma ile zevcesi Sabura hanıma müştereken Şirmer'den alınan bağı ve yeni bağı vermiş bu durum mezkûr varislerin onayı da alınarak deftere kayıt olunmuştur. Yine Kasap Mustafa'nın mezkûran kızları Revha ve Fatıma'ya bir dükkânı müşterek verdiği ve kızı Fatıma'ya bir de cariye verdiği belgelerden anlaşılmaktadır. Mezkûr kasap, oğlu Musa'ya Bülbülderesi'nde vaki olan büyük bağını vermiş ve Musa'nında onayının alınmasıyla deftere kayıt edilmiştir.¹⁶² Başka bir belgede ise; Kasap Mustafa b. Ayvaz hayatta iken oğulları Süleyman ve Yusuf'a yüz koyunu ve İstemat'dan alınan evlerini ikisine müşterek olarak verdiğini beyan etmiştir. Kasap Mustafa b. Ayvaz'ın vefat ettiğinde kalan terekesinde ise bir evinden ve babası Timurhan'dan kalan belli miktardaki koyundan bahsedilmektedir.¹⁶³

Kasap yazılırken 200. 000 akçelik bir gelire sahip olunması gerektiği düşünüldüğünde, kasapların mal varlığının bu şekilde değişkenlik göstermesi ya kasap yazılırken sahibi oldukları zenginliğin büyüklüğünden yahut da kasaplık dışında önemli derecede gelir getiren başka ticari faaliyet alanları bulmalarından

¹⁶² İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927 / M. 1518-1521), *İSAM*, 420-421. h. 818-819-820.

¹⁶³ İstanbul Kadı Sicilleri, Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 924-927 / M. 1518-1521), *İSAM*, 420. h. 817.

kaynaklanmalıdır. Nitekim verilen ifadelerden yola çıkarak kasapların düşük gelirden ziyade orta ve zaman zamanda yüksek miktarlarda gelir seviyesine sahip, esnaf teşekküllerinden birisi olduğu söylenebilir. Fakat kasaplığın diğer esnaf kollarına göre zarar veya iflas etme olasılığının her zaman daha yüksek olduğu unutulmamalıdır.

3.2 Anadolu Kasapları

İstanbul kasapları üzerinde, devlet kontrolü daha fazla hissedilmekteydi. Bu durum başkentte yaşanacak et müzayakasının diğer Anadolu kentlerine kıyasla daha fazla sıkıntıya sebebiyet vermesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu demek değildir ki, Anadolu kasapları devlet kontrolünden bağımsız olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Nitekim Anadolu kentleri arasında ticari potansiyeli, seçkin nüfusu ve özellikle başkent'in ihtiyaçlarının karşılanmasında ön plana çıkan kentlerin varlığı, bu kentler üzerinde merkezi otoriteyi gerekli kılıyordu. Örneğin; Bursa'nın, başkent'in ihtiyaçlarının karşılanmasındaki rolü ve kalabalık nüfusuyla birlikte tüccarların uğrak merkezi olması Bursa kasaplarının mükellefiyetlerini arttırıyordu. Ayrıca Bursa'dan orduya gerek koyun gerekse kasap tayini yapıldığından¹⁶⁴ devletin, Bursa vb. Anadolu kentlerinde faaliyette bulunan kasaplar üzerinde bir takım denetim ve oto kontrol kurduğu ifade edilebilir.

İstanbul'da olduğu gibi Anadolu kentlerinde bir kişinin kasap yazılmasında temel ölçüt kişinin belirli oranda mal varlığına sahip olmasıdır. Mesela, 15 Rabiulahir 981 (14 Ağustos 1573) tarihli Eskiil ve Sultaniye kadılarına yazılan hükümde; hâlâ Sultaniye imaretinin kasabı olmadığı bildirilmiş ve bu sebeple taht-ı kazadan zengin bir kişinin kasap tayin edilmesi belirtilmiştir.¹⁶⁵ Aynı zamanda Konya kasaplarının 200.000 akçe tutarında nakdi sermayeye sahip olmaları gerektiği göz önüne alındığında Anadolu'da belirli büyüklüğe sahip kentlerde kasapların üstlendiği mali yükün İstanbul'dan daha hafif olmadığını göstermektedir. Çünkü İstanbul'a ilişkin belgelerde sık sık belirtilen alt sınır buydu.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Bursa kadısına gönderilen hükümde; Haliya mektup gönderip orduy-ı hümayuna dört bin res koyun irsalı için varid olan emr-i şerif mucebince hazır bulunan iki bin res koyun ile üç nefer kasabın irsal olunması şeklinde ifadeler yer almaktadır. MD 3, 45. h. 109, "H. 9 Şevval 966" (M. 15 Temmuz 1559).

¹⁶⁵ MD 22, 247. h. 483.

¹⁶⁶ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 294.

Taşra kasaplarının mal varlığının yeterli alt sınırı sağlayamamasından kaynaklanmış olsa gerektir ki, birkaç kişinin bir araya gelerek kasap dükkânı işlettikleri görülmektedir. Merkezi idare kişilerin ayrı ayrı kasaplık yapmalarını emir etmiş ancak ayrı ayrı kasaplık yapmaya takatleri olmadığını belirtmeleri üzerine birlikte kasaplık yapmalarına izin verilmiştir.¹⁶⁷ Bu durum kasaplık yapacak mal varlığına sahip olmayanların bir araya gelerek yani ortaklık kurarak kasaplık görevini ifa ettiklerini göstermektedir.¹⁶⁸

Anadolu’da bir kentin kasap ihtiyacı genel olarak şehrin görece zenginlerinden karşılanırdı. Diğer bir ifadeyle; Anadolu kentlerinde kasapların ağırlıklı olarak bölgenin önde gelen varlıklı kişilerinden oluştuğu görülmüştür. Örnek olarak Amasya kasaplarının kendi kadılarına yönelik bir yakınması verilebilir. Amasya kadısı kasaplardan 1.500 filori (90.000 akçe) tutarında borç istemiştir. Ancak bu isteğinin reddedilmesi üzerine kadı et narhını, kasabın 200 filori zarar etmesine neden olacak şekilde belirlemiştir. Bunun üzerine kasaplar mahkemeye başvurmuşlar fakat kadı onları dövdürüp hapsedirmiştir. Kasaplar hapisneden çıktıklarında Osmanlı makamlarına şikâyetle bulunmak üzere İstanbul’a gitmeye karar vermiştir.¹⁶⁹ Bu olay Anadolu’daki kasap esnafının kadıya karşı gelebilecek kadar güçlü bir yapıya sahip olduklarını ve aynı zamanda belli oranlarda kâr elde ederek kazanç sağladıklarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

¹⁶⁷ MD 68, 68. h. 131, “H. 29 Zilhicce 999” (M. 18 Ekim 1591) Hacı Ali b. Ali, Hasan Beşe b. Abdullah ve üç farklı kişi (İbrahim, Panayot, Yanaki) ortak olarak kasaplık yaptıkları... İstanbul Kadı Sicilleri Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, *İSAM*, 17, 691. h. 892 (1077’ 1666-1667).

¹⁶⁸ Nitekim Ankara’da kasaplığın ortaklık şeklinde yapıldığını ifade eden kaynaklar mevcuttur. Çınar, H. (1993). “H. 1020-1021 (M. 1611-1612) Tarihli 13 Numaralı Ankara Şer’iye Sicili Transkripsiyon Ve Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 64.

¹⁶⁹ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 294. MD 28, 124. h. 299, “H. 25 Recep 984” (M. 18 Ekim 1576).

Anadolu kentlerinde kasap esnafının şehrin önde gelen kimselerinden müteşekkil olduğunu gösteren bir başka durum ise, mahkemelerde görülen davalarda şühûdü'l-hâl¹⁷⁰ kayıtlarında kasap isimlerinin yer almasıdır.¹⁷¹ *Şühûdü'l-hâl*¹⁷² listesinde yer alan kişilerin yazılış sırasına bakıldığında sosyal tabakalaşmadaki hiyerarşinin gözetildiği anlaşılmaktadır.¹⁷³ Nitekim kasap isimlerine bu kayıtların orta bölümlerinde zikredilmesi bu mesleği icra edenlerin belli bir sosyal statüye sahip olduklarını gösterir niteliktedir. Haliyle Anadolu kentlerinde kasap esnafının ağırlıklı olarak şehrin ileri gelen yerli kimselerinden oluştuğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır.¹⁷⁴

Anadolu kentlerinde kasap ihtiyacı yerel güçlerden karşılanamadığı durumlarda başka bölgelerden kasap tayini yapıldığı görülmektedir. Özellikle kasapların görevleri arasında et tayini bulunması sebebiyle kentlerde et müzayakası çekildiği durumlarda kasaplık hayvan temini için farklı bölgelerden kasap yazımına gidildiği görülmüştür.¹⁷⁵ Ayrıca Anadolu kentlerindeki kasapların sınıf farkı olarak İstanbul'a kıyasla çok çeşitli olmadığı belirtilebilir. Bunun sebebi; başkent in kalabalık nüfusu ve askeri sınıfın et ihtiyacının karşılanmasında daha fazla kasaba ihtiyaç duyulması ve bundan ötürü çeşitli bölgelerden, farklı meslek gruplarından kişilerin kasap tayin edilmesinden kaynaklanmaktadır.

İstanbul ve Anadolu'da daha çok sosyal düzeni bozan, tefecilik yaparak görece zenginleşen kişilerden kasap yazılması yoluna gidilmiştir. Nitekim İstanbul'da iflas etme olasılığının yüksek olması kasaplık mesleğinin cazibesini azaltmıştı. Bu

¹⁷⁰ Şühûdü'l-hâl, mahkemelerde bir dava görülürken orada hazır bulunan kimseleri ifade etmektedir. Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Erünsal, İ. (2018). "Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şühûdü'l-udûlden Şühûdü'l-Hâle Geçiş", *Osmanlı Araştırmaları*, (54), 303-343.

¹⁷¹ Örneğin; Medine-i Trabzon mahallâtından Elhâc Kasım mahallesinde sâkin iken bundan akdem vefât eden Mürteza Beşe Bin Abdullah'ın veraset davasında Veli Beşe Kasab şühûdü'l-hâl listesinde yer almıştır. Yine başka davalarda Mahmud Çelebi Kasab, Kel Ahmed Kasab ve Kasab Ali gibi kimselerin şühûdü'l-hâl kısmında isimleri zikredilmiştir. Yetim, H. (2019). "1858 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi H. 1102-1104, M. 1691-1693", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 235-120-196-233.

¹⁷² Şunu da ifade etmek gerekir ki; şühûdü'l-hâl konusu kaynaklarda farklı şekilde ifade edilmiş ve bu konuda çeşitli düşünceler ortaya konulmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Erünsal, a.g.m., 2018, 303-343.

¹⁷³ Taş, H.(2008). "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki "Şühûdü'l-Hâl" Nasıl Değerlendirilebilir?", *Bilgi*, (44), 33.

¹⁷⁴ Çünkü şühûdü'l-hâl kayıtlı kimselerin kentin ileri gelenlerinden olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Erünsal, a.g.m., 2018, 320-322-329.

¹⁷⁵ 976 / 1568'de Manisa'da et sıkıntısı baş gösterdiğinden Antalya kazasından Ahmed, Bergama kazasından Mehmed Oğlu Üveys bulundukları yerlerden koyun temini için Manisa'ya 'kassab' tayin olunmuşlardır. Emecen, F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara, 84.

sebepten ötürü; gerek İstanbul civarı ve gerekse Anadolu bölgelerinde tefecilik yapan veya toplumsal düzeni bozan kimselerin bir nevi cezalandırma amacı olarak başkente kasap yazılmış olabileceği daha muhtemel gözükmetedir. Mesela; 19 Cemazeyilahir 991 (10 Temmuz 1583) tarihli belgede; Tokat ahalisi arzuhal gönderip, nefsi Tokad'ta sakin olan Ali nam kimsenin kırk elli bin filoriye sahip tefeci olduğunu, Müslümanların akçe ve emlakını alarak rencide ettiğini bildirmişlerdir. Bu sebeple mezkûr kişinin kasap yazılarak cezalandırılmasını talep etmişlerdir. “O vechile taaddisi ve esbab ve emlakından gayrı iki yüz bin akçeye iktidarı sabit olur ise kasaplık için Âsitâne'ye gönderilmesi” belirtilmiştir.¹⁷⁶ Bu şekilde merkezi idare hem sosyal düzeni sağlamaya çalışmış hem de belli düzeyde servete sahip olanların varlıklarına el konulması anlamına gelen bir tehlikeyle karşı karşıya bulunduklarını göstermeye çalışmıştır. Ancak dikkat çeken husus, halkın kendilerini rahatsız etmesi sebebiyle tefeciye Âsitâne'ye şikâyetle bulunmasıdır. Fakat çıkarılacak asıl sonuç, zengin kişilerden kasap yazılması lüzumu, bu kişilerin komşusu, kadı veya hasımlarının merkeze bildirmesi ile belirlenmiş olabileceğidir. Yoksa devlet bölgede bulunan zengin kişileri tespit etmekte zorlanırdı. Tabi olarak devletin yakın bölgeleri denetleyip kontrol etmesi uzak bölgelere nazaran daha kolay olacağından bu durumun bilhassa merkezden uzak bölgelerde daha fazla uygulandığını söylemek daha doğru bir ifade olacaktır.

Anadolu kentlerinde kasaplık mesleğini yapacak kişiler, ismen tespit edildikten sonra, kadı huzurunda, kefiller alınmak ve yemin etmek suretiyle, “yaz-kış” koyun bulma mükellefiyetleri sicile kaydedilmekteydi.¹⁷⁷ Bu durum İstanbul'da celeplerin üstlendiği canlı hayvan sevk etme görevinin Anadolu kentlerinde kasaplar tarafından yerine getirildiğini göstermektedir.

¹⁷⁶ MD 49, 129. h. 432.

¹⁷⁷ Emecen, *a.g.e.*, 2013, 85. Örneğin, 1008 senesi Safer (Ağustos/Eylül 1599) ayına ait bir belgede Mardin'de kasaplık yapan kişilerin isimleri şöyledir; Bekir bin Şu'ayb, Taceddin bin Maksud, Şeyh Musa bin Mehmed, İsa bin Hacı Kaya, Receb bin Abd, Adulimam bin Ali, Receb bin Zeynel'abidin, Osman veled-i Saru, Piri bin Kara Hasan, Mehmed bin Receb, Ali bin Zeynel'abidin, Deno bin Kulu, Abdullah bin Melki, Hacı Ca'fer bin Şah Hüseyin... Günay, *a.g.t.*, 2002, 388.

3.3 İstanbul ve Anadolu Kasaplarının Canlı Hayvan İhtiyaçlarının Karşılandığı Bölgeler

3.3.1 İstanbul Kasaplarına Canlı Hayvan Temin Edilen Bölgeler

İstanbul'a ulaşım kolaylığı ve etinin lezzeti nedeniyle Rumeli bölgesi İstanbul'un et ihtiyacının karşılandığı bölgelerin başında gelmektedir. Rumeli coğrafyasının başkentin et ihtiyacı için başlıca temin bölgesi olarak seçilmesinin nedenlerine bakıldığında; bu bölgenin hayvancılığa uygun iklim ve bol otlığa sahip olması ve hayvanların yürüyerek gelmelerine olanak sağlayan coğrafi bir yapıya sahip olmasından ileri gelmektedir. Zira Anadolu'dan getirilen hayvanların İstanbul'a gemi ile geçirilmesi ve nakliyat için ek külfetler gerektirmesi merkezi idarenin et iaşesinde Rumeli bölgesini tercih etmesine sebebiyet vermiştir.¹⁷⁸ Aynı zamanda Rumeli'de İstanbul'a yakın bölgelerde hayvanların kışlaması ve ihtiyaç halinde İstanbul'a kolayca taşınmasını sağlayan kışlak sistemi vardır.¹⁷⁹

Rumeli, sahip olduğu potansiyeli itibarıyla Anadolu'ya göre (Edirne hariç) daha az büyük şehrin bulunduğu alandır. Bu da İstanbul'a alternatif olarak beslenmesi gereken diğer kentlerin yokluğu demektir. Diğer taraftan Anadolu'da Konya, Kütahya, Manisa, Bursa, Sivas, Amasya gibi büyük kent merkezlerinin varlığı Anadolu'da yetiştirilen koyunların önemli bir miktarını çekecek seviyede nüfusa sahiptiler. Dolayısıyla tüm bu etkenler İstanbul'un bilhassa et iaşesinde Rumeli bölgesinin, Anadolu Bölgesine kıyasla daha fazla ön plana çıkmasına sebep olmuştur.¹⁸⁰

Rumeli'den canlı hayvan temin edilen bölgeler, genel olarak İstanbul'dan "Eflak-Boğdan"-ı da kapsayan geniş bir alandan oluşmaktadır. Bu bölgeler içerisinde; Aydos, Burgaz, Varna, Hacıoğlupazarı, Balçık, Mangalya, Kili, Akkerman, Silistre, Tırnovo, Hezargrad, Eskicuma, Şumnu, Ruscuk, Vize, Midye, Pınarhisar, Kırkkilise, Ahyolu, Misivri, Köstence, Hırsova, Dobruca, Deliorman, Maçın, Tolçi, İsakçı, Babadağ, Karinabad, Yanbolu, Yenice-i Kızılağaç, Zağra-i Cedid, Akçakızanlık,

¹⁷⁸ 16 ve 17. Yüzyıllarda İstanbul ve Anadolu hayvan ticareti ve yol güzergâhları için bkz. Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 273-278. ayrıca Rumeli bölgesinden temin edilen koyunların İstanbul'a getirilmesinde izlenen yol güzergâhı için bkz. Doğru, *a.g.m.*, 1999, 6-9.

¹⁷⁹ Türkhan, M. (2006). "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 38.

¹⁸⁰ Türkhan, *a.g.t.*, 2006, 38.

Zağra-i Atik, Zağra Yenicesi, Babaeskisi, Çorlu, Hayrabolu, Dimetoka, Malkara, İpsala, Firecik, Gümilcine, Kavala, Zihne, Filibe, Tatarpazarı, Niğbolu, Rahova, İvraca, Lofça ve Plevne yer almakla birlikte bu liste genişletilebilir.¹⁸¹ Bakıldığında İstanbul'un canlı hayvan ihtiyacının karşılanması Rumeli bölgesinde çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Ancak İstanbul'a et teminin de Rumeli bölgesi kendi içerisinde öncelikli olarak bölgelere ayrılmıştır. Bilhassa kasaplık koyunların temin edildiği alan başkentten yaklaşık 600-700 km. lik uzaklıkta bir alanı kapsayan Rumeli sahasıdır. Bu alan Tuna nehrinin güneyinden başlayıp Güney Sırbistan, Makedonya ve Teselya'ya doğru genişleyen bir alandan oluşmaktadır. Paşa, Vize, Çirmen, Silistre, Niğbolu, Sofya, Köstendil ve Tırhala bu alan içerisinde bulunan başlıca şehirlerdir. Bu şekilde alan sınırlaması yapılmasının nedeni ise; ulaşım şartlarının hayvanları kara yolu kullanıldığı yerlerde yürütülmesi gerektirdiğinden, yolun uzamasının hayvan sayısındaki kaybı artırma riskinden dolayı, canlı hayvanların daha uzak bölgelerden gelmesinin pek mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda bu alanın koyun yetiştiren alanlar olarak temayüz etmesi de bir diğer etkidir.¹⁸² Fakat devlet zaruret halinde belirlenen alanın dışına çıkarak Rumeli bölgesinin geniş bir sahasından canlı hayvan teminine gitmiştir. Diğer bir değişle; İstanbul'da et müzayakası çekildiği veya belirlenen bölgelerden talep edilen canlı hayvanın karşılanamadığı durumlarda merkezi idare Rumeli'nin çok geniş bir kısmını kapsayacak şekilde canlı hayvan teminine gitmektedir.¹⁸³

Rumeli'de İstanbul'un canlı hayvan ihtiyacının karşılandığı bölgeler aynı zamanda yörük¹⁸⁴ taifesinin de yoğun olarak yaşadıkları yerlerdir. Örneğin, Rumeli'de

¹⁸¹ Doğru, *a.g.e.*, 2008, 154-155. Refik, *a.g.e.*, 1935, 98-99. MD 31, 381. h.848, "H. 8 Şaban 985" (M. 21 Ekim 1577) MD 42, 188. h.583, "H. 10 Muharrem 989" (M. 14 Şubat 1581).

¹⁸² Türkhan, *a.g.t.*, 2006, 39.

¹⁸³ Özellikle 16. Yüzyılda başta İstanbul olmak üzere Anadolu kentlerinde de bilhassa koyun eti temininde müzayaka yaşanmıştır. Bilgin, A. (2004). *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*, İstanbul, 189. Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 275. Rusikasrı, Ahyolu, Karinabad ve Pınarhisar kazalarında bahar koyunundan baki kalan koyunun gönderilmesine dair... MD 6, 443. h.952-953, "H. 3 Şaban 973" (M. 23 Şubat 1566) MD 5, 100. h.231, "H. 21 Safer 973" (M. 17 Eylül 1565) MD 7, 47. h.133, "H. 23 Safer 975" (M. 29 Ağustos 1567) verilen hükümlerde bahsi geçen bölgeler yıl içerisinde İstanbul'a götürmekle yükümlü oldukları koyunları götürememişlerdir. Bu durum büyük olasılıkla canlı hayvan (özellikle koyun) teminde yaşanan zorluktan kaynaklanmaktadır. Bilhassa 16. Yüzyılda savaşların yoğun olması canlı hayvan (et) ihtiyacını daha da arttırmıştır. Dolayısıyla merkezi hükümet et müzayakasının hat safhaya çıkması halinde canlı hayvan temin edilen bölgeleri daha geniş tutmuştur.

¹⁸⁴ *Yörük*; Anadolu ve Rumeli'de yaşayan büyük Türkmen topluluklarının adıdır. Yörük kelimesi "yürüyen" demektir. Sözlükte "göçebe, göçer-ev, göçer" manasına gelir. Sümer, F. (2013). "Yörükler", *DİA*, 43, 570. Osmanlı vesikalarında Yörük "toprağı olmayan", yani belli bir yerde durmayan "konar-göçer" olarak nitelendirilmiştir. Gündüz, T. (2007). *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri "Bozulus Türkmenleri 1540-1640"*, İstanbul, 32.

yer alan yörüklerin isimleri ve dağıldıkları bölgelerden bazıları şöyledir; *Naldöken Yörükleri*; Eski Zağra, Filibe ve Sofya civarında olmak üzere bütün Bulgaristan, Doğu Rumeli, Doğu Trakya ile Dobruca'ya ve Romanya'nın bir kısmına yayılmışlardır.¹⁸⁵ *Tanrıdağı Yörükleri*; Gümülcine, Ruscuk, Tırnova, Razgrat ve Niğbolu gibi Kuzey Bulgaristan'da, Batı Trakya'da Kavala, Drama ve Demirhisar İle Yenice-i Karasu ve havalisidir.¹⁸⁶ *Ofcabolu Yörükleri*; Kosova ile manastır arasındaki bölgede yoğun olarak yaşamaktadır. Bu bölgeler, Üsküp, Nökeric, İştib, Tatarpazarı, Filibe, Silistre, Tırnova, İhtiman ve Yanbolu'dur.¹⁸⁷ Bakıldığında başkentin canlı hayvan ihtiyacının karşılandığı Rumeli'deki bölgelerle, Rumeli yörüklerinin dağıldığı bölgeler paralellik göstermektedir. Bu durum Rumeli'de hayvancılığın büyük oranda yörükler tarafından yapılmış olabileceğini göstermektedir.

İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasında Rumeli bölgesi bir hinterland vazifesi görmektedir. Başkentin gereksinim duyduğu canlı hayvanın büyük çoğunluğunun Rumeli bölgesinden karşılanması hükümetin bir takım tedbirler almasını gerektirmiştir. Alınan tedbirler arasında en dikkat çekici husus; Rumeli bölgesinden, Anadolu bölgelerine canlı hayvan sevkiyatının yasaklanmış olmasıdır. Dolayısıyla bilhassa koyun tedarikinde Anadolu ve Rumeli birbirinden ayrılmıştır. İstanbul her iki bölgeden alım yapabilmektedir. Fakat ne Anadolu ne de Rumeli şehirleri, çok özel durumlar haricinde, birbirlerinin koyun stoklarını kullanabilmiştir.¹⁸⁸

Rumeli'de hastalık, kıtlık veya kış mevsiminin ağır geçmesi nedeniyle hayvan sevkiyatında yaşanan sıkıntılar veya salgın hastalıklarla hayvanların telef olması gibi sebepler İstanbul'un et ihtiyacının karşılanmasında sıkıntıların yaşanmasına neden olabiliyordu. Bu gibi durumlarda İstanbul'a Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden canlı hayvan sevkiyatı yapılmıştır.¹⁸⁹ Özellikle başkentte et müzayakası yaşandığı durumlarda Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden kasaplık hayvan temini yoluna gidilmiştir. .

¹⁸⁵ İnbaşı, M. (2000). *Rumeli Yörükleri (1544-1675)*, Erzurum, 37- 45.

¹⁸⁶ İnbaşı, a.g.e., 2000, 54-57.

¹⁸⁷ İnbaşı, a.g.e., 2000, 78-79.

¹⁸⁸ Bilgin, a.g.e., 2004, 188.

¹⁸⁹ Kal'a, a.g.t., 1985, 4.

Anadolu tarafında İstanbul'un canlı hayvan ihtiyacının büyük çoğunluğu konar-göçer cemaatlerle, Türkmen aşiretlerinin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden karşılanırdı. Nitekim temel geçim kaynağı hayvancılık olan konar-göçer cemaatlerin gerek halkın gerekse ordunun özellikle koyun ihtiyacının karşılanmasında üstlendikleri roller büyüktü.¹⁹⁰ Ancak Türkmen aşiretleri arasında bazıları vardı ki, özellikle yetiştirdikleri koyunlarla başkent'in et ihtiyacının karşılanmasında ön plana çıkıyorlardı. Bunlar arasında, Diyarbakır Türkmen koyunları¹⁹¹ Yeni İl'de Boz Ulus taifesinin yetiştirdiği koyunlar¹⁹² Erzurum yaylalarındaki Bozulus aşiretleri, Adana ve Tarsus yöresinde bulunan Kosonlu ve Karaisalı aşiretleri¹⁹³ Halep bölgesinde bulunan aşiretler İstanbul koyun ihtiyacını karşılayan başlıca bölgelerdir.¹⁹⁴ Bu bölgeler aynı zamanda sefere çıkacak ordunun özellikle koyun ihtiyacını karşılayan bölgelerdi.¹⁹⁵ Bunlara ek olarak Cihanbeyli¹⁹⁶ Atmanlı, Çorumlu, Seyfathı, Ziveli¹⁹⁷ gibi aşiretlerin yetiştirmiş olduğu koyun ve keçilerden de İstanbul'un canlı hayvan ihtiyacının karşılanmasında yararlanılmıştır. Nitekim Anadolu da sürülerin büyük çoğunluğu yaylak-kışlak arasında konar-göçer bir hayat süren göçebe aşiretlerin yetiştirmiş olduğu hayvanlardan oluşmaktadır.¹⁹⁸

Dönemin ulaşım imkânları düşünüldüğünde başkent'in canlı hayvan ihtiyacının büyük çoğunluğunu kendisine yakın olan Rumeli bölgesinden karşılaması doğal bir durumdur. Bunun yanında Anadolu'da yer alan büyük nüfusa sahip kentlerin canlı hayvan ihtiyaçlarının karşılanması lüzumu merkezi idarenin ancak müzayaka durumlarında Anadolu'dan kasaplık hayvan teminine gitmesine sebebiyet vermiştir.

¹⁹⁰ Polat, S. (2020). "IV. Murat Dönemi Osmanlı Seferlerinde Konar-Göçerlerin Et Temini Ve Taşımacılık Hususundaki Roller", *Türkiyat Mecmuası*, 30 (2), 677.

¹⁹¹ Diyarbakır beğlerbeğisine haliya mahmiyyei İstanbul'da et hususunda muzayeka olmağın mahmiyyei mezbure zahiresiyçün Türkmen koyularından gönderilmesin emir idüp buyurdum ki... 11 Şevval 967 5 Temmuz 1559) tarihli hüküm, Refik, *a.g.e.*, 1935, 79-80.

¹⁹² Yeni il kadısına mahrusei İstanbul'da et babında muzayeka olmağın Ulus tayifesinin bıçağa yarar koyunların İstanbul'a getirilmesin emir edip buyurdum ki... 15 Muharrem 986 (24 Mart 1578) tarihli hüküm Refik, A. (1930). *Anadolu'da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul, 32-33.

¹⁹³ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 274. bu bölgelerin takip ettikleri yol güzergâhları hakkında bkz. Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 273-279.

¹⁹⁴ Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 21.

¹⁹⁵ IV. Murat devrinde düzenlenen doğu seferinde ordunun et ihtiyacının karşılanması için mezkûr aşiretlerden talep edilen koyun miktarları hakkında bkz. Polat, *a.g.m.*, 2020, 677-678.

¹⁹⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238 / M.1821-1822), *İSAM*, 86, 64. h.17.

¹⁹⁷ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H.1236-1238 / M.1821-1822), *İSAM*, 86, 126. h.92.

¹⁹⁸ Güçer, L. (1964). *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi Ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul, 14.

3.3.2 Anadolu Kasaplarına Canlı Hayvan Temin Edilen Bölgeler

Anadolu’da hayvancılık daha çok yaylak-kışlak arasında göçebe bir hayat yaşayan konar-göçer cemaatlerle, özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Türkmen aşiretleri tarafından gerçekleştirilen bir faaliyetti. Bilhassa Erzurum, Urfa, Diyarbakır civarında yaşayan Bozulus, Yeni il, Danişmendlü ve Halep Türkmenlerinin yetiştirmiş olduğu koyunlar önem arz etmekteydi. Zira bu bölgelerde yetiştirilen hayvanlar gerek Anadolu kentleri gerekse askeri teşkilatın kasaplık hayvan ihtiyacının karşılanmasında büyük öneme sahipti. Bununla birlikte mevcut bölgelerde yaşayan Türkmen aşiretlerinin zaman içerisinde çeşitli etkenlere bağlı olarak Orta ve Batı Anadolu’ya yayılmaları, sürüler besleme işinin bu bölgelerde büyük ve geniş bir iktisadi üretim halini almasına sebep olmuştur.¹⁹⁹

Anadolu kentlerinin kasaplık hayvan ihtiyacının karşılanmasında Türkmen aşiretlerinin yetiştirmiş olduğu sürülerin etkisi büyüktür. Ancak Anadolu kentlerinin başta et olmak üzere kendi yerel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla belli oranlarda hayvan yetiştiriciliği yaptıkları görülmektedir. Nitekim Coğrafik yapı ve iklim şartlarına göre hayvancılık faaliyetlerinin yoğunluğu değişmekle beraber hemen herkes en azından kendi temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu.²⁰⁰ Bazı bölgelerde ise, hayvan yetiştiriciliğinin ticari amaçla yapılan geniş bir iktisadi faaliyet olduğu görülmüştür.²⁰¹ Genel olarak koyun, keçi, inek gibi türler yetiştirilmiş ve yetiştirilen hayvan türlerinin miktarı bölgeler arasında farklılık göstermiştir.²⁰² Örneğin; XVI. yüzyılda Adana’ya bağlı nahiyelerde yetiştirilen koyun ve keçi miktarları şöyledir:

¹⁹⁹ Bunlardan Danişmendlü Türkmenleri Anadolu eyaletlerine bağlı bulunan, Rum (Sivas), Karahisar-ı Sahib Sancağı, Çöl-Abad Nahiyesi, Buca Kazası, Adana Sancağında Ayas-Berendi ve Kınık Kazaları, Bozok Sancağı gibi bölgelere iskân edilmişlerdir. Orhonlu, *a.g.e.*, 1987, 71-87. yine yetiştirmiş olduğu koyunlarla ön plana çıkan Bozulus aşireti orta Anadolu’nun çeşitli bölgelerine göç etmişlerdir. Bozulus’un orta Anadolu’da yayıldığı yerler arasında Aydın, Karaman, Ankara ve Vilayet-i Rum merkezli olmak üzere dört bölgede yayılım göstermişlerdir. Gündüz, *a.g.e.*, 2007, 84-91. Bozulus Türkmenlerinin dağıldıkları sahaların harita üzerinde detaylı görünümü için bkz. Gündüz, *a.g.e.*, 2007, 89.

²⁰⁰ Demirbağ, H. (2007). “509 Numaralı Afyon Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 55. Kayar, *a.g.t.*, 2019, 47.

²⁰¹ Belk, A. (2021). “10 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi H. 1012-1014 / M. 1603-1605), (S. 3-101)”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kilis, 433. Altundaş, Z. (2017). “8 Numaralı Aynatâb Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirmesi (S. 100-200), (H. 997-998 / M. 1589-1590)”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kilis, 37.

²⁰² Doğuş, S. (1994). “25 Numaralı Kayseri Şer’iye Sicili (İlk 100 Sahife) H. 1034 (M. 1624-1625)”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri, 268.

Yüreğir nahiyesinde; 640 keçi, 55.604 koyun, Sarıçam nahiyesinde; 27.277 keçi, 30.677 koyun, Hacılı nahiyesinde ise; 19.680 keçi, 300 koyun sürülerine rastlanmıştır. Elbette bu miktarların çeşitlilik göstermesinde coğrafik unsurlar etkili olmaktadır. Zira ovalık bölgelerde koyun yetiştiriciliği önem kazanırken, dağlık ve tepelik alanlarda keçi yetiştiriciliğinin ön planda olduğu görülmektedir.²⁰³ Ayrıca etinden ve sütünden yararlanılmak amacıyla yetiştirilen hayvanat dışında öküz, katır, at gibi gücünden istifade etmek için yetiştirilen hayvanlar da vardır.²⁰⁴

Anadolu'nun bir kentinde yetiştirilen hayvan türlerine örnek olarak Bursa kentinin Yenişehir kazasına bağlı olan karyelerde yetişen hayvan çeşitleri gösterilebilir. Buna göre; Çelebi, Kozdere, Burçin, Köprühisar, Çardak karyelerinde yetişen büyük ve küçükbaş hayvanlar içerisinde; Kara Sığır İneği, Kara Sığır Öküzü, Sağman Manda, Tosun, Manda Öküzü, Camus Öküzü, Düve, Buzağı, Sağman Keçi, Boz Keçi, Sağman Ganem, Yoz Ganem, Kara Ganem, Oğlak, Kuzu, Sağman Keçi ve Ganem gibi hayvanatlar yer almaktadır.²⁰⁵ Eğer şehre göçmemişse bölge karyelerin hemen hepsinde hayvan yetiştirmeyen aile bulmak zordur. Hemen herkesin koyunu, keçisi ve ineği bulunmaktadır.²⁰⁶ Dolayısıyla Anadolu'nun farklı kentlerinde halkın ihtiyaç duyduğu ve bölge şartlarının elverdiği ölçüde çeşitli nevide hayvanların yetiştirildiği görülmektedir. Bu da Anadolu kentlerinin başta et olmak üzere hayvansal ürün ihtiyaçlarının büyük kısmını kendi yerel unsurlarından karşılamasına olanak tanımaktadır. Bilhassa kasaplar halkın gereksinim duyduğu et ihtiyacını bölgede yetiştirilen sürülerden karşılamaktaydı. Bu durum Anadolu kentlerinde faaliyet gösteren bir kasabın canlı hayvan temininde İstanbul'a kıyasla daha avantajlı olduğunu göstermektedir.

Bir Anadolu kenti kendi et ihtiyacını karşılayamadığı zamanlarda diğer Anadolu kentlerinin yetiştirmiş olduğu sürülerden istifade ediyordu. Rumeli bölgesine ise et

²⁰³ Soysal, M. (1988). "Onaltıncı Yüzyılda Adana İlinin "Mufassal Defteri"ne Göre Sosyal Ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma", *Belleten*, 52 (202), 179.

²⁰⁴ Dağsever, V. (2017). "2 Numaralı Kastamonu Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1084-1087 / M. 1673-1677)", Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kastamonu, 218.

²⁰⁵ Özcan, S. (2021). "1844-45 (H. 1260-61) Tarihli Temettü'at Defterlerine Göre Bursa İlinin Yenişehir Kazasına Bağlı Çelebi, Kozdere, Burçin, Köprühisar, Çardak Karyelerinin İktisadi Ve İctimai Durumu", Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kütahya, 54. belirtilen karyelerde hangi tür hayvandan hangi oranda yetiştirildiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Özcan, a.g.t., 2021, 49-54.

²⁰⁶ Cemiloğlu, M. (2002). *Bursa Dağ Köylerinde Türkmen Kültürü*, Bursa, 12.

konusunda müzayaka yaşandığı durumlarda başvuruluyordu. Fakat Bursa büyüklüğündeki bir kentin et ihtiyacı hangi oranda yerel unsurlardan temin edilebiliyor ve bu kente diğer Anadolu kentleri veya Rumeli bölgesinden canlı hayvan sevkiyatı hangi koşullar çerçevesinde gerçekleşiyordu. Bu ifadelerin açıklanması bir Anadolu kentinin et ihtiyacını ne şekilde karşıladığının daha spesifik bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır.

Bursa civarının çok sayıda sürüler yetiştirmeye elverişli olması, bu bölgenin yayla hayatının çok eskiden beri hayvan beslenen bir yöre olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Bursa ve civarında yetiştirilen sürüler kentin et ihtiyacını karşılama da yetersiz kalmış olsa gerekir ki Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden hayvan sevkiyatı yapılmıştır. Bursa'ya kasaplık hayvan sevkiyatı yapılan bölgelerin başında Doğu Anadolu bölgesinde bulunan Türkmen aşiretlerinin yetiştirmiş olduğu sürüler gelmektedir.²⁰⁷ Örneğin; 9 Cemazeyilevvel 967 (6 Şubat 1560) tarihli belgede; Diyarbakır ve civarından Bursa'ya getirilmek için koyun toplandığı belirtilmiştir. Fakat bu koyunların İstanbul'da et sıkıntısı çekilmesi nedeniyle başkente gönderilmesi istenmiştir.²⁰⁸ Türkmen aşiretlerinin yetiştirdiği sürüler, Bursa'nın kasaplık hayvan ihtiyacını karşılama da yetersiz kalmış ve bu sebepten ötürü Orta ve Batı Anadolu'dan Bursa'ya kasaplık hayvan sevk edilmiştir. Mesela; 13 Recep 984 (6 Ekim 1576) tarihinde, Anadolu'dan ve Karaman'dan Bursa'ya doksan bin koyun sevk edilmiştir. Ancak bu koyunların kırk bini İstanbul için ayrılmış ve iki bin koyunun hemen başkente gönderilmesi için hüküm verilmiştir.²⁰⁹ Bakıldığında Bursa'ya Anadolu başta olmak üzere Karaman bölgesinden oldukça yüksek sayıda koyun getirilmektedir. Bilhassa Karaman koyunu sadece Bursa'nın değil aynı zamanda Manisa gibi diğer Anadolu kentlerinin de koyun ihtiyacını karşılamaktadır.²¹⁰ Başka bir belgede ise; Bursa'da satılmak üzere civar bölgelerden Eskişehir'e koyun sürüleri getirilmiştir. Ancak İstanbul'da et sıkıntısı yaşanması nedeniyle mevcut koyunların Mustafa çavuş kontrolünde İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.²¹¹ Bu durum Bursa'nın kasaplık hayvan ihtiyacının Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden karşılandığını ispat eder niteliktedir.

²⁰⁷ Bilgin, A. (2006). *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu-Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul, 6.

²⁰⁸ MD 3, 502. h. 1491.

²⁰⁹ MD 28, 88. h.210.

²¹⁰ Emecen, a.g.e., 2013, 85.

²¹¹ MD 7, 456. h. 1317, "H. 24 Şevval 975" (M. 22 Nisan 1568).

Bursa'ya Anadolu'nun farklı bölgelerinden koyun temin edilmiştir. Fakat temin edilen bu koyunların bir kısmının zaman zaman İstanbul'da et babında müzayaka çekilmesi nedeniyle başkente sevk edildiği görülmektedir. Dolayısıyla gerek Bursa'ya gelen koyunların bir kısmının başkente sevk edilmesi gerekse Anadolu bölgesinde yetişen sürülerin şehrin ihtiyacını karşılamada yetersiz kalması gibi amiller Bursa kasaplarının et konusunda müzayaka yaşamasına neden olmuştur. Bu gibi durumlar, devlet iznine tabi olarak Rumeli bölgesinden Bursa kasaplarının et ihtiyacını karşılamak için hayvan sevk edilmesine ortam oluşturmıştır. Nitekim Rumeli'den Anadolu'ya koyun sevki dışında öteki hayvanlar ve zahire getirebilmek de yine izne tabi idi.²¹² Yani merkezi idarenin temel ihtiyaçlarının ağırlıklı olarak Rumeli bölgesinden karşılanması bu bölge üzerinde bir takım kısıtlamalara gitmesine sebebiyet vermiştir.²¹³ Bu doğrultuda Anadolu kentlerinde ancak pek muhtaç olduğu durumlarda Rumeli'den çeşitli ürünlerin sevk edilmesine izin verilmiştir.

Rumeli'den Bursa'ya koyun sevkinde uyulması gereken bir takım kuralların olduğu görülüyor. Öncelikle şehre et yetiştiremeyen Bursa kasapları işletmekte oldukları dükkânlarına ancak mülk sahiplerince bağlatırılmış olan kontenjan miktarınca koyunu Rumeli'den getirme izni alabilmekteydiler. Belirlenen miktar dışında koyun geçirmek yasaktı. Geçirilecek koyun miktarını gösterir bir emir kâğıdının ellerinde bulunması gerekiyordu.²¹⁴ Rumeli'den Bursa'ya getirilecek olan koyunlar Gelibolu'dan geçiriliyordu. Geçirilen bu koyunlardan merkezi idare *bac* adında vergi almaktaydı. Burada dikkat çeken husus; Rumeli'den Anadolu'ya koyun geçirme izni, herkese değil, ancak tanınmış kimselere, yani kasap dükkânlarını işleten kasaplara değil de, bu dükkânların çoğu “ekâbir” olan mülk sahibi kimselere veriliyordu. Bu kimseler de ellerindeki kontenjan vesikalarını ya doğrudan kasaplara ya da ikinci araçlara satıyorlardı. Ayrıca Gelibolu'dan Bursa'ya koyun geçirme izni alanlar, devlete yukarıda bahsedilen *bac* vergisini vermek durumundaydı. Fakat bu kişiler vermiş oldukları *bac* miktarını bu hakkı devretmiş oldukları kişilerden ziyadesiyle çıkartmışlardır.²¹⁵

²¹² Akdağ, *a.g.e.*, 1995, 158.

²¹³ İstanbul'a gelen koyunların Anadolu bölgesine geçirilmemesine dair verilen hükümler için bkz; MD 28, 309. h.775, “H. 6 Şaban 984” (M. 29 Ekim 1576) MD 28, 211. h.606, “H. 13 Recep 984” (M. 6 Ekim 1576).

²¹⁴ Akdağ, *a.g.e.*, 1995, 158. MD 23, 49. h.102, “H. 25 Cemazeyilahir 981” (M. 22 Ekim 1573)

²¹⁵ Akdağ, *a.g.e.*, 1995, 158.

Rumeli'den Bursa'ya koyun geçirme izninin doğrudan kasaplara değil de mülk sahiplerine verilmesi ve mülk sahiplerinin de izin vesikalarını kasaplara ücret mukabilinde vermesi Bursa kasaplarının yükünü arttırmış olsa gerektir ki zaman zaman farklı yollardan koyun teminine gidilmiştir. Örneğin; Dergh-ı Mualla avuşlarından Mehmed avuş, İstanbul'un ihtiyaı için kendi akesiyle Türkmen aşiretlerinden üç bin koyun satın almıştır. Ancak Bursa kasapları yolda koyunlara el koymuştur. Bunun zerine Bursa kadısına hüküm yazılarak, koyunların kasaplardan toplanmasını ve sahibine teslim edilerek İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir.²¹⁶ Bu da verilen ifadeyi doğrular niteliktedir. Ayrıca İstanbul'un ihtiyaı için getirilmekte olan koyunların yolda uğranılan kasaba ve köylerdeki kasaplar tarafından alınması sebebiyle, söz konusu koyunların bu şekilde kasaplar veya diğer kişiler tarafından alınmasına müsaade edilmemesi ve emre aykırı hareket edenlerin bildirilmesi şeklinde ifadeler yer almaktadır.²¹⁷ Dolayısıyla gerek Bursa gerekse diğer Anadolu kentlerinin kasaplık koyun ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda İstanbul'un ihtiyaı için toplanan koyunlara kendi bölgelerinden geçerken müdahale ederek kasaplık koyun ihtiyaçlarını bu şekilde bertaraf etmeye çalıştıkları belirtilebilir.

²¹⁶ MD 35, 221. h.552, "H. 12 Recep 986" (M. 14 Eylül 1578).

²¹⁷ MD 5, 171. h. 417, "H. 27 Rabiulevvel 973" (M. 22 Ekim 1565).

3.4 İstanbul -Anadolu’da Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri

3.4.1 İstanbul’da Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri

İstanbul yerleşik nüfusun en fazla olduğu başkent olması yanında, ordunun merkezi olması hasebiyle et tüketicisi insan sayısı bu şehirde imparatorluğun diğer şehirlerine oranla daha yüksekti. Türk tipi beslenmede mutfakta en rağbet gören iâşe maddesi et idi. Bu nedenle sarayın, ordunun ve sivil halkın et talebi süreklilik arz etmekteydi. Bu talep İstanbul için geçerli olan bir durum değildi. İmparatorluğun diğer kentlerinde de et beslenmede temel tüketim maddelerindendi.

Başkentte genel itibariyle benzer et türleri tüketilse de küçük nüanslarla saray, halk ve askeri sınıfın et tüketiminde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıkların anlaşılması Osmanlı Devleti’nde et tüketim alışkanlıklarının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.4.1.1 Sarayın et tüketimi ve tüketilen et çeşitleri

İstanbul’da et için saray önemli bir tüketiciydi. Osmanlı Devleti’nde saray, birden fazla fonksiyonel özelliğe sahip mekânlardır. Devletin idare merkezi olması hasebiyle elçi kabulleri, ulufe dağıtımı, divan toplantıları gibi birçok teşrifat kuralları burada gerçekleşmektedir. Aynı zamanda saray, padişahın ailesiyle birlikte hayatını idame ettirdikleri mekânlardır. Diğer bir değişle; Osmanlı Devleti’nde saray devleti temsil eden kurumlardır. Bu önemine binaen sarayın iâşe politikasına daha fazla önem verilmiş ve saray mutfaklarında hazırlanan yemeklerde o meyanda çeşitlilik arz etmiştir. Bu yemeklerden bazıları eskiden beri süregelen yemekler olup Selçuklu ve Osmanlı mutfaklarında da yerlerini almış olan tarhana, tutmaç, kelle paça, mercimek gibi çorbalardan oluşmaktadır.²¹⁸

Türklerin eski dönemlerden itibaren tüketim alışkanlıkları içerisinde bulunan et, sarayda tüketilen önemli gıda maddelerinin başında gelmektedir. Genel olarak küçükbaş hayvan tüketilmekle birlikte saray, et konusunda seçici davranmış ve tüketilen et türlerinin başında koyun eti gelmiştir.²¹⁹ Örneğin; Osmanlı sarayında 15. yüzyıl sonlarında senelik 15.000 dolaylarında koyun tüketildiği görülmektedir. Bu

²¹⁸ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 2020, 205.

²¹⁹ Bilgin, *a.g.e.*, 2004, 187.

oran 16. yüzyılın ikinci çeyreğinde 20.000'i aşmış, yüzyılın üçüncü çeyreğinde ise 40.000'e yükselmiştir. Zira 17. yüzyılın başlarında ise 50.000'i aştığı görülen tüketim miktarı, yüzyılın ilk yarısı boyunca, 80.000-100.000 arasında değişiklik göstermiştir. Saray nüfusu net olarak bilinmese de bu rakamlar sarayın beslenmesinde özellikle koyun etinin önemli bir besin maddesi olduğunu göstermektedir.²²⁰

Rumeli'nin Sağ Kolundan getirilen “kıvırcık” koyun²²¹ lezzeti bakımından saray mutfağında, Anadolu'dan getirilen koyunlara tercih ediliyordu.²²² Türkmen koyunu veya kızıl koyun olarak adlandırılan ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden toplanan koyunlara ise İstanbul'da et babında müzayaka çekildiği²²³ ya da sefer sırasında Rumeli'de yetiştirilen koyunların ordu için ayrıldığı zamanlarda rağbet gösterilirdi. Bu duruma sebep ise, koyun etleri arasında ki lezzet farkıdır.²²⁴ Nitekim sarayda koyun eti rağbet görmekle birlikte keçi etine rağbet edilmemiş ancak belirli miktarda kuzu eti tüketildiği görülmüştür. Mesela; 16. yüzyıl sonlarına doğru sarayda 450 civarında kuzu tüketilirken, bu miktar 17. yüzyılın ilk yarısında 2.000-4000 dolaylarına yükselmiştir.²²⁵ Kuzu eti Osmanlı sarayında seçkin zümrelerin sofrasında yer alırdı. Genel olarak diğer et türlerinde olduğu gibi kuzu eti de Osmanlı sarayına Ruz-ı Hızırdan Ruz-ı Kasım'a kadar olan süreçte getiriliyordu. Getirilen kuzu etleri rütbeye göre dağıtılır, en çok pay sultan ve haremın payına düşerdi. Ayrıca yüksek dereceli görevlilerde hizmetkârlardan daha fazla kuzu eti tüketmekteydi.²²⁶

Sarayda az miktarda oğlak tüketimi görülmektedir. Sığır eti ise daha çok müzayaka durumlarında tüketilirken bilhassa pastırma yapımında kullanılmıştır.²²⁷ Örneğin; Michel Baudier, sarayda 4000 kadar sığırın etinden pastırma yapıldığını, bu işlevin

²²⁰ Bilgin, A. (2000). “Osmanlı Sarayının İaşesi (1489-1650)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Basılmış Doktora Tezi*, İstanbul, 216.

²²¹ MD 40, 32. h. 66, “H. 9 Şaban 987” (M. 1 Ekim 1579) Belgrad'a varınca sağ kolda vaki kadırlara gönderilen hükümde; İstanbul'un ihtiyacı için gelecek kıvırcık koyunun ötede beride boğazlanıp tamamının gelememesinden kaynaklı İstanbul'da et müzayakası meydana gelmiştir. Bu cihetle kimseyi dahlettirmeyip ve muhalefet edecek sipahi ve yeniçerileri gibileri arz eyleyip tamamen gelmelerinin temin edilmesi belirtilmiştir. MD 35, 361. h. 917, “H. 12 Ramazan 986” (M. 12 Kasım 1578).

²²² Doğru, a.g.e., 2008, 158. Çağman, a.g.m., 2016, 141. MD 36, 22. h. 65, “H. 7 Zilkade 986” (M. 5 Ocak 1579) MD 36, 3. h. 11, “H. 29 Şevval 986” (M. 29 Aralık 1578).

²²³ MD 6, 642. h. 1410, “H. 18 Zilhicce 972” (M. 17 Temmuz 1565) MD 31, 11. h. 27, “H. 27 Rabiulevvel 985” (M. 14 Haziran 1577).

²²⁴ Doğru, a.g.m., 1999, 6.

²²⁵ Bilgin, a.g.t., 2000, 216.

²²⁶ Samancı, Ö. (2006). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Elitinin Yeme-İçme Alışkanlıkları”, *Soframız Nur Hanemiz Mamur-Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek Ve Barınak* (Ed. Suraiya Faroqhi, Christoph K. Neumann), İstanbul, 193.

²²⁷ Bilgin, a.g.e., 2004, 187-188-196. Bilgin, a.g.t., 2000, 210-221.

birkaç gün sürdüğünü ve bu kadar büyük miktarda kurutulmuş etin, bütün bir senenin ihtiyacını karşılamak için yapıldığından bahseder. Ayrıca saraya her gün 200 koyun, 100 kuzu, 40 dana, 40 kaz veya ördek 100 çift güvercin ve başka kuşların getirildiğini de ifade eder. Bu oranlar sarayın hangi et türünden ne kadar miktar tüketildiği hakkında bilgi vermektedir.²²⁸

Bunların yanı sıra sarayda beyaz et olarak büyük miktarda tavuk tüketilirken sınırlı sayılabilecek miktarda balık tüketimi görülmüştür. Türklerin çok rağbet ettikleri kelle-paça ve işkembe çorbaları sarayda da tüketildiğinden pazardan kelle, paça ve işkembe gibi sakatat alımları olmuştur.²²⁹

Osmanlı sarayında çeşitli türde ve miktarda et tüketilmekte, sarayın ihtiyaç duyduğu etin teminine ise ayrı bir özen gösterilmekteydi. Fakat çeşitli etkenler sarayda tüketilen et miktarında değişiklikler yaşanmasına etki edebiliyordu. Bu etkenlerden en önemlisi sefer zamanlarıydı. Zira sefer dönemlerinde ordunun beslenmesi ön planda tutulduğundan başta halk olmak üzere sarayda bulunan seçkin nüfusun dahi et tüketim alışkanlıklarında değişimler olurdu. Örneğin; 1615-1616'da sarayda yaklaşık 102.484 adet koyun, 4.001 adet kuzu, 152.114 adet tavuk, 6.370 adet güvercin, 125 adet ördek ve 158 adet kaz tüketimi görülmüştür. 1617-1618'de ise sefer olması nedeniyle et türlerinde meydana gelen değişmelere bakıldığında; 88.728 adet koyun, 2.551 adet kuzu, 137.780 adet tavuk, 7. 555 adet güvercin, 354 adet ördek ve 182 adet kaz tüketilmiştir.²³⁰ Dolayısıyla sefer zamanlarında askeri teşkilat tarafından tüketilen koyun, kuzu gibi et türlerinin sarayda tüketimi azalmış, buna mukabil güvercin, ördek ve kaz gibi ordu mensupları tarafından çok fazla tercih edilmeyen et türlerinin tüketiminde ise artışların olduğu görülmüştür.

Sarayda koyun eti tüketiminin ön planda olması bu etin temininin herhangi bir aksamaya fırsat vermeden düzenli bir şekilde yapılması lüzumunu ortaya çıkarmıştır. Zira 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılda sarayın koyun eti temininden koyun emini sorumludur.²³¹ Koyun emini, Matbah-ı Amire'nin ihtiyacı olan koyun etini öncelikli olarak, özellikle Rumeli bölgesinden şehre getirilen kasaplık hayvanlardan

²²⁸ Kömürcüyan, *a.g.e.*, 1952, 122-123.

²²⁹ Bilgin, *a.g.e.*, 2004, 188.

²³⁰ Bilgin, *a.g.t.*, 2000, 219-220.

²³¹ Bilgin, *a.g.t.*, 2000, 211.

karşılamaktaydı.²³² Zaman zaman ise doğrudan Rumeli'deki bazı kazalardan temin edildiği vakidir.²³³ Ancak 16. yüzyılın ikinci yarısında ocaklık sisteminin ortaya çıkması ve ülke genelinde yaşanan et sıkıntısı gibi amiller et iâşesinin organizasyonunda değişikliklere gidilmesine neden olmuştur. Zira bu dönemde kente gelen koyunların dağıtım işi bir ara koyun emininin uhdesinden alınarak Matbah-ı Amire eminine tevdi edilmiştir.²³⁴ Buradaki amaç sarayın et sıkıntısını azaltmaktır. İstanbul'un ihtiyacı olan canlı hayvanlara yol üzerinde müdahale edilmesi sarayın et ihtiyacının karşılanmasını da sekteye uğratmaktaydı.²³⁵ Bu sebeple saray mutfağının gereksinim duyduğu et temininde meydana gelecek sıkıntıları en aza indirmek amacıyla Rumeli'deki bazı kazaların koyunları Matbah-ı Amire'ye tahsis edilmiştir.²³⁶ Gerek şehre getirilen koyunlardan gerekse doğrudan saray için alınan koyunların Matbah-ı Amire'nin ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı zamanlarda kentte bulunan belirli kasaplardan da alımlar yapıldı.²³⁷ Fakat 17. yüzyılda bu genel yapı değişmiş ve sarayın koyun ihtiyacı büyük oranda şehir kasaplarından temin edilmeye başlanmıştır. Ancak mevcut kasaplardan koyunların canlı olarak değil de vukıyye hesabıyla et şeklinde alınmaya başlandığı görülmüştür. Nitekim daha önce mutfak bütçelerindeki etle ilgili kayıtların adet-koyun hesabıyla tutulmasına mukabil²³⁸ 17.

²³² Bilgin, a.g.t., 2000, 211. İstanbul kadısına ve koyun eminine gönderilen emirde; Rumeli'den gelen koyunların iyileri öncelikle sarayın ihtiyacı için alınmadan hariçten kimseye koyun sattırılmaması ifade edilmiştir. MD 72, 178. h. 339, "H. 1 Cemazeyilahir 1002" (M. 22 Şubat 1594).

²³³ Mesela; Karinabad, Alasonya, Ahyolu, İsakçı, Vize, Misivri, Sofya vb. bölgelerden İstanbul kasaplarının kendi tayin etmiş olduğu adamlar vasıtasıyla matbah-ı Amire'nin ihtiyacı olan koyunları getirmeleri için emir verilmiştir... MD 73, 289. h. 660, "H. 27 Zilhicce 1003" (M. 2 Eylül 1595).

²³⁴ Bilgin, a.g.t., 2000, 212.

²³⁵ İstanbul'a gelen koyunlara yol üzerinde müdahale edilmemesini içeren emirler için bkz. MD 3, 171. h. 478, "H. 4 Muharrem 967" (M. 6 Ekim 1559) MD 3, 293. h. 855, "H. 12 Cemazeyilahir 967" (M. 10 Mart 1560).

²³⁶ Bilgin, a.g.t., 2000, 212.

²³⁷ Nitekim sarayın et ihtiyacı için kentteki zenginlerden kasap yazımına gidilmiştir. Örneğin Saray-ı Atika et vermek için kasaba ihtiyaç olmuş ve Yenişehir ile Fener kazaları zenginlerinden olan celebler, eski sarayın kasaplığını yapıp zararını kendileri çekeceğine dair taahhütte bulunmuşlardır. Ancak mezkûr kadılıkların celeblerinin bedel akçesini kendilerine vermelerini ve saraya başka kasap tayin olunmamasını teklif etmişler ve bu teklifleri kabul edilerek saray kasabı yazılmışlardır. MD 67, 49. h. 129, "H. 20 Muharrem 999" (M. 18 Kasım 1590) Kent kasaplarının Matbah-ı Amire'ye verecekleri koyunları önceleri sürücüler getiriyorlarken, 16. Yüzyıl'ın sonunda kasapların koyunları kendi adamları vasıtasıyla getirmelerine izin verildiği görülmektedir. Kasaplar temin ettikleri koyunların 70.000'ini matbaha vermek durumundaydılar. Bilgin, a.g.t., 2000,

²³⁸ 1489-1490 arası dönemde Topkapı Saray'ının senelik koyun tüketimi 16. 379 adettir. Bu sayı 1669-1670 arası dönemde ise 99.120 baş dolaylarına yükselmiştir. Zira Topkapı sarayı mutfağı 16. yy sonlarında tek başına günde yaklaşık 5.000 kişiyi beslemekteydi. Yeniçerilerle birlikte bu sayı 16. Yüzyılın ilk on yılında yaklaşık 15.000 kişidir, 17. yy.da ise 50.000 ila 60.000 civarındadır. Türkhan, a.g.t., 2006, 25.

yüzyıl ortalarına doğru et-vukıyye şeklinde verilmesi²³⁹ Matbah-ı Amire'nin et ihtiyacının temininde değişiklikler yaşandığını ve bu değişimle birlikte şehir kasaplarının sarayın et ihtiyacının karşılanmasında ön plana çıktığı görülmektedir.²⁴⁰

3.4.1.2 Osmanlı başkentinde askeri sınıfın et tüketimi ve tüketilen et çeşitleri

İstanbul'da saraydan sonra et tüketim merkezlerinden birisi de askeri kesimdir. Merkezi idare özelde İstanbul genelde ise Osmanlı ülkesinde mevcut askeri teşkilatın iâşe konusuna ihtimam göstermek durumundaydı. Nitekim Fatih Sultan Mehmet döneminde “zarar-ı lahm” olarak adlandırılan uygulama ile kapıkulunun bilhassa artan et fiyatları karşısında mağdur olmamaları amacıyla et fiyatları kaçça çıkarsa çıksın okkası 3 akçeye satılır, ortaya çıkan aradaki fark ise devlet hazinesinden karşılanırdı.²⁴¹ Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın memnuniyetsizliği çeşitli sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vereceğinden, bu şekilde kapıkulunun daha düşük fiyatla et alması sağlanarak meydana gelecek müzayaka durumu engellenmeye çalışılmıştır.

Askeri teşkilat içerisinde en fazla tüketilen et türü koyun etidir. Sığır eti sınırlı miktarda tüketilirdi. Keçi etinin tüketiminde ise askerin sağlığı açısından belli bir miktarın aşılmasına dikkat edilmiştir.²⁴²

İstanbul'da bulunan yeniçeri sayılarında zaman içerisinde meydana gelen artışlar, ete olan talebin artmasına neden olmuştur. Örneğin, 1527'de 7.886 olan yeniçeri miktarı, 1567'de 12.798, 1582-1583'te 18.905, 1595'te 25.00, 1609'da 37.627 ve 1670'te ise 53.499'a kadar yükselmiştir.²⁴³ Bu durum yeniçerilere et temini yapan kasapların mükellefiyetini arttırmıştır. Mesela, 16. yy'da başkentteki yeniçeri kasapları yeniçerilere yılda yaklaşık olarak 51.000 koyun satışı yapmıştır. 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde ise yeniçerilerin et ihtiyacını karşılayan kasaplara yıllık

²³⁹ 18. Yüzyıl ortalarında Topkapı sarayı için günlük 2.177,5 kıyye (2.791 kg.), aylık olarak ise ortalama 65.000 kıyye (83.330 kg.) et ayrılmıştır. Verilen miktarlar sadece kırmızı eti ifade etmektedir. Türkhan, a.g.t., 2006, 29.

²⁴⁰ Örneğin, 1057' 1647 tarihinde, senelik 40.000 koyunun dört kasap tarafından getirilip saraya satıldığı ifade edilmektedir. Bilgin, a.g.t., 2000, 211-212.

²⁴¹ Örneğin, Van'da etin vakiyyesi 7 akçe olarak belirlenmişti. Ancak kanun üzere bunun 3 akçesinin yeniçeriler, geri kalan 4 akçenin ise miri tarafından karşılanması belirtilmiştir. Buna göre Van muhafazasında bulunan yeniçerilerin aylık et zararları için 34.800 akçe ödendiği görülmüştür. İşbilir, Ö. (1996). “XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmal Ve Lojistik Meseleleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 46.

²⁴² Uzun, a.g.t., 1997, 85.

²⁴³ Türkhan, a.g.t., 2006, 26.

gereken koyun miktarı 70-100.000 arasında değişiklik göstermiştir. Bu hesaplamalardan İstanbul'da askeri kesimin et tüketimi hakkında 16. yüzyılın ilk çeyreğinde senelik 40-50.00 koyun, üçüncü çeyreğinde senelik 90-100.000 koyun ve 17. yüzyıl başlarında ise senelik olarak 140-170.000 koyun olmak üzere kaba hesaplamalar yapılabilmektedir.²⁴⁴

Askeri zümrenin ete olan talebinin yoğun olması bu iâşe maddesinin temin ve dağıtımında belli bir disiplin gerektiriyordu. Nitekim yeniçerilerin et tayinatlarının dağıtımı et meydanı denilen yerde yapılırdı. Yeniçerilerin ihtiyacı olan etler salhanelerde kasabbaşının maiyetinde çalışan korna kâtibi tarafından et meydanı kâtibine teslim edilirdi. Et meydanı kâtibi de bu etleri meydanda bulunan tomruk kasaplarına dağıtırdı. Sonrasında ise her bölük kendisine ayrılmış olan etini tomruk kasabından alırdı. Bu işlem günlük olarak yapılır ve askerlerin gereksinim duydukları eti bu şekilde temin etmeleri sağlanmış olurdu.²⁴⁵

3.4.1.3 Halkın et tüketimi ve tüketilen et çeşitleri

Merkezi idarenin saray ve ordunun et teminine verdiği önem İstanbul halkının et temini içinde geçerliydi. Zira kasaplara koyun ve keçi etini birbirine karıştırmadan satmaları, besili hayvanların kesilmesi ve her zaman et bulundurmaları için verilen hükümler halkın et tüketimine ihtimam gösterildiğini kanıtlar niteliktedir.²⁴⁶

Başkent halkının tükettiği et türlerinin başında koyun eti gelmektedir. Bu durum üzerinde koyun etinin lezzeti yanında Türk halkının tarihi dönemlerden itibaren sahip oldukları beslenme alışkanlıkları etkili olmaktadır. Ayrıca saygın İstanbulluların buzağı ve oğlak gibi hayvanları tükettikleri bilinmekle birlikte, özellikle maddi durumu iyi olanların tavuk, balık gibi et türlerini tüketmiş oldukları ifade edilmektedir. Bununla beraber İstanbul seçkinleri beyaz et olarak horoz, ördek, kaz, güvercin, keklik gibi hayvanların etini tüketmeye önem vermişlerdir. Bazı ziyafetlerde tavus kuşu etine dahi rastlanmıştır.²⁴⁷ Sığır eti daha çok pastırma yapımında kullanılırken, az sayıda keçi eti de tüketilmiştir. Sığır ve keçi eti özellikle müzayaka zamanlarında tüketimi görülen et türleri arasında yer almaktaydı. Ancak başkentte rağbet gören et türü koyun

²⁴⁴ Türkhan, a.g.t., 2006, 27.

²⁴⁵ Türkhan, a.g.t., 2006, 29.

²⁴⁶ Ergin, a.g.e., 1995, 387.

²⁴⁷ Yayalar, F. (2018). "18. Yüzyılda Güney Marmara İskeleleri Ve İstanbul'un İâşesindeki Yeri", Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Zonguldak, 20.

etidir. Örneğin; 17. yüzyıl ortasında İstanbul'da bir günde tüketilen toplam koyun miktarı 6.000'dir. Kıtık dönemlerinde bu miktar 2.000'e kadar düşmektedir. Dolayısıyla iyi bir yılda 2.190.000 koyunun, kötü bir yılda ise 758.000 koyunun tüketilmiş olacağı sonucuna ulaşılabilir. Askeri kesimin bu rakamlar içerisinde olmadığı varsayımından hareketle, 350.000-400.000 halkın toplam koyun eti tüketimi kişi başına yaklaşık olarak, 50-58 kg arasında değişiklik göstermekteydi.²⁴⁸

İstanbul'da koyun etinin tercih edilen et türlerinin başında gelmesi, merkezi idarenin gerek Rumeli gerekse Anadolu bölgesinde bir takım kısıtlamalar yapmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin; 7 Rabiulevvel 976 (30 Ağustos 1568) tarihli belgeden anlaşıldığına göre; Rumeli'deki kasabalarda keçi yerine koyun kesilmesinin İstanbul'da et sıkıntısına sebebiyet verdiğinden kasabalarda koyun kesilmemesi, bunun yerine keçi kesilmesine dair emir verildiği görülmüştür.²⁴⁹ Ayrıca Başkentte et babında (ifade edilen koyun eti) müzayaka yaşandığında Rumeli ve Anadolu kasabalarında koyun kesilmesi yasaklanmıştır. Bununla birlikte keçi ve sığır kesilmesine müsaade edilmiş, ellerinde bulunan koyunları ise başkente göndermeleri hususunda emirler gönderilmiştir.²⁵⁰ Kazalarda koyun kesilmesinin yasaklanması İstanbul'da yaşanan et müzayakasını engellemede yetersiz kalmış olsa gerektir ki, merkezi hükümet bu defa kazalardan sadece koyun değil keçi, sığır ve diğer kasaplık hayvanlarında gönderilmesi hakkında hükümler yayımlamıştır.²⁵¹ Haliyle et hususunda yaşanan müzayaka durumları halkın et tüketim alışkanlıklarında bir takım değişiklikler yaşanmasına sebebiyet vermiş olmalıdır.

²⁴⁸ Türkhan, a.g.t., 2006, 23.

²⁴⁹ MD 7, 728. h. 1996.

²⁵⁰ Siroz, Demirhisar, Avrathisarı, İştib, Tikveş, Ustrumca, Rodos, Gümülcine, İpsala, Ferecik, Selanik, Karasu Yenicesi, Kavala gibi bölgelerde koyun yerine keçi ve sığır kesilmesine dair emirler verilmiştir. MD 30, 269. h.625, "H. 28 Rabiulevvel 985" (M. 15 Haziran 1577) MD 30, 13. h.30, "H. 23 Muharrem 985" (M. 12 Nisan 1577) MD 40, 27. h.56, "H. 22 Zilhicce 986" (M. 19 Şubat 1579) MD 35, 191. h.479, "H. 2 Recep 986" (M. 4 Eylül 1578) MD 28, 114. h. 274, "H. 23 Recep 984" (M. 16 Ekim 1576).

²⁵¹ MD 40, 304. h. 700, "H. 27 Ramazan 987" (M. 17 Kasım 1579).

3.4.2 Anadolu Kentlerinde Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri

Anadolu’da türlü nevide hayvan sürülerine rastlanmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde gücünden istifade etmek amacıyla daha çok büyükbaş hayvan yetiştiriciliği görülmekle birlikte, coğrafi olanaklar çerçevesinde Anadolu’nun hemen her bölgesinde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapıldı. Nitekim coğrafik unsurların etkisiyle yetiştirilen hayvan türlerindeki farklılıklar o bölgenin et tüketim alışkanlıklarını da etkilemektedir. Örneğin; Bursa’nın tarım alanında önemli bir üretim şehri olması²⁵² büyükbaş hayvanların ağırlıklı olarak gücünden yararlanılmasına ve buna mukabil et tüketiminde öncelikli olarak küçükbaş hayvan tercih edilmesine neden olmuştur. Özellikle Uludağ yaylalarının koyun yetiştirmeye elverişli alanlar olması, halkın et tüketiminin de tarihi dönemlerden itibaren koyun etinin rağbet görmesinde etkili olmuştur.²⁵³ Elbette bu durum üzerinde eskiden beri süregelen damak zevkide etkilidir.

Anadolu kentlerinde koyun, kuzu, keçi, inek, sığır, öküz vb. farklı türlerde hayvan yetiştiriciliğinin yapıldığı daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. Bu durum tüketilen et türlerinin de çeşitli olduğunu gösterir niteliktedir. Mesela, 1650’lerde Amasya’da koyun eti, kuzu eti, sığır eti, öküz eti gibi et türlerinin tüketimi görülmüştür. Yine sığır, dana ve kuzu etinden yapılan sucuk tüketiminin olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır.²⁵⁴

Etin önemli bir iâşe maddesi olduğu yadsınamaz. Ancak gerek et fiyatları gerekse gelir farklılıkları halkın et alım gücünü sınırlamaktadır. Örneğin; Amasya’da 1634-1635 arası dönemde koyun etinin vukiyyesi 8 akçe iken, keçi etinin fiyatı ortalama 6,5 akçe olarak tespit edilmiştir. 1642-1643 arası dönemde ise koyun etinin vukiyyesi 6,2 akçe, keçi ve sığır etinin ortalama 5 akçe ve öküz etinin ise 4 akçe olduğu belirtilmiştir.²⁵⁵ Sucuk ve pastırma fiyatları ise 10’ar akçe olarak belirlenmiştir. Nitekim Amasya’da günlük 10 akçeden imam atanan bir kişi, aylık 300 akçe kazanç

²⁵² Zira Bursa’dan İstanbul’a hububat başta olmak üzere çeşitli sebze ve meyvelerin sevk edilmesi bu yorumu yapmamıza imkân sağlamaktadır. Bursa’dan İstanbul’a sevk edilen iâşe ürünleri için bkz. Çiftçi, a.g.m., 2004, 159-164.

²⁵³ MD 3, 60. h. 142, “H. 18 Şevval 966” (M. 24 Temmuz 1559) Çetin, Ş. (1995). “Sicillere Göre Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (950’ 1542-1543)”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa, 16.

²⁵⁴ Keten, E. (2021). “10 No’lu Amasya Şer’iyye Siciline Göre Amasya’nın İki Yılı: 1652-1654 Yılları Arasında Amasya’nın Sosyal Ve Ekonomik Tarihi”, Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sivas, 104.

²⁵⁵ Keten, a.g.t., 2021, 103.

sağlamaktadır. Böylece Amasya şehrinde bir imamın günlük ya da haftalık olarak rahatlıkla et tüketim gücüne sahip olduğu görülmektedir. Fakat günlük 3 akçe ile mütevellî olan bir kişi aylık 90 akçe kazanç elde ettiğinden, bir imam kadar rahatlıkla et alım gücüne sahip değildir.²⁵⁶

Koyun etinin diğer et türlerine göre daha pahalı olması, bu et türünün halk arasında sınırlı olarak tüketilmesine neden olmuştur. Bu da koyun etinin belli ekonomik gelire sahip kimseler ya da seçkin kişiler tarafından tüketilmesine ve halk arasında keçi, sığır ve öküz eti tüketiminin daha fazla tercih edilmesinde etkili olmuştur. Mesela, 16.yy'da hayvancılığın yaşadığı krizden, Anadolu kentlerinin de etkilendiği, bu sebeple Manisa'daki III. Murat imareti gibi varlıklı ve seçkin tüketicinin dahi konuklarına keçi eti sunmak durumunda kaldığı ifade edilmiştir.²⁵⁷ Bu ifade Anadolu kentlerinde koyun etinin özellikle seçkin zümreler arasında tüketildiğini, keçi eti gibi et türlerinin ise ancak müzayaka durumlarında tercih edildiğini göstermektedir.

Anadolu'da hemen her kentte bulunan aşhaneler de, kasaplık hayvanların çeşitli uzuvlarından yapılan et yemekleri hazırlanmıştır. Bunlar arasında tava büryanı, yahni, tennur büryanı gibi kebab çeşitleri yanında, sakatat, baş, paça, işkenbe, ciğer ve bağırsak türleri sayılabilir.²⁵⁸ Dolayısıyla et, yemek alışkanlıkları da dikkate alınarak, çeşitli türde hazırlanmakta ve bu şekilde geniş bir kitle tarafından tüketilen önemli bir gıda maddesi haline gelmekteydi.

Anadolu karyelerinde ise et daha çok düğünlerde ya da diğer eğlencelerde tüketilen bir besin maddesiydi. Ancak bir hayvan yaralanıp öldürülmek zorunda kaldığında et yeme olanağı doğmuş olurdu.²⁵⁹ Aynı zamanda kurban bayramlarında normalden daha fazla halk kitlesi tarafından et tüketildiğini söylemekte yanlış olmayacaktır. Zira bu dönemde et yeme olanağına sahip olamayan yoksul kesimler dahi et yeme olanağını elde etmiş olmalıdırlar.

²⁵⁶ Keten, a.g.t., 2021, 104-105.

²⁵⁷ Faroqhi, a.g.e., 1993, 275.

²⁵⁸ Emecen, F. (2006). *Tarihin İçinde Manisa*, Manisa, 76.

²⁵⁹ Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (Çev. Elif Kılıç), İstanbul, 251.

3.4.3 Ordunun Et Tüketimi ve Tüketilen Et Çeşitleri

Osmanlı Devleti'nde merkezde bulunan askerin et iâşesi kadar sefer de bulunan ordunun et ihtiyacını karşılamak da yoğun bir faaliyet gerektiriyordu. Ordunun et ihtiyacı büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan, tavuktan, balıktan²⁶⁰ ve çeşitli kuş türlerinden²⁶¹ karşılanmaktadır. Fakat ordunun et ihtiyacının büyük kısmı hemen neredeyse küçükbaş hayvanlardan özellikle koyun etinden karşılanırdı. Nitekim ordunun et ihtiyacının karşılanması için sefer güzergâhlarına paralel olarak çeşitli bölgelerden koyun temin edilmesi için hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerden askeri kesimin diğer et türlerine oranla koyun etine daha fazla rağbet ettiği öğrenilmektedir.²⁶²

Ordu içerisinde az sayıda keçi etinin tüketildiğinden söz edilebilir. Ancak keçi etinin tahsilinde belli bir miktarın aşılmasına dikkat edilirdi. Bunun sebebi ise; keçi etinin fazla tüketilmesi askerlerin sağlığı açısından uygun olmayacağı düşüncesinden kaynaklanıyordu.²⁶³ Ancak koyun etinin, askerin ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı durumlarda keçi etinin tüketildiği görülmektedir. Örneğin; IV. Murat döneminde Hüsrev Paşa'nın Bağdat Seferi (1630) sırasında 3.500 adet koyun tedarikiyle mükellef kılınan Rışvan Aşireti talep edilen koyunları temin edememiş bundan dolayı belirlenen koyun miktarının bir kısmının affedilmesi, geriye kalan miktarın ise keçi olarak temin edilmesi istenmiştir.²⁶⁴ Bakıldığında keçi eti ordu içerisinde sınırlı sayıda tüketilmekle birlikte koyun etinde müzayaka yaşandığı durumlarda başvurulmuş bir besin maddesi olarak görülmektedir.

Askeri teşkilat içerisinde sığır eti, hemen hemen hiç kullanılmıyor denecek kadar azdır. Bu durum, damak tadı yanında büyükbaş hayvanların daha çok gücünden yararlanılmasından kaynaklanmaktadır. Zaman zaman ordu için manda ve öküz

²⁶⁰ Polat, S. (2015). *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu Ve Stratejisi*, Ankara, 256.

²⁶¹ Yıldız, H. (2000). "1711 Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 134.

²⁶² MD 32, 92. h. 190, "H. 16 Muharrem 986" (M. 25 Mart 1578) MD 32, 93. h. 193, "H. 8 Muharrem 986" (M. 17 Mart 1578) MD 5, 367. h. 969, "H.19 Recep 973" (M. 9 Şubat 1566) MD 3, 89. h.221, "H. 13 Zilkade 966" (M. 17 Ağustos 1559) Örneğin; Ordu-yı hümayun zahiresi için sancak kadıları tarafından gönderilecek koyunları getirmek üzere işe yarar adamların tayin olunması ve koyunların geciktirilmeden ordu-yı hümayuna yetiştirilmesi emir edilmiştir. MD 5, 660. h.1855, "H. 23 Zilkade 973" (M. 11 Haziran 1566) Ordu için tevzi olunan altı bin koyunun toplanarak Amasya'ya sevkine dair Bozok beyine gönderilen hüküm... MD 59, 17. h. 55, "H. 18 Rabiulahir 983" (M. 19 Nisan 1585).

²⁶³ Uzun, a.g.t., 1997, 85.

²⁶⁴ Polat, a.g.m., 2020, 680.

alımlarının yapıldığı da görülmüştür. Ancak bu alımlar ordunun et ihtiyacını karşılamaktan ziyade bu hayvanların gücünden yararlanmak amacıyla yapılan alımlardır.²⁶⁵ Fakat sefer esnasında zayıf düşen ya da hastalanan büyükbaş hayvanların etinin tüketilmiş olabileceği ihtimali göz önünde bulundurulması gerektiği gibi aynı zamanda koyun etinin askerin ihtiyacını karşılamadığı zamanlarda yani koyun etinde yaşanan müzayaka durumlarında yerel kasaplardan sığır etinin satın alınmış olduğu da söylenebilir.²⁶⁶

Burada değinilmesi gereken konulardan birisi askeri kesim içerisinde tevzi edilen et miktarının çeşitli etkenlerden dolayı farklılık göstermesidir. Bunlar askerlerin sahip oldukları konum ya da sınıf farkı, mevsimsel şartlar ve savaş durumu gibi etkenlerdir.²⁶⁷ Örneğin, Prut Seferinde ordunun en seçkin askerlerinden meydana gelen Kapıkulu birlikleri ile Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'nın maiyetine, muhtemel yüksek ve itibarlı konumları dolayısıyla koyun eti verilmiştir. Kapıkulu ocaklarına koyun eti dağıtılmasına rağmen, Rumeli'deki çeşitli eyaletlerden toplanan miri piyade leventleri ile Anadolu ve Rumeli'den gelen eyalet askerlerine sığır eti verilmekteydi.²⁶⁸ Bu durum üzerinde sahip olunan konumun yanında askerlerin damak tadı ve geldikleri bölgelerdeki et tüketim alışkanlıklarının dikkate alınmış olması muhtemeldir.

3.5 İstanbul ve Anadolu Kentlerine Canlı Hayvan Temininde Celeplerin Rolü

Celepler, kasaplık hayvan ihtiyacının karşılanmasında önemli görevler üstlenmiştir. Bilhassa İstanbul'un et ihtiyacının yüksek miktarları içermesi, celeplerin kentin et ihtiyacının karşılanmasında aktif bir şekilde faaliyette bulunmasına neden olmuştur. Nitekim başkentin canlı hayvan ihtiyacı Rumeli ve Anadolu'yu içeren çok geniş bir sahadan karşılanırdı. Anadolu kentleri ise et ihtiyaçları için gereksinim duydukları hayvanatı, öncelikle kendi yetiştirmiş oldukları sürülerden karşılıyordu. Bu durum celeplerin mükellefiyetlerini, İstanbul lehine arttırmıştır. Ayrıca Anadolu kentlerinin et temininde kasapların ön planda olması başkente kıyasla celeplere daha

²⁶⁵ İşbilir, a.g.t., 1996, 46.

²⁶⁶ Polat, a.g.e., 2015, 256.

²⁶⁷ Askeri sınıflar içerisinde et tevzinde görülen farklılıklar hakkında detaylı bilgi için bkz. Polat, a.g.e., 2015, 257.

²⁶⁸ Yıldız, a.g.t., 2000, 131-132.

az ihtiyaç duyulmasında etkili olmuştur.²⁶⁹ Fakat şer'iyye sicili kayıtlarında Anadolu kentlerinde ki meslek grupları içerisinde celeplerin varlığından bahsedilmesi İstanbul kadar olmasa da celeplerin, Anadolu şehirlerinin et temininde rol oynadıklarını göstermektedir.²⁷⁰

Anadolu kentlerin de et için gerekli olan canlı hayvanların temininde büyük oranda kasaplar etkilidir. Fakat Bursa, Manisa gibi merkezi konumda bulunan ve kalabalık nüfusu bünyesinde barındıran kentlerin varlığı, ete olan talebi yükseltiyordu. Bu da bölge kasaplarının et ihtiyacını teminde yetersiz kalmasına neden olduğundan, celep taifesine duyulan gereksinimi artırmıştır.²⁷¹ Aynı zamanda Anadolu şehirlerinde et müzayakası olduğu zamanlarda celeplerin kasaplık hayvan temin etme yükümlülüğü artmaktaydı. Zira böyle zamanlarda özellikle Rumeli coğrafyasından canlı hayvan sevk etme yoluna gidildiğinde bu vazifenin yerine getirilmesinde celeplerden istifade ediliyordu.²⁷²

3.6 İstanbul ve Anadolu Kasaplarına Canlı Hayvan Temininde Karşılaşılan Zorluklar

Devlet'in veya hükümdarın görevleri arasında halkın adaletli bir şekilde yönetilerek, huzur ve refah ortamını sağlamak vardır.²⁷³ Bilhassa iaşe gibi hayati öneme sahip konularda idareye daha fazla sorumluluk düşmekteydi. Örneğin; et gibi temel gıda maddesinin temininde yaşanan bir aksama idareyi çıkmaza sokabilirdi. Dolayısıyla hükümet bu gibi durumların ortaya çıkmaması için gerekli tedbirleri almak zorundaydı. Ancak devlet her ne kadar gerekli tedbirleri alsa da bu tedbirlerin ortaya çıkacak suistimalleri tamamen önlediğini söylemek yanlış olur. Nitekim Yeniçeri gibi kuruluşundan belli bir zaman sonra idare üzerinde etkin nüfusa sahip olmaya başlayan bir askeri grubun başkentte bulunması, alınan tedbirlerin daha da yoğunluk

²⁶⁹ Örneğin; 976'1568'de Manisa'da et sıkıntısı baş göstermiş ve bunun üzerine Antalya kazâsından Ahmed, Bergama kazâsından Mehmed oğlu Üveys bulundukları yerlerden koyun temini için, Manisa'ya "kassab" tayin olunmuşlardır. Emecen, *a.g.e.*, 2013, 84.

²⁷⁰ Şahin, A. (2010). "74/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri, 199.

²⁷¹ Nitekim Edirne'de celep taifesinin başında bir zabitin bulunduğu ifade edilmişti. Bu da Edirne'de belli bir nizamla sahip celep teşkilatının varlığını ortaya koymaktadır. MD 52, 102. h. 248, "H. 15 Şevval 991" (M. 1 Kasım 1583).

²⁷² MD 7, 256. h. 712, "H. 15 Recep 975" (M. 15 Ocak 1568).

²⁷³ Devlet çeşitli konularda düzeni sağlamak için Adaletnameler yayınlamıştır. Adaletnameler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. İnalçık, H. (1965). "Adaletnameler", *Belgeler*, 2 (.3-4), 49-142.

kazanmasını gerektirmiştir. Zira et temininde yaşanacak bir aksama veya et fiyatlarında yapılan bir artış yeniçerilerin kazan kaldırmasına neden olabilirdi. Buna sebep ise; yemek ücretleri için ulufelerinden ayırdıkları parayı ocak mutfağına bizzat ödemelerinden kaynaklanıyordu.²⁷⁴ Bunun için merkezi hükümet et teminine daha fazla önem vermiştir.

Et temininde karşılaşılan güçlüklerden ilki, İstanbul'a gitmekte olan celep malına yol üzerinde bulunan kentlerin veya kasapların müdahale etmesidir. Örneğin; 23 Zilkade 966 (27 Ağustos 1559) tarihli belgede; İstanbul için tahsis edilen koyunlara Edirne kasapları müdahale de bulunmuş ve bu müdahalenin bertaraf edilmesi için bölge kadıliklarına hükümler gönderilmiştir.²⁷⁵ Başka bir belgede ise, kürt taifesinden olan celeplerin, İstanbul'a getirecekleri 28 sürü koyunun eksiksiz olarak getirilmesi amacıyla İzmit, Bolu ve Bursa kadıliklarına gönderilen hükümden bahsedilmiştir. Belgeye göre; başkente getirilmekte olan sürülere yolda müdahale edildiği anlaşılmış ve Çukadar Halil sürüleri teftiş için gönderilmiştir. Teftiş sonrasında sürülerden 7 adeti İzmit'e, 2 adeti Sapanca ve Adapazarı'na 2 adeti Geyve'ye 5 adetinin Bursa'ya gittiği öğrenilmiştir. 12 adet sürünün ise Aydın tarafına doğru hareket halinde olduğu bildirilmiştir. Fakat bu sürülerin toplanarak başkente getirilmesi emri verilmesine rağmen 28 koyun sürüsünden ancak 8 koyun sürüsünün başkente gittiği görülmektedir.²⁷⁶ Bu ifadeler yollarda sürülere yapılan müdahaleyi ve sürülerde meydana gelen azalmayı göstermesi açısından önemlidir. Merkezi hükümet her ne kadar koyun sürülerinin geçtiği yol üzerinde bulunan bölgelere hükümler göndererek bu müdahaleyi engellemeye çalışsa da tamamen ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Ayrıca sürüler sevk edilirken, celep hayvanlarına yapılan müdahalenin yanı sıra bizzat celeplerin katledilerek mallarının yağmalandığı da vakidir.²⁷⁷

Karşılaşılan zorluklardan birisi de, hayvan sahiplerinin İstanbul için ayrılmış olan hayvanlarını celeplere değilde züemadan ya da madrabazlardan olan kimselere

²⁷⁴ Doğru, *a.g.e.*, 2008, 156.

²⁷⁵ Edirne kadısına; mektup gönderip vaki olan emiri emvalinden gayrı şimdiye değin irsal olunan koyunu kasaplar hususiyle bildirmiş olup, imdi mahrose-i İstanbul için tayin olunan celep koyunlarından gayrı İstanbul'a gönüllü celeplerin getirecekleri koyunu Edirne kasaplarının karşılayıp almalarının caiz olmadığı belirtilmiştir... MD 3, 101. h. 255.

²⁷⁶ Cevdet-i Belediye 2575. (1196' 1782).

²⁷⁷ MD 64, 165. h. 427, "H. 18 Zilhicce 996" (M. 8 Kasım 1588). MD 80, 135. h. 349, "H. 10 Muharrem 1023" (M. 20 Şubat 1614).

satmış olmasıdır.²⁷⁸ Bazı hayvan sahipleri ise bulundukları görevi mazeret göstererek malını (canlı hayvanı) celeplere satmaktan muaf olduklarını bahane etmiş ve hayvanlarını celeplere vermek istememiştir.²⁷⁹ Bakıldığında ortaya çıkan sorunların celep malına veya celeplerin kendilerine yönelik yapılan müdahaleler ya da saldırılardan kaynaklandığı görülüyor.

Canlı hayvan sevkياتında celeplerden kaynaklı sorunların yaşandığı da olmuştur. Nitekim celeplerin İstanbul'a götürmekle mükellef oldukları koyunları Anadolu'ya geçirdikleri görülmektedir.²⁸⁰ Bu gibi durumlar belki de, İstanbul ve Anadolu kentlerinde et (canlı hayvan) fiyatlarının değişiklik göstermesinden kaynaklanıyordu. Bu sebepten ötürü celepler mallarını Anadolu kentlerine satmayı daha uygun bulmuş olmalılar. Bu durum payitahta getirilen sürülerin celepler tarafından çevre bölgelerde satılmasına ortam oluşturmuştur. Nitekim celeplerin İstanbul'a götürmek için yola çıkardıkları sürüleri Anadolu'nun farklı bölgelerinde sattıkları görülmüştür.²⁸¹

Celepelerin üzerine yazılı olan koyunları göndermedikleri ve hatta bazıları sağ iken naiplerden aldıkları sahte ölüm tezkireleri ile kendilerini ölü gösterdikleri de olurdu.²⁸² Bu durum İstanbul'da et sıkıntısına sebep olacağından celep yazılanların denetlenmesi için görevliler gönderilmiştir. Zaman zaman ise celepler İstanbul'a getirmekle yükümlü oldukları koyunların hepsini getirmeyip sürücülere belli miktarda ücret vererek tamamını teslim ettiklerine dair tezkere almışlardır. Bu sebeple devlet bu kişilerin getirmiş olduğu hayvanların sayılarak teslim alınmasını bildiren hükümler göndermiştir.²⁸³ Dolayısıyla tüccar olan celepler kâr etmek için yaptıkları bu işte yolculuğun taşıdığı riskleri ve sürülerin firesini karşılamak için sık sık kurallara aykırı

²⁷⁸ MD 33, 343. h. 707, "H. 25 Zilhicce 985" (M. 5 Mart 1578).

²⁷⁹ Priştine ve Novabırda ve Prizrin kadılarına yazılan emirde; İstanbul havayıcı için gelen celep tairesine ahali biz madenlere hizmet ederiz harice koyun vermemek için elimizde emir vardır deyu mani oldukları bildirilmiştir. Nitekim İstanbul'a götürmek üzere mezkûr kazalardan erkek koyun satın almak isteyen celeplere engel olunmaması bildirilmiştir. MD 64, 171. h. 442, "H. 4 Zilhicce 996" (M. 25 Ekim 1588).

²⁸⁰ Maliyeden Müdevver Tasnifi 283. C..DH..14114. "H. 29 Şaban 1166" (M. 1 Temmuz 1753) Mesela, bazı celeplerin İstanbul'a getirmek üzere tedarik eyledikleri koyunları, başka mahallere sevk etmek fikrinde olduklarından buna katiyen meydan verilmeyerek mezkur koyunların kamilen İstanbul'a sevk edilmesi emir edilmiştir. Cevdet-i Belediye 3 / 144. "H. 29 Cemazeyilevvel 1218" (M. 16 Eylül 1803) Örneğin; İstanbul'a getirilmesi lazım gelen koyunları Silivri ahalisine satmış olan celeplerin, sattıkları koyun esmanı kendilerine tazmin ettirilmek üzere İstanbul'a ihzar edilmeleri şeklindedir. Cevdet-i Belediye 20/ 989. "H. 25 Safer 1219" (M. 5 Haziran 1804).

²⁸¹ Cevdet-i Belediye 61/ 3025. "H. 20 Recep 1225" (M. 21 Ağustos 1810).

²⁸² MD 72, 152. h. 291, "H. 7 Şaban 1002" (M. 28 Nisan 1594).

²⁸³ MD 71, 156. h. 312, "H. 13 Rabiulahir 1002" (M. 6 Ocak 1594).

olacak şekilde hareket ediyorlardı. Örneğin; Kendi bölgelerinden yola çıkardıkları çok sayıda koyunun bir kısmını geçtikleri şehirlerde satmak, ölen hayvan sayısını abartmak, koyun getirmeden irsaliye teslim etmek veya sayım sırasında mevcudun altında koyun yazdırmak bunlar arasında sayılabilir.²⁸⁴

Devlet canlı hayvan temininde karşılaşılan zorlukları en aza indirmek amacıyla hükümler göndermiş ve hatta hayvanların sevk edilmesinde görev alan kişilerin yollarda oyalanmaması ya da işlerinin kolaylaşması amacıyla bazı vergilerde muafiyet sağlamıştır. Ayrıca celeplerden geçtikleri yollarda bac, toprak bastı veya sair vergileri bahane ederek para alınmasının men edilmesi ve aynı zamanda celeplerin himaye edilmesini bildiren hükümler de yayımlamıştır.²⁸⁵

Anlaşılabacağı üzere İstanbul başta olmak üzere Anadolu kentlerine canlı hayvan temin etmek çok zahmetli bir iştir. Buna hayvanların yolda hastalanması, tarım alanlarına zarar vermesi gibi durumlarda dahil edildiğinde büyük bir sorumluluk gerektirdiği ortadadır. Fakat zorluklar hayvanların kente getirilmesi ile de bitmiş sayılmazdı. Hayvan sevkiyatı genel itibarıyla Ruz-ı Hızır'da (Mayıs) başlayıp Ruz-ı Kasım'a kadar olan süreçte gerçekleşiyordu. Bu durum üzerinde hayvanların kuzulama zamanlarının göz önüne alındığı söylenebilir. Bu zaman aralığında çeşitli türde ve sayıda canlı hayvan getirilirdi. Bilhassa İstanbul için düşünüldüğünde kente getirilen canlı hayvanların hepsinin kesimi yapılarak halka sunulması olanaklı değildi. Aynı zamanda etin çabuk bozulan bir besin maddesi olması bu durumu daha olanaksız kılmaktaydı. Bu sebeple getirilen canlı hayvanlar kentin yakınında bulunan kışlaklarda bekletilirdi. Kışlaklar getirilen canlı hayvanların semirtilmesinde ve özellikle kış aylarında hayvan sevkiyatının zor olması nedeniyle hayvanların barınmasında kullanılan önemli bir işletim sistemiydi. Bilhassa Ruz-ı Kasım'dan Ruz-ı Hızır'a kadar olan süreçte kışlaklara duyulan talep had safhada olurdu. Kente 50-100 km uzaklıkta bulunan kışlaklar kasapbaşı tarafından tayin edilen kışlak nazırları tarafından idare edilirdi. Kışlak nazırı burada bulunan hayvanların saman, ot gibi ihtiyaçlarının

²⁸⁴ Doğru, a.g.m., 1999, 11.

²⁸⁵ Cevdet-i Belediye 65/ 3211. "H. 25 Rabiulevvel 1207" (M. 10 Kasım 1792) Maliyeden Müdevver Tasnifi 106. AE..SABH.I..7240. "H. 10 Şevval 1203" (M. 4 Temmuz 1789).

karşılanmasından sorumluydu.²⁸⁶ Bu şekilde kentin ihtiyacı için temin edilen canlı hayvanlar ihtiyaç duyuldukça kesimi yapılarak halka sunulurdu.

Canlı hayvan temininde yaşanan zorluklar açısından Anadolu kentleri İstanbul'a kıyasla biraz daha şanslı gibilerdi. Zira Anadolu kentleri kasaplık hayvan ihtiyaçlarını kendi yerel unsurlarından karşıladığı için, hayvan sevkiyatında yaşanan sıkıntılar ancak yerli üretimin talebi karşılamada yetersiz kaldığı veya et konusunda müzayaka yaşandığı durumlarda görülürdü. Fakat Anadolu kasaplarının et temininde zorluk yaşadığı zamanlarda İstanbul'a gitmekte olan koyun sürülerine müdahale ettikleri görülmektedir. Kasaplar bu şekilde et ihtiyaçlarını temine çalışırdı.²⁸⁷ Bu durum başkentte et konusunda sıkıntı çekilmesine sebebiyet vereceğinden devlet tarafından engellenmeye çalışılsa da tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildi. Buna ilaveten Anadolu kasapları halkın et ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldıkları durumda Rumeli geçesine başvuruyorlardı. Bu bölgeden Anadolu'ya canlı hayvan geçirmek izne tabi olduğu gibi belli kurallar çerçevesinde gerçekleşirdi.²⁸⁸ Dolayısıyla Anadolu kentlerin de bilhassa müzayaka durumlarında Rumeli bölgesinden yapılan canlı hayvan sevkiyatında bir takım sorunlar yaşansa da bu durumun başkentte kıyasla çokta ağır olmadığı ifade edilebilir.

²⁸⁶ Kışlakların işletilmesi ve Türk hukukundaki önemi için bkz. Türkhan, a.g.t., 2006, 51-59. Cin, H. (1975). *Eski Ve Yeni Türk Hukukunda Mera Yaylak Ve Kışlaklar*, Ankara.

²⁸⁷ MD 3, 101. h. 255, "H. 24 Zilkade 966" (M. 28 Ağustos 1559) MD 3, 173. h. 478, "H. 4 Muharrem 967" (M. 6 Ekim 1559).

²⁸⁸ Rumeli'den Anadolu'ya kasaplık hayvan sevk edilmesinin hangi kurallar çerçevesinde gerçekleştiği "Anadolu'nun Kasaplık Hayvan İhtiyacının Karşılandığı Bölgeler" başlığı altında detaylı olarak bahsedilmiştir. Akdağ, a.g.e., 1995, 158.

3.7 Temin Edilen Canlı Hayvanların Kasaplara Dağıtılması

Farklı bölgelerden temin edilen canlı hayvanların kasaplara dağıtımı belli bir nizam çerçevesinde gerçekleşmiştir.²⁸⁹ Öncelikle kasapbaşı ve koyun emini tarafından celeplerin getirmiş olduğu hayvanların sayımı yapılırdı. Eğer celep getirmekle mükellef olduğu sayıda canlı hayvan getirmezse eksik miktarı en kısa zamanda temin etmesi gerekiyordu. Yükümlü olduğu sayıda canlı hayvanı getirenlere ise bunu gösterir hüccet verilirdi. Sayım işlemi bittikten sonra ise getirilen hayvanlar pazarlarda kasaplara satılıyordu.²⁹⁰ Ancak getirilen kasaplık hayvanların şehrin dışında bazı madrabazlar tarafından alınarak satılması etin pahalılaşmasına sebep olacağından, gelen hayvanların salhaneye sevk edilerek doğrudan kasaplara dağıtımı yapılıyordu.²⁹¹ Gerek madrabazların suistimallerini engellemek gerekse et satışlarını ve fiyatlarını dengede tutabilmek amacıyla, kent içerisinde canlı hayvan satışı yasaklanmış ve kurbanlık koyun ile pastırmalık sığır haricinde salhane dışında canlı hayvan kesilmesi de yasaklanmıştı.²⁹² Çünkü kasaplık hayvanların kent içerisinde kesiminin yapılması halkı rahatsız edecek bir takım durumların ortaya çıkmasına sebebiyet verebiliyordu.²⁹³

Dolayısıyla kente getirilen kasaplık hayvanlar muntazam bir şekilde kasaplara dağıtılır, kasaplarda ihtiyaçları mukabilinde kasaplık hayvan satın alırdı. Zira

²⁸⁹ Asitane-i aliyye sekenesinin akvat-ı yevmiyeleri'çün işbu sene-i mübarekede Rumeli canibinden cem'an altmış beş bin dört yüz re's ağnam ve keçi getiren celeb taifesinden kimesneler ve re'aya meclis-i şer'-i münirde izzetlü kasabbaşı ağa tarafından Mürsel kasablar kethüdası el-hac hasan ağa ve sair kasab ustaları muvacehelerinde bu def'a ber-vech-i bala getirdiğimiz ağnam ve keçinin sakatatları'çün nesne mutalebe etmeyerek beher vakıyye lühumunu narh-ı carisi üzre yirmi yedişer paraya kassabana bey'a onlar dahi ber- mu'tad Perşembe ve Cum'a günlerini ta'til ederek haftada beş gün Rumeli ve beş gün dahi Anadolu ağnamını tevzi'a ve yevm-i tevzi' den elli bir gün mürurunda yaftalarımızı ve doksan bir gün tamamında semenlerini bize edaya ve beher vakıyye lahm-ı ganemi üçer para faide ile ibadullaha bey ederler... İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1242/ M. 1826-1827), *İSAM*, 115. h. 67 Asitane-i aliyye sekenesinin akvat-ı yevmiyeleri'çün işbu sene-i mübarekede Anadolu canibinden cem'an on iki bin altı yüz otuz re's karaman ağnamı ve beş yüz re's keçi getiren Cihanbeyli aşiretinden mezkûr kimesneler meclis-i şer'-i münirde hassa kasabbaşısı izzetlü ağa tarafından Mürsel kasablar kethüdası ve bi'l-cümle kasab ustaları muvacehelerinde bu def'a ber-vech-i bala celb eylediğimiz ağnam ve keçinin narh-ı carisi üzre kassabana bey'a edilir... İstanbul Kadı Siciller, İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1242/ M. 1826-1827), *İSAM*, 116. h. 68.

²⁹⁰ Kal'a, a.g.t., 1985, 43-44. Kazıcı, a.g.e., 1987, 102.

²⁹¹ MD 60, 174. h. 407, "H. 21 Muharrem 994" (M. 12 Ocak 1586).

²⁹² MD 58, 350. h. 897, "H. 8 Şevval 993" (M. 3 Ekim 1585) Refik, a.g.e., 1935, 93. h. 29, "H. 11 Zilkade 984" (M. 30 Ocak 1577).

²⁹³ MD 129, 235. h. 901, "H. 20 Cemazeyilevvel 1132" (M. 30 Mart 1720) Ayrıca salhane, mezbaha ve kasaphanelerin hayvan sakatat ve kokularından halkı rahatsız etmesi bu esnaf gruplarının şehrin dışında özellikle temizlik gerektirmesi nedeniyle de su kenarlarında kurulmaları öngörülmüştür. MD 129, 219. h. 842, "H. 10 Cemazeyilevvel 1132" (M. 20 Mart 1720) MD 111, 259. h. 905, "H. 20 Ramazan 1111" (M. 11 Mart 1700).

kasapların kente gelen hayvanlardan alacakları miktarlar önceden belirlenmiş olduğu için her kasap ihtiyacı oranında kasaplık hayvan alma hakkına sahipti. Kasaplar ihtiyaçları olan kasaplık hayvanları aldıktan sonra bunları kendileri için daha önceden belirlenen salhanelerde kestirirdi. Nitekim kasaplar ihtiyaçları oranınca kasaplık hayvanın kesimini yaptırdıktan sonra etlerini dükkânlara götürür ve belli kurallar çerçevesinde halka satarlardı.²⁹⁴

3.8 Et İhtiyacını Karşılama İçin İhdas Edilmiş Bir Vergi: Kasabiyye Vergisi

İstanbul'un başkent olması geniş bir kitlenin et gibi gıda maddelerine kolayca ulaşımını gerektiriyordu. Bu sebeple merkezi hükümet başkentte geniş kitlelerin ete erişimini kolaylaştırmak için bu ürünü Anadolu kentlerine oranla daha düşük fiyatlarda arz sunmaktaydı.²⁹⁵ Fakat fiyatların düşük tutulmasıyla birlikte kente çok miktarda et getirilmesi zorunluluğu başkent kasaplarının yükümlülüklerini arttırıyordu. Bu gibi durumlar İstanbul kasaplarının kâr etmekten ziyade daha sık zarar etmelerine neden olabiliyordu.

Merkezde bulunan mevcut askeri teşkilatın et ihtiyacının yeterli derecede karşılanması ise devlet için önem arz etmekteydi. Bundan dolayı, Fatih Sultan Mehmet askeri kesimin et müzayakası yaşamaması ve pahalı olması yüzünden sıkıntı çekmemesi nedeniyle, etin fiyatı ne kadar yüksek olursa olsun yeniçerilere üç akçeden verilmesini, zamanın narhına göre ortaya çıkan fiyat farkının ise seneden seneye kendisinin vakfetmiş olduğu yirmi dört bin altının nemasından tasfiye edileceğini bildirmiştir. Fakat bu paranın zaman içerisinde kontrollü bir şekilde kullanılmaması sebebiyle Kanuni döneminde yeni odalarda Etmeydanı tesis edilmiş ve üç akçeden yukarı olan et farkının hükümet tarafından verileceği ifade edilmiştir.²⁹⁶

İstanbul kasaplarının yukarıda belirtilen etkenler nedeniyle zarar etme olasılıklarının yüksek olması, başkentte kasaplık mesleğinin cazibesini azaltmıştır. Dolayısıyla İstanbul'da kasaplık gönüllülükten ziyade mecburi olarak yapılan bir

²⁹⁴ Ergin, *a.g.e.*, 1995, 303. Barkan, Ö. (1941-1942). "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya Ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit Ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I", *Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul El-Mahrusa, Tarih Vesikaları*, (1-6), 329.

²⁹⁵ Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. (1998). *Türk Standartları Enstitüsü*, Ankara, 7.

²⁹⁶ Uzunçarşılı, İ. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, Ankara, 254.

meslek haline gelmiştir.²⁹⁷ Bu durum başkent kasap ihtiyacının karşılanmasında bir takım zorlukların yaşanmasına neden olmuştur. Bu da merkezi idarenin İstanbul kasaplarının zararlarını karşılamak için *kasap akçesi* adında bir vergi türünü uygulamaya sokmasında etkili olmuştur.

Kasap akçesi, öncelikli olarak başkent kasaplarının et fiyatlarının düşük tutulmasından dolayı uğramış oldukları zararı ve askeri sınıfa satmış oldukları et fiyatları ile mevcut narh fiyatları arasındaki farkın ödenmesi amacıyla konulmuş bir vergi türüdür.

Kasap akçesi iskelelere gelen hayvanlardan kasabiyye akçesi adıyla alındığı gibi²⁹⁸ kasap akçesi veya kasap sermayesi adı altında öncelikle başkent halkından tahsil edilmiştir.²⁹⁹ Kasap akçesi ya da kasap sermayesinin İstanbul’da tahsili belli nizamlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. Öncelikle toplanan para südde-i saadet müteferrikasına teslim edilirdi. Müteferrika, bu parayı şer’i hükümlere uygun olarak yılda en az % 10 en fazla ise % 20 oranında kâr getirmek şartıyla başta kasaplar olmak üzere esnaflara ya da güvenilir olan kişilere sermaye olarak işletilmek için verirdi.³⁰⁰ Kasapların uğramış oldukları zararlar işletilen bu paranın faizinden yahut kapitalinden verilerek karşılanırdı.³⁰¹ Nitekim südde-i saadet müteferrikasına teslim edilmiş olan para *kasap sermayesi* adına toplanmışsa mevcut meblağın tamamı kasaplara sermaye olarak dağıtıldı. Yok, eğer *kasap akçesi* adıyla toplanmışsa o halde kasaplara sermaye olarak verilebildiği gibi, diğer esnafa yahut güvenilir kişilere de verilirdi.³⁰²

Südde-i saadet müteferrikası toplanmış olan parayı şer’i hükümler çerçevesinde dağıtırdı. Yapılan tüm işlemler ise kadı huzurunda sicillere kaydediliyordu. Müteferrika her sene başında sermaye olarak dağıtılan paradan elde edilen miktarın hesabını kadıya vermek durumundaydı. Sonrasında ise mevcut meblağ koyun eminine teslim edilirdi. Yine yapılan işlemler sicillere kayıt edilerek bir nüshası Hazine-i Amire’de muhafaza edilirdi.³⁰³ Sermaye olarak verilmiş olan paradan elde edilen

²⁹⁷ Kal’a, a.g.t., 1985, 81.

²⁹⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., 1988, 255.

²⁹⁹ Kal’a, a.g.t., 1985, 68.

³⁰⁰ Refik, a.g.e., 1931, 1. h. 1 (1000’ 1592).

³⁰¹ Sahillioğlu, H. “Bolu’nun Kasapları Ve Et Narh Fiatları”, *Çele Dergisi*, (13), 22.

³⁰² Kal’a, a.g.t., 1985, 69.

³⁰³ İstanbul kadısına hüküm ki, mahrusei İstanbul kassablarına sermaye için tavayifi muhtelifeden cem olunub süddei saadetim müteferrikalarından Mustafa’ya teslim olunan meblağı mezkûru muamelei şer’iyye ile muamele idüp her maddei muamele etdüğün İstanbul kadısı huzurunda getirüb sicil

gelirin koyun eminine verilmesinin nedeni, İstanbul kasaplarının senelik ne kadar miktar et tevzi edeceği daha önceden kayıt ediliyordu. Haliyle hangi kasabın ne oranda zarar ettiği bu kayıtlardan öğrenilebiliyordu. Böylece kasapların uğradığı zararlar hesaplanabilmekte ve yapmış oldukları zarar oranınca para kasaplara dağıtılmaktaydı.³⁰⁴

Osmanlı Devleti'nde çok geniş alanlarda uygulanan türlü neviden vergiler bulunmaktaydı. Bu vergilerin belli kaideleri mevcuttur. Yani vergilerin kimlerden ne oranda alınacağı önceden belirlenir ve uygulamaya konulurdu.³⁰⁵ Nitekim kasabiyye vergisinin tahsilatında da bir takım kurallar mevcuttu. Öncelikle kasap akçesi veya kasap sermayesinin ağırlıklı olarak İstanbul kasaplarının zararı için kullanılması nedeniyle bu verginin tahsilatının başkent reayasından yapılması daha uygundu. Verginin nasıl toplanacağı 2 Ramazan 973 (23 Mart 1566) tarihli İstanbul kadısına gönderilen bir belgede şu şekilde ifade edilmektedir;

Mahrusei mezbure kasaplarına sermaye için mahrusei mezburede olan Müslümanların ağniyasından on bin altın ve nesaradan on bin cem olmasın emir idüp buyurdum ki, bu hususu unat vechile hak üzere eğer Müslümanlardan eğer nesaradan mün'im ve mütemevvil olanlardan mallarına göre tayin idüp dahi on bin altın Müslümanlardan ve on bin altın nesaradan cem eyleyüp dahi emri sabık üzere Dergâhı Muallam Müteferrikalarından Mustafaya teslim eylesin.³⁰⁶

Belgeden anlaşıldığı üzere, kasap akçesi başkent reayasından olan müslüman ve hristiyanların varlıklı ve zengin olanlardan oluşturulacak olan müslüman ve hristiyan cemaatlerinden tahsil ediliyordu. Onar bin altın salınan bu topluluklara havi olan kişiler genellikle zengin ve mal varlığına sahip olan kimselerden müteşekkildi. Kişilerin sahip oldukları mal miktarı oranında tahsil edilen meblağ kadı marifetiyle toplanmakta ve südde-i saadet müteferrikasına teslim edilmekteydi.³⁰⁷

İstanbul'da askeri teşkilata mensup kişilerin sayıca fazla olması ete olan talebi arttırıyordu. Bu da askere verilen et fiyatı ile narh fiyatı arasındaki açığın artması

ettirüb... Refik, *a.g.e.*, 1935, 88. h. 18 (973' 1565) MD 5, 523. h. 1433, "H. 16 Ramazan 973" (M. 6 Nisan 1566).

³⁰⁴ Kal'a, a.g.t., 1985, 70.

³⁰⁵ Osmanlı'da uygulanan vergiler için bkz. İnalçık, İ. (1959). "Osmanlılar 'da Raiyyet Rüşumu", *Belleten*, 23 (92), 575-608. Çağatay, N. (1947). "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler", *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 5 (5), 483-511.

³⁰⁶ Refik, *a.g.e.*, 1935, 87. h. 17 MD 5, 474. h. 1276, "H. 2 Ramazan 973" (M. 23 Mart 1566).

³⁰⁷ Kal'a, a.g.t., 1985, 72.

demekti. Haliyle mevcut açığın kapatılması gerekliliği kasap akçesi adıyla toplanan verginin kapsamının genişletilerek başkent esnafı, halkı ya da ileri gelenlerden sahip oldukları mal varlığı oranınca herkesten tahsil edilmesi lüzumunu ortaya çıkarmıştır.³⁰⁸

Kasap akçesine zamanla çeşitli kaynaklardan gelir sağlandığı görülmektedir. Örneğin; kasaplık etmek için Mora'dan getirilen Nikola'nın kasaplık edecek kadar serveti olmadığı ve hasta olduğu anlaşılmış ve kendisi kasap akçesine otuz bin akçe hediye ederek hapisten çıkarılmıştır.³⁰⁹ Aynı zamanda İstanbul'a celepler tarafından getirilen hayvanlardan koyun başına bir akçe olarak tahsil edilen para yine kasaplar sermayesi için kullanılmaktaydı.³¹⁰ Ayrıca devlet erkânı tarafından kasap sermayesine türlü meblağlarda para hediye edildiği de vakidir.³¹¹

25 Şaban 973 (17 Mart 1566) tarihli belge, İstanbul'da vaki olan imaretlerden kasap sermayesine vakfedilen meblağ hakkında bilgi vermektedir. Nitekim İstanbul kadısına hüküm ki,

Mahrusei İstanbul'da vaki olan imareti amirem evkafından yüzbin akçe ve ceddin Sultan Mehmed Han evkafından yüz bin ve Sultan Bayezid Han imareti evkafından seksen bin akçe ve Sultan Selim Han imareti evkafından seksen bin akçe ve merhum oğlum Mehmedin imareti evkafından seksen bin ve oğlum Mehmedin validesi merhumenin imareti evkafından altmış bin akçe ve Üsküdar'da olan imaret evkafından altmış bin akçe ve Ali Paşa evkafından otuz bin akçe ve Mehmed Paşa evkafından otuz bin akçe ve Murad Paşa evkafından on sekiz bin akçe ve Mustafa Paşa imareti evkafından otuz bin akçe ve Davud Paşa evkafından dahi otuz bin akçe olmak üzere toplamda 698 bin akçe kasaplar sermayesine vakfedilmiştir.³¹²

³⁰⁸ İstanbul kadısına; Bundan akdem kasap akçesi cem olunmak için sana emri şerifim muktedit olup, emrimle Bezazistan' dan da tedarik eyleyip dâhilinde ve haricinde olanlardan hallerine göre tahsil eylesin... MD 58, 237. h. 605, "H. 29 Şaban 993" (M. 26 Ağustos 1585) İstanbul kadısına verilen emirde; İstanbul kasapları zarar edip sermayelerin telef olmağla bundan akdem Bezazistan ve Bitpazarı'ndaki tüccardan on yük akçe cem olunmak ferman olup mezburlara tenbiye olundukta, Bezazistan ve bitpazarı ve civarından ticaret eden birer müstakim kimesne akçe cemine mübaşir olup ve tüccar ki cümlesinden ala ve evsat ve edna itibariyle tahammüllerine göre cem olunması... MD 69, 48. h. 95, "H. 20 Cemazeyilevvel 1000" (M. 4 Mart 1592).

³⁰⁹ MD 30, 353. h. 830, "H. 18 Rabiulahir 985" (M. 5 Temmuz 1577) MD 30, 297. h. 687, "H. 8 Rabiulahir 985" (M. 25 Haziran 1577).

³¹⁰ Refik, *a.g.e.*, 1935, 95-96. h. 35, "H. 4 Rabiulahir 988" (M. 19 Mayıs 1580).

³¹¹ İstanbul kadısına hüküm: Veziriazam Mehmet Paşa'nın İstanbul kasapları sermayesine hediye ettiği bin filori, koyun emini Mustafa'da olup ondan alarak sermaye akçesine mütevellî olan Ali'ye ve murabahaya koyup hâsıl olan rebhinden zarar gören kasaplara taksim eylemesi... MD 19, 151. h. 317, "H. 10 Safer 980" (M. 22 Haziran 1572).

³¹² MD 5, 466. h. 1251.

Toplanmış olan meblağ kasap ya da diğer esnaf zümrelerinden kimselere işletilmek üzere veriliyor ve elde edilen faiz oranı kasapların zararlarının kapatılması amacıyla kullanılıyordu. Bakıldığında bu döngü bir fon yahut banka işlevi görmekte idi.

Kasap akçesinden borç alacak kimselerde bir takım kıstaslara dikkat edildiği görülmüştür. Öncelikle kişinin varlıklı olması, sabit bir ikametgâhının bulunması ve güvenilir kefillerinin olması gerekirdi. Ayrıca üst düzey bir toplumsal statüye sahip olmaması gerekiyordu. Zira yüksek konumda bulunan kişilerin borçlarını ödeme konusunda kolayca sorun çıkarabilecekleri göz önünde bulundurulurdu. Esas itibarıyla kasapları destekleme fonunun belli oranda mali konuma sahip olan tüccarların yararlanabildiği bir ticari borç fonu şeklinde düşünülebilir. Bu da tüketimden ziyade daha çok yatırım amacıyla verildiğini göstermektedir. Fakat zaman içerisinde çeşitli suistimallerin görülmesi mezkûr fonda sermaye yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. Haliyle mevcut açığın kapatılmak istenmesi, kasap akçesinin çeşitli kentlerden o anın gereksinimine göre alınan bir vergi mükellefiyetine dönüşmesine neden olmuştur.³¹³ Verginin tahsilatında kişilerin mal varlığı dikkate alınmış ve herkesin haline göre vergi toplanması emir edilmiştir.³¹⁴

Kasap akçesi adı altında toplanan verginin zaman zaman kasaplık hizmetinin yerine geçtiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle; Osmanlı Devleti'nde çeşitli mesleklerde görülen hizmetlerin parasal ödeme biçimine dönüşmesi kasaplık mesleğinde de görülmüştür.³¹⁵ Dolayısıyla kasap akçesi, genellikle zengin ve maldar kimselerden, sahip oldukları mal varlığı miktarınca toplanmanın yanında, aynı zamanda bazı vazifelerden ve örfi vergiler gibi vergilerden muafiyet sağlanarak tahsis edilen bir vergiydi.³¹⁶

Kasap akçesinin kapsamı zamanla genişlemiş ve Anadolu kentlerinde de uygulanan bir vergi haline geldiği görülmüştür. Nitekim 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl başlarında Anadolu'da görülen isyan hareketleri nedeniyle birçok yeniçeri

³¹³ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 287-288.

³¹⁴ MD 58, 237. h. 605, "H. 29 Şaban 993" (M. 26 Ağustos 1585) MD 58, 217. h. 532, "H. 8 Şaban 993" (M. 5 Ağustos 1585) örneğin; 11 Muharrem 1001 (18 Ekim 1592) tarihinde Selanik ve Yanya'dan 200 bin' er akçe, Balyabadra'dan 250 bin akçe, Manastır'dan ise 150 bin akçe, İnebahtı'dan ise 100 bin akçe toplanmıştır... MD 69, 53. h. 108.

³¹⁵ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 289.

³¹⁶ Kal'a, *a.g.t.*, s. 73-74-75

Anadolu kentlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla çeşitli şehirlere gönderilmiştir. Bu doğrultuda mevcut yeniçerilerin et ihtiyaçlarının İstanbul'a benzer şekilde karşılanması icap etmiş olmalıdır. Bu durum başkentte kasap akçesi adıyla ihdas edilmiş olan verginin Anadolu kentlerinde de uygulanmasında etkili olmuştur. Örneğin; 17. yüzyılın başlarında Bursa'yı korumak için gelen yeniçerilere, Bursa kasaplarından kıyyesi 3 akçeden et alınmıştır. Zira bu dönemde İstanbul'da etin kıyyesinin 8 akçe olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Bursa kasaplarına verilen rakam etin gerçek değerinden oldukça düşüktü.³¹⁷ İşte et zararı olarak adlandırılan bu fark kasabiyye akçesinden tazmin edilmekteydi. Nitekim kasap akçesi Anadolu kentlerinde *kasabiyye vergisi* şeklinde tahsil ediliyordu.³¹⁸ Aynı zamanda Bursa'da hassa bahçelerinde çalışan işçilerin beslenmesi için, kasaplardan her yıl alınan 450.000 akçe tutarındaki et bedellerinin yine kasabiyye vergisinden ödenmiş olduğu ifade edilmektedir.³¹⁹ Haliyle başlangıçta başkent kasaplarının uğramış oldukları zararın karşılanması amacıyla konulmuş olan kasap akçesi sonraki süreçte Anadolu kentlerindeki kasapların zararlarının karşılanması içinde uygulanır hale gelmiştir. Bu durum kasap akçesinin, kasabiyye vergisi adıyla kapsamının genişleyerek uygulanmasına neden olmuştur.

Kasabiyye vergisi Anadolu kentlerinde liman vergisi yahut bazı kentlerde önemli miktarda ticaret metası haline gelmiş olan ürünlerden, belli oranda alınan vergi biçimine dönüşmüştür.³²⁰ Örneğin; Bursa ekonomisi üzerinde ipek ticaretinin önemli bir yeri vardır. Zira kasabiyye vergisinin başlangıçta dış memleketlerden gelen ipeklerden alınmaya başlandığı ifade edilmektedir. Fakat bu gibi durumlarda ipek tüccarları ellerinde bulunan ipeklerden kasabiyye vergisi vermemek için, mevcut ipekleri Erzurum, Diyarbakır, Van veya Halep'ten getirdiklerini ve buralardan gelen ipeklerden kasabiyye alınmaz şeklinde itirazda bulunmuşlardır.³²¹ Ancak kasabiyye vergisi, nereden geldiğine bakılmaksızın ipeklerin satışından % 1 oranında alınmıştır. Hatta alınan vergi bir yük ipekte 700 akçeyi bulacak kadar yüksek bir meblağa karşılık gelmekteydi.³²² Bu vergi Ankara'da ise softan alınırdı. Yine Osmanlı tekstil ticaretinde

³¹⁷ Bilgin, *a.g.e.*, 2006, 79.

³¹⁸ Bilgin, *a.g.e.*, 2006, s. 79.

³¹⁹ Dalsar, F. (1960). *Türk Sanayi Ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 217.

³²⁰ Faroqhi, *a.g.e.*, 1993, 285.

³²¹ Dalsar, *a.g.e.*, 1960, 248 .

³²² Bilgin, *a.g.e.*, 2006, 79.

önemli yer edinen sahtiyan ticaretinden de % 1 oranında kasabiyye vergisi alınmaktaydı.³²³

Kasabiyye veya *zarar-ı kasabiyye* olarak ifade edilen verginin 16. yüzyıl sonlarında mukatâ'a³²⁴ gelirleri içerisinde yer aldığı görülmektedir.³²⁵ Mesela, kasap akçesi, Ankara ve çevresinde (Tosya, Çankırı, Kastamonu Sivrihisar, Kalecik ve Koçhisar) 1599'da ihdas edilmeye başlanmıştır. İlk defa 21 Zilkade 1007 (15 Haziran 1599) tarihinde dergâh-ı âli yeniçerilerinden zarar-ı kassabiye'nin toplanmasına memur kılınan Mustafa Bey b. Hasan, Ali Beşe b. Abdullah ile birlikte resim toplamaya başlamıştır. Mukatâ'a, 1 Safer 1008 (23 Ağustos 1599) tarihine kadar mezkûr kişiler tarafından emanet yolu ile tasarruf edilmiştir. Zikr olunan tarihte iltizâma verilmiştir. Bu süre içerisinde toplamda 162 yük softan, 57.000 akçe hasılat elde edilmiştir.³²⁶ Mukatâ'a, 1 Safer 1008 (23 Ağustos 1599) tarihinden itibaren üç yıl müddetle iltizâma verilmiştir.³²⁷

17. yüzyıl da zarar-ı kasabiyye mukatâ'sında önemli bir değişiklik olmuştur. Zira 16. yüzyıl da iki ayrı şekilde ihdas edilen zarar-ı kasabiyye mukatâ'ası ile damga-cendere mukatâ'asının 17. yüzyıl da birleştirildiği görülmüştür. Nitekim bu mukatâ'alar tek elden toplanarak yönetim ve denetimlerinin kolaylaşması amacıyla, kâr ve zararı beraber karşılanmak üzere birleştirilerek iltizâma verilmiştir.³²⁸ Bu dönemden itibaren zarar-ı kasabiyye vergisi damga ve cendere mukatâ'ası başlığı altında zikredilmeye başlanmıştır. Örneğin; 11 Rabiulahir 1016 (6 Ağustos 1607) tarihli belgeden anlaşıldığına göre, iki Ankaralı, bir İstanbullu üç yahudi, damga ve cendere mukatâ'sını, zarar-ı kassabiye mukatâ'ası da kendilerine verilmek şartıyla, altı yıl için 8.535.710 (1.250.000 akçesi kassabiye mukatâ'ası) akçeye iltizâma almışlardır.³²⁹ Dolayısıyla İstanbul kasaplarının zararlarının karşılanması için kasap

³²³ Ergenç, Ö. (2012). "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar", *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum*, İstanbul, 162.

³²⁴ Mukatâ'a, genel olarak geliri kimseye dirlik olarak verilmeyip doğrudan devlet hazinesine alınan vergi ve gelir kaynaklarına denmektedir. İskender, P. (1994). "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu Şer'iyye Sicili", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Samsun, 32.

³²⁵ Dağışan, D. (2020). "M. 1652-1657 (H. 1062-1067) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Ankara'nın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum, 94-95.

³²⁶ Ergenç, a.g.m., 2012, 162.

³²⁷ Ergenç, a.g.m., 2012, 162.

³²⁸ Dağışan, a.g.t., 2020, 94. Ergenç, a.g.m., 2012, 163.

³²⁹ Ergenç, a.g.m., 2012, 163-164.

akçesi adıyla konulmuş olan kasabiyye vergisi, ilk etapta ihtiyaç halinde toplanan bir vergi türü iken zamanla hazineye düzenli olarak gelir sağlayan bir vergi türü haline gelmiştir.

4. OSMANLI DEVLETİ'NDE NARH VE NARH UYGULAMALARI KAPSAMINDA ET FİYATLARI

4.1. Narhın Tanımı

Halk arasında *nark* olarak ifade edilen narh kavramının Arapça karşılığı *suur*'dur. Coğulu ise “es’ar” şeklinde ifade edilmektedir.³³⁰ Lügat anlamı ise, çarşıda pazarda satılan eşyalar için resmi makamlarca gösterilen fiyat şeklindedir.³³¹ Dolayısıyla narh, bir mal veya hizmet için, ilgili resmi makamların tespit ettiği fiyattır.³³² Nitekim esnafın satışa sunmuş olduğu ürünlerin fiyatları, görevlendirilen kişilerce belirlenir ve belirlenmiş olan fiyatların altında ya da üstünde satış yapmak yasaklanırdı. Bilhassa temel gıda maddelerinde yaşanan fiyat artışları halkın feryatlarına sebep olurdu. Bu durum devletin müdahalesini zaruri kılıyordu. Bu sebeple devlet belli oranda kâr payını hesaba katarak fiyatlarda makul bir düzenleme yoluna gitmekteydi.³³³

Narh sisteminde temel amaç, piyasa fiyatlarının denetim altında tutularak, fiyat hareketlerinden dolayı halkın zarar görmesini engellemektir. Buradaki temel etken ise arz ve taleptir. Zira piyasada fiyatlar arz ve talep şartlarına göre oluşmaktaydı. Bu şekilde tekelci temayüllerin etkisi kaldırılmak istenmiştir. Arz ve talep dengesinin değiştiği durumlarda ise fiyatlarda dalgalanmalar oluyordu. Örneğin, iklimsel değişiklikler tarımsal ürünlerde arz-talep dengesinin değişmesine neden olurken kıtlıklar, doğal afetler ve savaşlar gibi etkenlerde çeşitli ürünlerde fiyat değişikliklerine sebebiyet vermektedir. Böyle durumlarda ürünlerin karaborsacılar tarafından stoklanarak halka normal fiyatının üstünde satılması, fiyatlarda dengesizlik yaratıyor ve bu da halkın mağdur olmasına neden olabiliyordu.³³⁴

Narh kavramına İslami açıdan bakıldığında ise; çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir.³³⁵ İslam hukukunda alış-verişlerin karşılıklı rızaya dayanması esası kabul edilmiştir. Hz. Muhammed kıymetleri, ancak Allah'ın indirip çıkarabileceğini

³³⁰ Başer, G. (2009). “Osmanlılarda Üretim-Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi “ Narh Uygulaması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 8.

³³¹ Develioğlu, a.g.e., 2010, 946.

³³² Kütükoğlu, M. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi Ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul, 3.

³³³ Sahillioğlu, H. (1967). “Osmanlılarda Narh Müessesesi Ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul’da Fiyatlar”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, (1), 37.

³³⁴ Şahin, a.g.t., 2020, 26.

³³⁵ Bu konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kallek, C. (2006). “Narh“, *DİA*, 32, 387-389.

ifade ederek, narhı uygun bulmadığını göstermek istemiştir. İslam hukukçuları fiyatlara narh konulmasını genel olarak benimsememekle beraber, olağanüstü hallerde zaruretine inanmışlardır. Ayrıca satıcıya hakkı olan kârın bırakılmadığı ve bu yüzden zulme uğramasına sebebiyet verildiği durumlarda narh haram görülmüş, diğer esnafın sattığının üstünde bir kârı engellemek üzere konmuş olan narh ise adil ve caiz bulunmuştur.³³⁶ Bu görüş diğerlerine oranla daha fazla destekçi bulmuştur.

4.2 Osmanlı’da Narhın Uygulanması

Osmanlı hükümdarlarının asli görevlerinden birisi halkını adaletli bir şekilde yönetmektir. Bilhassa halkın huzur ve refahını sağlamayı kendilerinin temel görevleri arasında saymışlardır. Bu sebeple reayayı haksızlıktan, fenalıktan, zulme uğramaktan korumayı sorumlulukları olarak bilmişler ve bunun için gerekli tedbirleri almaktan geri kalmamışlardır. Alınan bu tedbirlerden birisi narh uygulamasıdır. Piyasada gerek üretici gerekse tüketici haklarının dengeli bir şekilde korunmak istenmesi, piyasa fiyatlarına devlet müdahalesini gerektirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti rekabetin olduğu piyasalara ve özellikle ithal mallara müdahaleden ziyade daha çok tekeli piyasalara müdahale etmiştir. Burada tüketicinin menfati ön planda tutulmuştur.³³⁷

Osmanlı Devleti’nde narhın konulmasının uygun olup olmadığı hakkında çeşitli fikirlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Gelibolulu Mustafa Ali, Hezarfen Hüseyin Efendi, Sarı Mehmed Paşa gibi müellifler narh fiyatlarına özen gösterilmesini, bu fiyatlara uymayanların ise cezalandırılmaları gerektiğini savunurlarken, Köprülü Fazıl Mustafa Paşa ise narhın uygun olmadığını savunmaktadır.³³⁸ Her ne kadar farklı görüşler ileri sürülse de fiyat artışları olumsuz piyasa şartlarının oluşmasına sebebiyet vereceğinden narh sisteminin uygulanmasını zaruri kılmıştır.³³⁹

Osmanlı Devleti 1453’de Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u fethinden sonra uygulanmaya başlanan ve 1870’li yıllara kadar devam eden narh sistemini çeşitli

³³⁶ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 1983, 3-4.

³³⁷ Öztürk, T. (2002). “Osmanlılarda Narh Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, 10, 862.

³³⁸ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 1983, 4-8. Zira Köprülü Fazıl Mustafa Paşa, “ahval-i narh kitapta yoktur. Bey’ ve şıra rızay-ı tarafeyn ile olmalıdır.” Diyerek narh uygulamasını bir süre için durdurmuş ancak fiyat artışlarının azami olduğu bu dönemde tekrar narh uygulamasına dönmüştür. Bkz. Tabakoğlu, A. (1986). *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul, 321.

³³⁹ Örneğin Kandiye’de yağ, et, ekmek ve saire ürünlerin fiyatları yüksek tutulmuş ve bu da ahalinin zarara uğramasına sebebiyet vermiştir. Bunun üzerine narh sisteminin uygulanmasına dair emir verilmiştir. BOA, Ali Emiri Tasnifi. SABH. I, 9940. (1189’ 1775 / 1776).

durum ve şartlarda uygulayarak piyasa fiyatlarını kontrol altında tutmaya çalışmıştır.³⁴⁰ Bu kontrolü sağlamak için narh fiyatının altında ya da üstünde satış yapılmamasına dair emirler yayımlanmış, bu emirlere uymayanlar ise çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Örneğin, 15 Recep 1144 (13 Ocak 1732) tarihli belgede; esnaf taifesinin zehair fiyatlarını narhın üstünde sattığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine Kocaeli Mutasarrıfı Mustafa Paşa narhın üstünde satış yapanların tespit edilmesi ve cezalandırılmaları için görevlendirilmiştir. Nitekim tespit sonrasında ihmali görülen kişilerin Rumeli bölgesinden İstanbul kasaplarının koyun ihtiyacını karşılamak için Üsküdar yakasındaki kışlaklara getirilecek olan koyunların bu kişilerce gönderilmesi ve kasapbaşı ağaya teslim etmeleri kararı alınmıştır. Ayrıca sahip oldukları hinta, şair gibi hububatlardan ahvallerine göre, tayin olunan ordu için göndermeleri ve bunun için görevlendirilen mübaşir ve Mustafa ağaya zorluk çıkarmamaları hakkında emir verilmiştir.³⁴¹ Yine başka bir belgede, Edirne’de Cebeci Mustafa ve Cebeci Hasan nam kimesnelerin ekmeği belirlenen narh fiyatı üzerinde sattıkları tespit edilmiş ve bu sebeple İnöz kalesine hapsedilmişlerdir.³⁴²

Narh sistemine uyulup uyulmadığının denetlenmesi ve kalite kontrolü için zaman zaman çarşı ve pazarlar denetime tabi tutulmuştur. Sadrazamın görevleri arasında kola çıkmak suretiyle piyasa fiyatlarını kontrol etmek de vardır. Sadrazama bu görevi sırasında kadı ve muhtesip gibi görevliler de eşlik ediyordu.³⁴³ Zira padişahın da zaman zaman tebdili kıyafet ile çarşı ve pazarı denetlediği olurdu. Padişahın bu şekilde esnafı denetlemesi duruma ne kadar önem verildiğinin göstergesidir. Fakat gerek fiyat gerekse kalite kontrolünün sağlanmasında etkin rol oynayan kişi muhtesiptir. Muhtesip çarşı ve pazarların denetiminden sorumludur. Muhtesibe bu denetim esnasında kol oğlanları, terazibaşları ve taşoğlanları da eşlik ederdi. Bu kişiler çarşı-pazardan ihtisap resmini toplamanın yanında narhla ilgili diğer işleri de yürütürlerdi.³⁴⁴

Çarşı ve pazarın denetlenmesine verilen önem narh fiyatlarının belirlenmesinde de görülmektedir. Narh tespitinde mevsimsel özellikler belirleyici kıstas olarak kabul edilmektedir. Zira yazın üretimi bol miktarda yapılan ürünlerin kış

³⁴⁰ Öztürk, a.g.m., 2002, 362.

³⁴¹ Cevdet-i Belediye / 1936.

³⁴² MD 108, 272. h. 1170, “H. 29 Şevval 1107” (M. 1 Haziran 1696).

³⁴³ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak 797/68. “H. 18 Recep 1058” (M. 8 Ağustos 1648).

³⁴⁴ Kütükoğlu, a.g.e., 1983, 19-21. Öztürk, a.g.m., 2002, 867.

şartlarında yeterli miktarda bulunmaması fiyatların yükselerek halkın mağdur olmasına sebebiyet vereceğinden devlet bu gibi durumlarda fiyatlara müdahale ederek bilhassa tüketiciyi korumaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra kıtlık, salgın hastalıklar, nüfus artışı, tedavüldeki paraların değişmesi gibi etkenler, narh sisteminin uygulanması üzerinde etkili olan faktörler arasındadır. Bunlara ilaveten, esnafın talepleri de zaman zaman fiyat tespitinde etkili olmuştur.³⁴⁵

Çeşitli etkenlerden dolayı gerekli görülen narh tespiti kadıların başkanlığındaki komisyonlar tarafından yapılırdı. Komisyon ilgili esnafın şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehli hibre ve halkın temsilcilerinden oluşmaktaydı. Buna mukabil narhı tespit edilecek ürününün cinsine göre bazı kimselerde bu komisyona katılabilirdi.³⁴⁶ Fiyat tespiti yapılırken itina ile hareket edilir ve bilhassa satıcı daima yüksek kâr amacı güdeceğinden, fiyatlar tüketicinin lehine olacak şekilde düzenlenirdi. Genellikle düşük belirlenen fiyatlara, esnafın fiyatların yükseltilmesi talebi karşısında “çaşni”³⁴⁷ tutulurdu. Amaç satıcıların (toptancı veya perakendeci) ve halkın (tüketicinin) hiçbir şekilde zarara uğratılmamasıydı. Ürünün maliyeti hesaplandıktan sonra % 10 oranında bir kâr payı konulurdu. Ancak iş güclüğü yüksek olan ürünlerde bu oran % 20’ye çıkartılabiliyordu.³⁴⁸ Burada dikkat edilmesi gereken başka bir husus ise; narh tespit edilirken getirücü ile mukim için ayrı ayrı fiyat tespitinin yapılmasıdır.³⁴⁹ Bu iki fiyatın birbirine karıştırılmaması gerekiyordu. Belli kaideler çerçevesinde narh fiyatları tespit edildikten sonra belirlenen narh fiyatları başmuhasebeye kaydediliyordu. Ayrıca her kadılık kendi bölgesinde bulunan mahkemeleri yeni durumdan haberdar ederdi. Gelen listeler sicillere kaydedilir daha sonra münadiler çıkarılarak yeni fiyatlar esnaf ve halka duyurulurdu.³⁵⁰

³⁴⁵ Başer, a.g.t., 2009, 23.

³⁴⁶ Tabakoğlu, a.g.e., 1986, 322.

³⁴⁷ Fiyatlar belirlenirken, bir üretim süreci oluşturulur, hammadde halindeki malın nihai duruma gelinceye kadar geçirdiği safhalardaki maliyetleri, iş saatleri, ücretleri müşahade ile tespit edilir ve yeterli kar bırakması halinde fiyatlar değiştirilmezdi. Buna “çaşni tutmak” denirdi. Öztürk, a.g.m., 2002, 867.

³⁴⁸ Öztürk, a.g.m., 2002, 867.

³⁴⁹ İstanbul kadısına hüküm ki, mektup gönderip İstanbul zahiresiyçün haricden İstanbul’a gelen sabun ve pirinç ve bal ve basdırma ve sayır bunların emsali zahayiri ehli dükkân getiricüden getiricü narhına satın alıp dahi dükkânlarında oturakçı narhına satup intifa edegelmişler iken... Refik, a.g.e., 1935, 103. h. 46, “H. 30 Zilkade 995” (M. 1 Aralık 1587).

³⁵⁰ Kütükoğlu, a.g.e., 1983, 17.

Tespit edilen narh fiyatlarının altında ya da üstünde bir fiyattan mallarını satışa sunanlar çeşitli şekillerde cezalandırılırdı.³⁵¹ Örneğin; 29 Safer 1075 (21 Eylül 1664) tarihli belgede; Kerameddin köyünden muhtekir (karaborsacı) Uzun Abdi Karadeniz bölgesinden gelen arpa, buğday, tuz gibi maddeleri mahzende biriktirerek narh fiyatından fazla fiyata satmaya kalkışmıştır. Bu da piyasa şartlarında dengesizliğe neden olacağından, Akşehir kadısı ve Bolu mütesellimine bu durumun engellenmesi için emir gönderilmiştir.³⁵² Dolayısıyla belirlenen narh fiyatlarına esnaf teşekküllerinin de riayet etmesi sağlanarak piyasa fiyatları daha kontrollü bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.

4.2.1 Olağan Narhlar

Olağan durumlarda narh fiyatları daha çok mevsimsel şartlar göz önünde bulundurularak yapılırdı. Örneğin; Hıdırellez'den önce kuzu kesilmesi yasaktı.³⁵³ Ancak Ruz-ı Hızır'dan sonra kuzu kesilmesine müsaade edilirdi. Zira 6 Mayıs'tan 8 Kasım'a kadar olan dönem Ruz-ı Hızır'ı yani yaz mevsimini, 8 Kasım'dan 6 Mayıs'a kadar olan dönem ise Ruz-ı Kasım'ı yani kış mevsimini ifade etmektedir. Birçok devlet işinin başlangıcı da Ruz-ı Hızır olarak kabul edilmiştir.³⁵⁴ Özellikle kentlere canlı hayvan sevkıyatı 6 Mayıs'tan itibaren başlardı. Bu durum üzerinde koyunların kuzulama zamanları etkili olmaktadır. 6 Mayıs'ta başlayan kasaplık hayvan sevkıyatı 8 Kasım'a kadar devam ederdi. Bu zaman aralığı aynı zamanda et narhının belirlendiği tarihide kapsıyordu. Ruz-ı Hızırdan itibaren canlı hayvan sevkıyatının artması et fiyatlarının düşük belirlenmesinde etkili olurken, kış mevsiminin başlangıcı olarak kabul edilen Ruz-ı Kasım'dan itibaren kasaplık hayvan sevkıyatının kış şartlarında zorlaşması et fiyatlarının yaz mevsimine göre yüksek olmasında etkisi vardır. Yine sebze ve meyve fiyatlarının belirlenmesinde mevsimsel şartlar göz önünde bulundurulurdu. Turfanda iken hergün veya birkaç gün ara ile narh belirlenirken, ürün bollaştıktan sonra son turfanda mevsimine kadar fazla bir değişme olmazdı. Son

³⁵¹ MD 129, 193. h. 710, "H. 10 Rabiulahir 1132" (M. 20 Şubat 1720) MD 110, 510. h. 2350, "H. 10 Muharrem 1111" (M. 8 Temmuz 1699) MD 108, 276. h. 1170, "H. 29 Şevval 1107" (M. 1 Haziran 1696).

³⁵² MD 95, 14. h. 79, "H. 29 Safer 1075" (M. 21 Eylül 1664).

³⁵³ Haslar kadısına ve subaşına hüküm ki, Ruzı Hızıra değin kuzu beyi olunmayıp Ruzı Hızırda İstanbul kassabları kethüdaları marifeti ile kalyozda satılmasın emir edip buyurdum ki... Refik, *a.g.e.*, 1935, 98. h. 37 (990' 1582).

³⁵⁴ Çakmak, Ö. (2021). "Narh Ve Nizam Kayıtlarına Göre İstanbul'da Koyun Eti Fiyatları Ve Ücretlerle Karşılaştırılması (1778-1857)", *Kadim Dergisi*, (2), 71-72.

turfanda iken yeniden narh verilirdi.³⁵⁵ Ayrıca halkın Ramazan ayını huzur ve refah içerisinde geçirmesini sağlamak amacıyla genellikle Şaban ayında narh fiyatları yeniden düzenlenirdi.³⁵⁶ Dolayısıyla şartlar değişmekle birlikte, ürünlerin bol olduğu dönemlerde narh fiyatları düşük tutulmakta, kış mevsiminin şiddetli veya uzun geçtiği zamanlarda ise ürünlerde azalma olacağından fiyatlar yüksek tutulmaktaydı.³⁵⁷

4.2.2. Olağanüstü Narhlar

Olağan durumlar dışında olağanüstü yani doğal olmayan durumlarda da narh tespitine gidilirdi. Olağanüstü durumlar arasında kıtlık, nüfus artışı, ticaret ve para gibi unsurlar yer almaktadır. Bu unsurların piyasa fiyatlarında meydana getirdikleri dengesizlik durumu devletin narh sistemi uygulamasını zaruri kılmaktadır.

4.2.2.1 Kıtlık

Narh sisteminin uygulanmasını zaruri kılan olağanüstü hallerden birisi kıtlıktır. Kıtlığın meydana gelmesinde kuraklık, aşırı yağışlar ve şiddetli kış şartları, çekirge istilası vb. doğal nedenlerin yanı sıra savaşlar, ihtikâr, kaçakçılık ve eşkıya hareketleri gibi beşeri faktörlerin de etkisi görülmektedir. Yağış yetersizliği yani yağışların normal seviyenin altında olması, temel gıda maddelerinin miktarının azalmasına³⁵⁸ etki ettiği gibi ürün kalitesinin düşmesine de sebep olurdu.³⁵⁹ Aynı zamanda uzun süre devam eden yağışsız dönemler su kaynaklarını kurutuyor, çevredeki tarımsal faaliyetleri zarara uğrattırıyor ya da tamamen durduruyordu. Yaşanan sıkıntı bölgedeki ürün stoklarının tükenmesine de neden olmaktaydı. Ayrıca ürünler kısa zamanda yerine konulamadığından insanlar uzun süre açlık dönemleri ile karşı karşıya

³⁵⁵ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 1983, 9.

³⁵⁶ Kütükoğlu, *a.g.e.*, 1983, 9. Bkz. Cevdet-i Belediye 44 / 2198. “H. 12 Ramazan 1199” (M. 19 Temmuz 1785)

³⁵⁷ Vezir Ahmet Paşaya hüküm ki, mahrusei İstanbul’da ve etrafta bir iki gün kar yağıp fırtına olmak ile mahrusei mezbure ekmekçileri narhı ziyade etmek murad idinüb zahire yoktur deyu bahane ve taallül iderler imiş... Refik, *a.g.e.*, 1935, 91. h. 26 (981’ 1573).

³⁵⁸ Akhisar kazası idareci ve ileri gelenlerinin Kilis sancağı ve Deraliyye için verdikleri zehairin kuraklıktan dolayı yarısının verilmesi talebinin Akhisar Kadısı Seyyid Osman tarafından bildirilmesine dair... BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak: 317 / 37. “H. 17 Safer 1177” (M. 27 Ağustos 1763) Örneğin; Miri develer için ılgın kazasından temini istenen beş bin kile arpa ve beş bin garar samanının tamamının ılgın kazasından temini kuraklık sebebiyle mümkün olmadığı bildirilmiştir. Bu sebeple Konya kadısının yardım için Saidili nahiyesi halkını da görevlendirmesi emir edilmiştir... MD 7, 84. h. 227, “H. 12 Rabiulevvel 975” (M. 16 Eylül 1567).

³⁵⁹ Mesela, Yenişehir-i Fener kazasına tabii Golos nahiyesinden satın alınan buğdayın kuraklık sebebiyle kalitesinin düşük olduğu belirtilmiştir... BOA, Ali Emiri Sultan I. Mahmud, 57 / 3563. “H. 7 Rabiulahir 1167” (M. 1 Şubat 1754).

kalabiliyordu.³⁶⁰ Bu durumda insanlar çevrelerinden gerekli gıdaları temin etmeye çalışıyordu. Temin edilemediğinde ise kıtlık şartlarına teslim oluyorlardı.³⁶¹ Bilhassa yaz aylarında uzun süre devam eden kuraklıkların yaşanması kış için halkın ihtiyaç duyduğu ürünlerin yeterli miktarda üretilmesine ve stoklanmasına engel olmaktaydı. Bu durum arz-talep ilişkisinde dengesizlik yaratarak halkın endişeye kapılmasına neden oluyordu. Kuraklık nedeniyle ortaya çıkan kriz ortamı en alt tabakadan en üst tabakaya kadar dalga dalga yayılarak tüm toplumu derin bir şekilde etkilemekteydi. Eğer zamanında müdahale edilmezse daha büyük sonuçlar dahi doğurabiliyordu. Hatta bu durum bazı bölgelerde sefere çıkmak için görevlendirilen beylerin kuraklıktan dolayı zaten az olan ekili alanlara zarar verebilme ihtimalinden ötürü, sefere iştirak etmeyip sancaklarının muhafazasında kalmalarına dahi neden olabiliyordu.³⁶²

Aşırı yağışlar ve şiddetli kış şartları gıda maddelerinde kıtlıkların yaşanmasında etkili olan bir diğer etmendir. Çünkü aşırı yağışlar ve devam eden süreçte aşırı soğukların görülmesi doğanın dengesini bozuyor bu da tarımsal faaliyetlerin yavaşlamasına ve hatta tamamıyla durmasına neden olurdu. Bununla birlikte kışların çok şiddetli geçmesi bölgelerarası yapılan ürünlerin sevkiyatını sekteye uğratmakta bu durum ilgili bölgenin gerekli gıda maddesini temin edememesinden kaynaklı sıkıntı yaşamasına sebebiyet vermektedir.³⁶³ Bilhassa İstanbul gibi kalabalık nüfusla birlikte askeri sınıfı da bünyesinde barındıran bir şehirde bu sıkıntı had safhaya ulaşıyordu.

Tarihte çeşitli zaman ve dönemlerde meydana gelen çekirge istilalarının tarım ürünlerinde kıtlıkların yaşanmasına sebep olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Örneğin; 29 Cemazeyilahir 1146 (7 Aralık 1733) tarihinde, Keşan ve İpsala kadılarına

³⁶⁰ Karademir, Z. (2013). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Darlık Ekonomisi Ve Kıtlıklar (1560-1660)”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, Sivas, 31-32.

³⁶¹ Aydın, Menteşe ve Suğla sancaklarında kuraklık dolayısıyla zahire azlığına mebni diyar-ı aher iskelelerinden kendi parasıyla satın alıp Kuşadası İskelesi’ne götüreceği zahireye kimsenin mümanaat etmemesi talebinde bulunan Hacı Halil hakkındaki ilam için bkz. BOA, Cevdet İktisat, 36 / 1792. “H. 4 Muharrem 1135” (M. 15 Ekim 1722).

³⁶² MD 12, 238. h. 499, “H. 17 Zilhicce 978” (M. 12 Mayıs 1571).

³⁶³ Örneğin; Tekfurdağı İskelesi’ne öteden beri hinta nakloluna gelen kazalardan bu sene kuvvetli yağmur ve şiddetli kış sebebiyle ahalinin ürünleri az olmuş ve bu cihetle hinta miktarını getiremedikleri bildirilmiştir. BOA, Ali Emiri Sultan III. Mustafa, 208 / 16396. “H. 11 Rabiulahir 1182” (M. 25 Ağustos 1768) Başka bir belgede ise; Kışın şiddetli geçmesinden dolayı İpsala halkının Edirne zahiresi için tayin olunan miktarda un ve arpayı vermekte sıkıntıya düştüğü bildirilmiş ve bunun üzerine ahalinin temin edebildikleri kadar zahireyi göndermeleri emir edilmiştir. MD 7, 71. h. 196, “H. 9 Rabiulevvel 975” (M. 13 Eylül 1567) Yine Prizrin ve Köstendil’de istenen zahirenin kışın şiddetli geçmesi ve yaşanan kıtlıktan dolayı temin edilemeyeceği ifade edilmiştir. BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak: 521 / 66. “H. 6 Şaban 1198” (M. 25 Haziran 1784).

ve Midilli nazırına hitaben gönderilen belgede, çekirge istilası nedeniyle Midilli halkı kıtlığa maruz kalmış bu sebeple yöre halkına Keşan ve İbsala bölgelerinden ürün nakli yapılması bildirilmiştir.³⁶⁴ Bu ifade, kuraklık ve şiddetli kış mevsimleri gibi çekirge istilalarının da zahire miktarının düşmesinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu da doğal olarak piyasa fiyatlarının yüksek miktarda olmasına etki etmekteydi.

Doğal etkenlerin yanı sıra savaş, ihtikâr, göç gibi beşeri faktörlerden kaynaklanan etkenlerin de fiyatlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Zira üretim alanlarında çalışanların harbe iştirak ettirilmesi üretimde darboğazların yaşanmasına etki ediyordu. Diğer taraftan ablukalarda deniz yolu ile yapılan nakliyatın durmasına sebep olduğundan nakliyat karayoluna kayıyor, bu durum deniz nakliyatının ağır bastığı İstanbul gibi kentlerde büyük sıkıntılara sebebiyet veriyordu. Çünkü kara yolu ile yapılan nakliyat oldukça külfetli oluyor bu da fiyatların artmasına sebep oluyordu. Böyle durumlarda narh yeni piyasa şartlarına göre düzenlenirdi.³⁶⁵

Piyasa mallarında azalmaya ortam oluşturarak kıtlıkların yaşanmasına etki eden etmenlerden birisi de ihtikâr olarak tanımlanan faaliyetlerdir. Sözlükte “hakkını yemek, kötü davranmak, kıtlaştırmak, istiflemek, tekeline almak” anlamlarındaki *hakar* kökünden türeyen *ihdikâr*, ticaret malını pahalılaşması gayesiyle istifleyip piyasaya arzını geciktirmek manasına gelmektedir.³⁶⁶ Başka bir ifadeyle; zahire ve sayir mahsulatın toptan ve ucuza satın alınarak, bunların pahalandığı dönemde yüksek fiyatla satılması yani bugünkü ifadesiyle karaborsacılık kavramına karşılık gelmektedir. Bu işi yapanlara muhtekir yani *karaborsacı* denilirdi.³⁶⁷ Muhtekirler özellikle piyasa şartlarının arz-talep yönünde bozulduğu dönemlerde ortaya çıkardı. Nitekim darlık ve bolluk zamanları karaborsacıların faaliyetlerini etkin bir şekilde gerçekleştirdikleri dönemlerdir.³⁶⁸ Muhtekirler ürünlerin bol olduğu zamanlarda bunları stoklayarak saklamıştır.³⁶⁹ Daha sonra şartlarda değişme olup ürünün miktarında azalma veya darlık olduğunda stokladığı ürünü piyasaya çıkartıyor ve

³⁶⁴ MD 139, 387. h. 1466 Mesela; Hüdavendigâr sancağı kazalarından Mudanya iskelesine bağlı kazalardan mübayaa olunacak zahirenin çekirge afeti dolayısıyla ne suretle istilası lazım geleceğine dair emir verilmiştir. BOA, Cevdet-i Maliye, 721 / 29510. “H. 5 Recep 1200” (M. 4 Mayıs 1786).

³⁶⁵ Başer, a.g.t., 2009, 25. Bkz. Kütükoğlu, a.g.e., 1983, 11.

³⁶⁶ Kallek, C. (2000). “İhtikâr”, *DİA*, 21, 560.

³⁶⁷ Karademir, a.g.t., 2013, 99.

³⁶⁸ Karademir, a.g.t., 2013, 100.

³⁶⁹ Bu gibi durumlarda, köylerden buğday, darı ve nohutları toplayıp saklayarak sonradan pahalıya satan muhtekirlere fırsat verilmemesi belirtilmiştir. MD 28, 137. h. 326, “H. 15 Recep 984” (M. 8 Ekim 1576).

normalden daha pahalıya satıyordu.³⁷⁰ Örneğin; şiddetli geçen kış şartları nedeniyle yolların işleyişinin azaldığı ya da tamamen kapandığı dönemler karaborsacılara uygun ortamı sunuyordu. Bu gibi durumlarda gerek zahire gerekse kasaplık hayvan temininde zorlanan esnaf veya halk zümreleri piyasa fiyatlarının çok üstünde bir fiyat vererek ihtiyaç duyduğu ürünü muhtekirlerden temin ediyordu. Bununla beraber merkezi hükümetin zaman zaman kıtlık yaşadığı ürünü narh fiyatının üzerinde fazla fiyat vererek muhtekirlerden sağlamaya çalıştığı da görülmektedir.³⁷¹

Bazı zamanlarda karaborsacıların ürünleri toplayıp stoklamaları piyasada ürün kıtlığına sebebiyet verebiliyordu. Böyle durumlarda devlet ricali muhtekirlerin ellerinde bulunan malların toplanarak Âsitâne'ye gönderilmesi için³⁷² emirler verdiği gibi muhtekirleri kalebentlik ile cezalandırıp mal varlığına miri için el konulduğu da olurdu.³⁷³ Arşivlerde bulunan belgelerden anlaşıldığına göre muhtekirler, malların bol olduğu dönemlerde bunları stoklayarak hem daha sonra narh fiyatının üstünde satmakta hem de piyasa da bu ürünlerde kıtlık yaşanmasına sebebiyet vermekteydi. Ayrıca kuraklık, şiddetli kış şartları, vb. gibi durumlarda yaşanan ürün sıkıntısı karaborsacıların ellerinde bulunan mallara talebi arttırmakta idi. Bu da piyasa fiyatlarının muhtekirler lehine işlemesine sebep olduğundan fiyatlarda dengesizlik yaratıyordu. Merkezi hükümet bunu engellemek için emirler yayımlasa da tamamen engellendiğini söylemek mümkün değildir.³⁷⁴

4.2.2.2 Demografik değişimler

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve sonraki dönem çalışmalarında nüfus alanında yapılan araştırmalar her daim dikkat çeken konulardan birini teşkil etmiştir. Çünkü nüfus bir bölgenin ne kadar miktar kişiyi bünyesinde barındırdığını göstermesinin

³⁷⁰ Bununla ilgili Demirhisar kadısına yazılan hükümde; Demirhisar'da sakin Timur bin Hasan nam kimsenin muhtekir olup anbarları zahire dolu iken satmayıp fiyat yükselmesini beklediği bildirilmiştir bunun üzerine mezkûr kimesnenin ihtiyacından fazla zahireyi narh-ı cari üzere halka sattırıp ihtikâra meydan verilmemesine dair emir verilmiştir. MD 58, 153. h. 405, "H. 25 Cemazeyilahir 993" (M. 24 Haziran 1585).

³⁷¹ MD 58, 270. h. 685, "H. 13 Ramazan 993" (M. 8 Eylül 1585).

³⁷² MD 103, 70. h. 494, "H. 10 Safer 1106" (M. 30 Eylül 1694).

³⁷³ Gümülcine naibin yazılan emirde, harman vakti geldiğinde ahaliden alacağı borçlarına karşılık zorla ellerindeki mahsulü alarak müstemen tayfaya satıp Asitane-i Saadet'te zahire kıtlığına yol açan Gümülcine sakinlerinden olan muhtekir ve muameleci tayfasından Sefer Ağa'nın kalebent edilmesi ve mal varlığına miri için el konulması ifade edilmiştir. MD 135, 322. h. 1098, "H. 10 Ramazan 1141" (M. 9 Nisan 1729).

³⁷⁴ MD 95, 14. h. 79, "H. 29 Safer 1075" (M. 21 Eylül 1664) BOA, Ali Emiri Sultan II. Süleyman, 19 / 1941. "H. 29 Zilhicce 1100" (M. 14 Ekim 1689).

ötesinde, bir taraftan da devletlerin oluşmasını ve kendilerine mahsus yapılarını muhafaza etmesinde, teşkilat ve müesseselerinin mahiyet değiştirmesinde önemli bir etkindir.³⁷⁵

Osmanlı Devleti'nin inkişafında da nüfusun önemli bir payı vardır. Zira geçimin tarım ve hayvancılığa dayandığı toplumlarda nüfusun miktarı oldukça önemlidir. Başlangıçta nüfusun az ve kişi başına düşen toprak miktarının fazla olduğu dönemlerde ekonomik büyüme için çok elverişli bir ortam söz konusuydu. Ancak zaman içerisinde refah ortamının oluşması nüfus artışlarını da beraberinde getirmiştir.³⁷⁶ Bu durum mevcut nüfusun sınırlı miktardaki toprağa sığmayarak kırdan kente göç etmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak da tarımsal faaliyetlerde azalma görülmüştür. Bunun ortaya koyduğu sonuç ise tarımı azalan ürünlerin fiyatların da artış olmasıdır. Dolayısıyla nüfus artışları, şehir merkezlerinde iktisadi dengeyi bozduğu gibi talebin arzı ezici bir çoğunlukta artması fiyatları da yükseltmekteydi. Örneğin; 16. yüzyılda Akdeniz'de nüfusun artması fiyat artışlarına neden olmuştur.³⁷⁷

Nüfus değişikliklerinde etkili olan bir diğer faktör ise, çeşitli dönemlerde meydana gelen isyan olaylarıdır. Örneğin; 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın ilk başlarında Anadolu'da görülen ve *büyük kaçgun* olarak tabir edilen Celali fetretinde, köylü halk yerlerini tamamen boş bırakarak, hatta bazen hayvanlarını ve mallarını dahi yanlarına almadan kaçmışlardır. Bu köylülerin bir kısmı dağlara çekilerek sefilane bir hayat yaşamıştır. Erkeklerin birçoğu ise çiftlerini ve kurralarını bırakıp Celâli'lere katılmıştır. Ancak bu fetret sırasında şehirlere de birçok iltica hareketleri olmuştur. Aynı zamanda bir kısım köylü vergilerin ağırlığından, kıtlıktan, borçtan ve buna benzer sebeplerden dolayı kendi sancaklarını terk ederek başka sancaklara göç etmiştir. Bu kargaşa ortamı Anadolu'da başta hububat olmak üzere birçok ürünün fiyatlarının yükselmesinde etkili olmuştur. Örneğin; 1603'te celali hadiselerinin birdenbire bir felaket halini alması ve buna mukabil köylerde ziraat eden insanların son derece azalması buğday darlığının tehlikeli bir hal almaya başlamasına neden olmuştur. Zira 1603'te Balıkesir'de bir kile

³⁷⁵ Barkan, Ö. (1953). "Tarihi Demografi Araştırmaları Ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, 10 (1-26), 2-3.

³⁷⁶ 15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen nüfus hareketleri için bkz. İnalcık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi – I (1300- 1600)*, (Çev. Halil Berktaş), İstanbul, 21-41.

³⁷⁷ Öztürk, a.g.m., 2002, 863.

buğday 50 akçeye satılırken 1604'te mezkûr şehirde Buğday'ın kilesi 90 akçeye satılıyordu. Bu fiyat artışları diğer eşya türlerinde de görülmüştür.³⁷⁸

4.2.2.3 Ticari faaliyetler

Osmanlı Devleti'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kavşak noktasında olması birçok alanda gelişimsel özellik göstermesinde etkili olmuştur. Bu durum bilhassa ticaret alanının da büyük bir üstünlük sağlamıştır. Zira Osmanlı Devleti İstanbul, Bursa, Ankara gibi ticaret yolları üzerinde bulunan kentlere sahip olup aynı zamanda bu kentler arasında gelişmiş bir yol sistemine sahipti.³⁷⁹ Bunun yanında Anadolu birçok ülkenin ticaret yollarının kavşak noktasında bulunuyordu. Bu özelliği sayesinde gerek iç ticareti gerekse dış ticareti daimi surette canlılığını koruyordu. Fakat 16.yüzyıla gelindiğinde devlet ekonomik anlamda tabir yerindeyse *altın çağını* yaşamıştı. Bu refah ortamı Avrupalı seyyahların keşiflerle Anadolu ticaret yollarına alternatif yol bulmasına kadar devam etmiştir. Ümit Burnu gibi alternatif yolların bulunması ise Osmanlı ticaret yollarının önemini azaltmıştır. Yeni yolların keşfi dışında yeni kıtalarında keşfedilmesi Osmanlı ticaretinin işlevselliğini zaman içerisinde zayıflatmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'daki iktisadi dengeyi bozan Amerikan madenleri zamanla Osmanlı ülkesindeki tesirlerini göstermişti. Zira İspanya'ya gelen Amerika gümüşleri önce Avrupa'ya oradan da Doğu'ya ulaşmıştı. Batı'daki mal fiyatlarının yüksekliği karşısın da Osmanlı'dan Batı'ya mal akışı olmakta iken, Batı'dan da Osmanlı'ya gelen madenler ve paralar gittikçe fiyatların yükselmesine en önemlisi de Osmanlı parasının değer kaybetmesine neden olmuştur.³⁸⁰

³⁷⁸ Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları"*, İstanbul, 446-453. Celali isyanları Anadolu'da göç olayları, köylerin boşalması, ürün fiyatlarında yükselme gibi daha birçok alanda etkili olmuştur. Dolayısıyla bu dönem Osmanlı tarihi üzerine sosyal, ekonomik vb. çalışmalar yapılırken celali isyanlarının etkisi göz ardı edilmemelidir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Akdağ, a.g.e., 1995, 446-499.

³⁷⁹ İstanbul deniz ve kara yolu ağ sistemi sayesinde iç ve dış ticarete aktif rol oynuyordu. Bu rol bilhassa kentin ihtiyacı olan ürünlerin temininde etkiliydi. İstanbul'un deniz ve kara yolu ağ sistemi için bkz. Faroqhi, a.g.e., 1993, 93-102. İncelik, a.g.e., 2020, 215-225. Ankara'nın ticaret yolları için bkz. Ergenç, Ö. (2013). *Osmanlı Tarihi Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul, 45-47. Anadolu ticaret yollarının kavşak noktasında olup gerek iç gerekse dış ticarete aktif rol oynayan kentlerden birisi de Bursa'dır. Bursa'nın sahip olduğu yol güzergâhları için bkz. İncelik, H. (1960). "XV. Asır Sanayi Ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar Bursa – I", *Belleten*, 24 (93), 45-102.

³⁸⁰ Öztürk, a.g.m., 2002, 864.

4.2.2.4 Para

Osmanlı ekonomisinin işleyişinde karmaşık kambiyo rejiminin etkisi yadsınamaz. Osmanlı ülkesinde kullanılan paraların çeşitleri, gerçek değer ve alım güçleri, değer bakımından birbirlerine oranları, bunların yabancı paralarla ilişkilerinin bilinmesi iktisat ve ticaret tarihinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu sebeple tarihi süreçte paranın gelişimi ve değiştirdiği merhaleler çeşitli bilim insanları tarafından araştırılarak para'nın sosyo-ekonomik ve iktisat tarihindeki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır.³⁸¹

Osmanlılar son dönemlerine kadar altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılan paralar kullanmıştır.³⁸² Çeşitli dönem ve zamanlarda çeşitli para türleri kullanılmakla beraber ekonomik faaliyet ve ticari mübadelelerde genellikle *akçe* kullanılmıştır. Zira akçe tedavülde bulunan bir sikke olmanın yanında, piyasada geçerli olan diğer sikkelerinde değerini tespit etmekte kullanılan bir ölçektir. Bunun yanında dış ticaret, eşya fiyatları, sikkenin gerçek değeri ile ülkede bulunan altın ve gümüş madenlerinin miktarı arasında sıkı bir ilişki vardı. Bunların birinde meydana gelecek değişiklikler, doğal olarak diğerlerini de etkileyecektir.³⁸³ Özellikle piyasa fiyatları parasal değişikliklerden önemli derecede etkilenmekteydi. Bilhassa paranın ayarının bozulması ve kıymetindeki düşüşler, fiyatların zaruri olarak yükseltilmesini gerektiriyordu. Fiyatlarda meydana gelen bu yükselme yapılan sikke tashihleriyle düzeltilmeye çalışılıyordu. Çünkü zirai devletlerin devamlılığında, fiyatlar üzerinde büyük etkisi olan paranın, istikrarın sağlanmasında çok önemli bir yeri vardı. Paranın kıymeti yükselince en az o oranda mal fiyatlarında da düşüş yapılırdı. Fakat para ayarlarının bozulduğu büyük devalüasyon devirlerinde fiyatlar bir düzensizlik içinde yükseliyordu. Ayrıca sikke tashihlerini takiben verilen narhlar da, fiyatlardaki düşüş oranları üründen ürüne değişiklik göstermekteydi. Bunların yanında karaborsayı önlemek ve kamu yararı gibi sebeplerden dolayı da narh konulmaktaydı.³⁸⁴

³⁸¹ Barkan, Ö. (1970). "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, 34 (136), 571-577. Akdağ, a.g.e., 1995, 160-182.

³⁸² Ergenç, Ö. (2013). "XVI. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler", *Osmanlı Tarih Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul, 193.

³⁸³ Paranın tedavülünde meydana gelen değişiklikler için bkz. Akdağ, a.g.e., 1995, 36-41.

³⁸⁴ Öztürk, T. (1998). "18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Ve Kastamonu'da Fiyatlar", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon, 22-29. Kütükoğlu, a.g.e., 1983, 11-12.

4.3. Et Narhı ve İstanbul-Anadolu Kentlerinde Et Fiyatlarının Tespitinde Etkili Olan Faktörler

Narh sistemi, arz-talep arasındaki dengenin korunması ve tekелci eğilimlerin önlenmesi için başvurulmuş bir yöntemdir. Osmanlı Devleti'nde narh sistemi, esasında ekonomik ve sosyal bir tedbir olarak, fiyatların denetim altında tutulmasına yöneliktir. Nitekim fiyatlarda meydana gelecek dengesizlik, muhtekir veya karaborsacı olarak adlandırılan madrabazların mallarını yüksek fiyattan pazarlamalarına, bu durum halkın mağduriyetine ve fiyatlarda düzensizliğe yol açacağından, devletin fiyatlara müdahalesi kaçınılmaz olmuştur. Devlet özellikle temel gıda maddeleri başta olmak üzere temininde zorluk yaşanan ürünlerin narhının tespit edilmesine önem vermiştir.

Etin Osmanlı Devleti'nde önemli iâşe ürünlerinden olması, et narhını zaruri kılmaktadır. Zira İstanbul gibi metropol kentlerin et ihtiyacının karşılanması bir takım zorluklar içermektedir. Bu zorluklara et fiyatlarında yaşanacak düzensizliklerde eklenince içinden çıkılmaz bir hâl alacağından, devlet et narhına özen göstermek durumundaydı.

Narhın tespitinde ilgili esnafın önde gelenlerinden şeyh, kethüda, yiğitbaşı, ehl-i hibre, nizam ustaları ve bi-garaz müslimin hazır bulunurdu. Bunun yanında kasapbaşı, segbanbaşı gibi görevlilerde narh tespitinde bulunmalarına rağmen etkin role sahip olan kişi kadı idi.³⁸⁵ Narh belirlendikten sonra *sicillere* kayıt edilir ve münadiler çıkarılarak yeni fiyatlar esnaf ve halka duyurulurdu. Kasapların narh belirlenmeden kesim yaptırmaları ve satışa başlamaları yasak olduğu gibi belirlenen narh fiyatlarına riayet etmeleri de zorunluydu. Zira tespiti yapılan et fiyatlarına uymayan kasaplar çeşitli şekillerde ceza görürlerdi.³⁸⁶ Dolayısıyla et vb. önemli iâşe maddelerine uygulanan narh sistemi sayesinde devlet piyasadaki girdi ve çıktıları daha etkin bir şekilde kontrol edebiliyordu. Bunun yanında temini zor olan tüketim maddelerine halkın daha kolay ve maddi açıdan ulaşılabilir olmasını mümkün kılmaktaydı.

³⁸⁵ Kal'a, a.g.t., 1985, 59-60.

³⁸⁶ Örneğin; sipahiyandan kasap Ömer ve Hüseyin'in narhtan fazla fiyatla et satışı yaparak emre itaat etmediklerinden Seddülbahir Kalesi'ne kalebend edilmeleri... BOA, Ali Emiri Sultan I.Mahmud, 41/ 2447. "H. 12 Rabiulevvel 1148" (M. 2 Ağustos 1735) BOA, Ali Emiri Sultan III. Mustafa, 74/ 5471. "H. 5 Safer 1186" (M. 8 Mayıs 1772).

Kasaplara yılda iki defa narh verilirdi.³⁸⁷ Bu narhlar genellikle ilkbahar sonunda yaz başlarken (6 Mayıs-8 Kasım) ve sonbahar da kışa girerken (8 Kasım-6 Mayıs) yapılmaktaydı. Narhın, bu zamanlarda belirlenmesinin nedeni; canlı hayvanların azalış ve artış miktarından kaynaklanıyordu. Nitekim narh tespitleri genel itibariyle bu dönemlerde yapılırdı.³⁸⁸ Fakat değişen durum ve şartlara göre narh tespit zamanlarının değiştiği, haftalık veya aylık olarak yapıldığı görülmüştür. Ayrıca kasaplık hayvan miktarında yaşanan dengesizlikler et fiyatlarının tespitinde önemli bir faktördü. Örneğin; İstanbul’da 1525 yılında senede iki defa belirlenen narh tespiti 6’şar aylık dönemi kapsayacak şekilde 29 Aralık’ta belirlenmiştir. Bunun nedeni; etin bu tarihe kadar bol olmasıdır.³⁸⁹

Kasaplara yılda iki defa narh verildiği kanunlarda yer almakla birlikte bu durum kentler arasında değişiklik göstermektedir. Örnek olarak 1552 yılında Manisa’ya ait kuzu eti fiyatının aylara göre dağılımı gösterilebilir.³⁹⁰

<u>Tarih</u>	<u>Birim</u>	<u>Fiyat</u>
26 Şubat 1552	125 dirhem	1 akça
20 Nisan 1552	150 dirhem	1 akça
11 Haziran 1552	175 dirhem	1 akça

Tablo 4.1. 1552 Yılında Manisa’da Kuzu Eti Fiyatları

Buna göre, Manisa’da kuzu etine yıl içerisinde üç defa narh verilmiştir. Ayrıca kış şartları nedeniyle Şubat ayında kuzu eti fiyatının Haziran ayına göre oldukça pahalı olduğu görülmektedir.

³⁸⁷ Kal’a, a.g.t., 1985, 54.

³⁸⁸ Çakmak, a.g.m., 2021, 72.

³⁸⁹ Her yıl iki fasıl kılınup evvel-i erba’inden altı ay tamam olunca koyun etin (bir akçaya) iki yüz dirheme satıp ve bakı altı ay içinde iki yüz elli dirhem satarlardı. Amma haliya Rumeli Kadiaskeri Mevlana Muhiddinü’l-Fenari mahruse-i mezbureye (İstanbul’a) kadı olduğu tarihte (M. 1520-1522) erbain evvelinde et bol olur ve indirilmesi müzayaka vaktına münasibdir deyu cümle kasapların ittifaklarıyla erbainin yirmisi geçince tehir olunmak makul görülüp yirmisinden sonra narh indirmişler. Ol tarihten beri bu babda erbain evveli itibar olunmaz olmuştur. Binaen buna dayanarak bu yıl dahi erbainin on altıncı gününden etin narhı naksolundu. Bu dönemde belirlenen et fiyatları şöyledir;

Koyun etinin 200 dirhemi 1 akçe

Keçi etinin 250 dirhemi 1 akçe

Sığır etinin ise 400 dirhemi 1 akçe şeklinde tespit edilmiştir. Bakıldığında koyun ve keçi eti arasında 50 dirhemlik bir fark varken koyun eti sığır etinin yaklaşık iki katıdır. Sahillioğlu, a.g.m., 1967, 54-56.

³⁹⁰ Ümit Ekin-Tufan Turan. (2018). “16. Yüzyılda Manisa’da Tüketilen Bazı Gıda Maddelerinin Fiyatları”, *Geçmişten Günümüze Manisa*, 1, Manisa, 563.

Bursa’da senede üç defa et narhının tespit edildiği kanunnamelerde belirtilmiştir. Bursa’da belirlenen narh tespitinde, önce ikiyüz elli dirhem, sonra üç yüz dirhem, kışın ise ikiyüz dirhem olduğu ifade edilmiştir.³⁹¹ Bununla ilgili olarak İstanbul İhtisap Kanunnamesinde şu ifade yer almaktadır; “Zemherinin evvelinden rabi’nin ahırına değin ki altı ay olur iki yüz elli dirhem koyun eti bir akçaya ola. Sayfin iki evvelki ayları üçyüz sayfin ahiriyle güzin evvel ayı üçyüz elli dirhem güzin iki ahır ayları üçyüz dirhem koyun eti bir akçaya satıla”³⁹² Dolayısıyla kışın altı ay geçerli olan narh tespitinde koyun etinin ikiyüz elli dirhemi bir akçedir. Yazın ilk iki ayında üçyüz dirhemi bir akçeye, yazın sonu ile sonbaharın başlangıcında üçyüz elli dirhemi bir akçeye, sonbaharın son iki ayında da üçyüz dirhemi bir akçeye satılacağı ifade edilmektedir. Bu durum gerekli görüldüğünde et narh zamanlarının ve et fiyatlarının yıl içerisinde değiştiğini göstermektedir.

Et narhının tespiti üzerinde mevsimlerin önemli etkisi vardır. Ayrıca mevsimlere göre belirlenmiş olan et fiyatlarında farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar et türleri arasında da görülmüştür. Örneğin, 1552 yılında Nisan-Haziran aylarında Manisa’da çeşitli et türlerinin fiyat dağılımı aşağıda gösterilmiştir.³⁹³

<u>Ürün</u>	<u>Tarih</u>	<u>Birim</u>	<u>Fiyat</u>
Koyun eti	20 Nisan 1552	125 dirhem	1 akça
Kuzu eti	20 Nisan 1552	150 dirhem	1 akça
Keçi eti	20 Nisan 1552	200 dirhem	1 akça
Sığır eti	20 Nisan 1552	350 dirhem	1 akça
Oğlak eti	11 Haziran 1552	125 dirhem	1 akça
Kuzu eti	11 Haziran 1552	175 dirhem	1 akça
Keçi eti	11 Haziran 1552	200 dirhem	1 akça
Sığır eti	11 Haziran 1552	400 dirhem	1 akça

Tablo 4.2. 1552 Yılı Nisan-Haziran Aylarında Manisa’da Çeşitli Et Türlerine Ait Fiyat Listesi

³⁹¹ Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. (1998). *Türk Standartları Enstitüsü*, Ankara, 6.

³⁹² Barkan, a.g.m., 1941-1942, 329.

³⁹³ Ekin-Turan, a.g.m., 2018, 563.

Bakıldığında, 20 Nisan 1552 tarihinde, en pahalı et türü koyun etidir. Buna sebep ise; kış şartları nedeniyle canlı hayvan temininde yaşanan sıkıntılar ve çeşitli etkenlere bağlı olarak hayvan miktarında meydana gelen azalmalar olmalıdır. Ya da koyun etine talebin artması bu et türünün fiyatının yükselmesine ortam oluşturmuş olabilir. Mevcut tarihte kuzu eti ile koyun eti arasında çok yüksek miktarda fark yoktur. Ancak keçi ve sığır eti diğer et türlerine oranla daha düşük fiyatta satılmaktadır. 11 Haziran 1552 tarihinde ise, en pahalı etin oğlak eti olduğu görülmektedir. Nitekim oğlak tüketiminin hayvan neslinde azalmaya neden olabileceği göz önüne alınarak, bu et türünün tüketiminin sınırlı miktarlarda tutulmasına sebep olmuş olabileceği belirtilebilir. Ayrıca kuzu eti fiyatının Nisan ayına göre daha düşük olmasının nedeni; Ruz-ı Hızırdan sonra kuzu kesimlerinin yapılmasından kaynaklıdır. Zira bu tarihten önce kuzu kesilmesine müsaade edilmezdi.³⁹⁴ Keçi etinde fiyat değişikliği yaşanmazken, sığır etinde 50 dirhemlik bir düşüş yaşanmıştır. Aynı zamanda Nisan ayında keçi eti ile sığır eti arasındaki 150 dirhemlik farkın, Haziran ayına gelindiğinde 200 dirheme yükseldiği görülmektedir.

³⁹⁴ Çakmak, a.g.m., 2021, 72-73.

Yıllara ve aylara göre et türlerinde meydana gelen fiyat farklılıklarının daha iyi anlaşılması amacıyla Konya'ya ait 1630-1631 ile 1645-1646 yıllarına ait et fiyatları aşağıda verilmiştir.³⁹⁵

<u>Ürün</u>	<u>Tarih</u>	<u>Birim</u>	<u>Fiyat</u>
Koyun eti	10-19 Ağustos 1630	1 vakıyye	7 akça
Keçi eti	10-19 Ağustos 1630	1 vakıyye	6 akça
Sığır eti	10-19 Ağustos 1630	1 vakıyye	5 akça
Koyun eti	10 Temmuz 1631	1 vakıyye	7 akça
Keçi eti	10 Temmuz 1631	1 vakıyye	6 akça
Sığır eti	10 Temmuz 1631	1 vakıyye	5-4 akça
Koyun eti	3 Eylül 1631	1 vakıyye	8 akça
Keçi eti	3 Eylül 1631	1 vakıyye	7 akça
Koyun eti	14 Haziran 1645	1 vakıyye	5 akça
Keçi eti	14 Haziran 1645	1 vakıyye	4 akça
Sığır eti	14 Haziran 1645	1 vakıyye	2,5 akça
Koyun eti	6 Mayıs 1646	1 vakıyye	5 akça
Keçi eti	6 Mayıs 1646	1 vakıyye	4 akça
Sığır eti	6 Mayıs 1646	1 vakıyye	3 akça

Tablo 4.3. 1630-1631 ve 1645-1646 Yıllarında Konya'da Et Fiyatları

Tabloya bakıldığında, Mayıs-Haziran aylarında et fiyatlarının birbirine yakın olduğu, buna mukabil Temmuz-Ağustos aylarının ise et fiyatları konusunda benzerlik gösterdiği görülmektedir. Sonbahar başlangıcı olan Eylül ayında ise fiyatlar artmaya başlamıştır. Bu bilgiler, aylara göre et fiyatlarında ne kadar miktar artış olduğu hakkında bilgi sahibi olunmasına olanak sağlamaktadır. Nitekim yukarıda farklı yıllara ait veriler kullanılmıştır. Fakat salgın hastalık vs. nedeniyle canlı hayvan miktarında sıkıntı yaşanmadığı zamanlarda, et narhının yukarıda verilmiş olan ayları takiben

³⁹⁵ Ürekli, B. (1991). "XVII. Yüzyılda Konya'da Bazı Eşya Ve Yiyecek Fiyatları", *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, (6), 231-232-235-236.

değişiklik gösterdiği ifade edilebilir. Genel olarak, yaz, sonbahar ve kış mevsiminin başlangıç dönemlerinde belirlenen et fiyatları kasaplık hayvan miktarına bağlı olarak değişebilmekteydi. Mesela, 26 Aralık 1652’de Amasya’da et fiyatları tespit edilmiş ancak, yaklaşık 1.5 ay sonra 4 Şubat 1653’te fiyatların tekrardan belirlendiği görülmüştür. Belirlenen fiyatlar şöyledir; ³⁹⁶

<u>Ürün</u>	<u>Tarih</u>	<u>Birim</u>	<u>Fiyat</u>
Koyun eti	26 Aralık 1652	1 vukıyye	5 akça
Keçi eti	26 Aralık 1652	1 vukıyye	4 akça
Sığır eti	26 Aralık 1652	1 vukıyye	3 akça
Koyun eti	4 Şubat 1653	1 vukıyye	6 akça
Keçi eti	4 Şubat 1653	1 vukıyye	5 akça
Sığır eti	4 Şubat 1653	1 vukıyye	4 akça

Tablo 4.4. 26 Aralık 1652 ve 4 Şubat 1653 Tarihlerinde Amasya’da Et Fiyatları

Kış aylarında et fiyatlarının değişiklik göstermesinin ve yaz-sonbahar aylarına göre daha pahalı olmasının türlü sebepleri vardır. Öncelikle kış mevsiminde kasaplık hayvanların yem gibi besin maddelerinde görülen pahalılıklar ve buna bağlı olarak bakımlarının zorlaşması gösterilebilir.³⁹⁷ Aynı zamanda kış mevsiminde farklı bölgelerden hayvan temininde yaşanan sorunlar, kış mevsimi için daha önceden kışlaklara getirilen kasaplık hayvanların, taleplerin artması üzerine arzı karşılamada yetersiz kalması gibi faktörler, kış mevsiminde et fiyatlarının artış göstermesindeki etkenler arasındadır.

³⁹⁶ Keten, a.g.t., 2021, 102.

³⁹⁷ Keten, a.g.t., 2021, 103.

Anadolu kentlerine binaen başkent İstanbul'da yaz ve kış zamanlarında et fiyatlarının ne oranda değişiklik gösterdiğinin görülmesi amacıyla aşağıda 1620'de İstanbul'da koyun ve sığır eti fiyatları verilmiştir.³⁹⁸

<u>Ürün</u>	<u>Tarih</u>	<u>Birim</u>	<u>Fiyat</u>
Koyun eti	26 Şubat 1620	1 vakıyye	10 akça
Sığır eti	26 Şubat 1620	1 vakıyye	8 akça
Koyun eti	11 Temmuz 1620	1 kıyye	8 akça
Sığır eti	11 Temmuz 1620	1 kıyye	4 akça

Tablo 4.5. 1620'de İstanbul'da Koyun ve Sığır Eti Fiyatları

Tablodan anlaşıldığı üzere, yaz ve kış şartları başkent İstanbul'da et fiyatlarında değişiklik yaşanmasında etkili olmaktadır. Buna salgın hastalıklar da eklenince canlı hayvan temini zorlaşıyor ve bu da haliyle fiyatlara yansiyordu.

Et fiyatlarında çeşitli nedenlere bağlı olarak görülen değişiklikler kentler arasında da görülmekteydi. Bilhassa İstanbul gibi başkent özelliğine sahip bir kentle, Anadolu kentleri arasında et fiyatlarında farklılıklar göze çarpıyordu. Nitekim Bursa'da et fiyatlarının İstanbul'a nazaran biraz daha yüksek tutulduğu kanunnameler de belirtilmiştir.³⁹⁹ Bunun öncelikli sebeplerinden birisi; başkentte, üst düzey saray erkânı yanında kalabalık bir halk kitlesi ve yeniçerilerin bulunması olmalıdır. Çünkü bu toplulukların iâşesinin temini devletin görevleri arasında yer alıyordu. Nitekim et gibi önemli bir iâşe maddesinin ihtiyacı karşılayacak derecede bol olması ve geniş bir kitlenin ulaşabileceği ölçüde düşük fiyatta belirlenmesi gerekiyordu. Zira fiyatlardaki artışlar başta yeniçeriler olmak üzere geniş bir kitlenin memnuniyetsizliğine sebep olabilirdi. Ayrıca İstanbul'a nazaran tüm Anadolu kentlerinde fiyatların düşük tutulması, ete olan talebi arttırabilirdi. Bu da haliyle arz-talep ilişkisinde dengesizlik yaşanmasına neden olacağından, Bursa gibi Anadolu kentlerinde et fiyatlarının başkente kıyasla biraz daha yüksek tutulması lazım gelmiş olmalıdır. Dolayısıyla Bursa gibi Anadolu kentlerinde et, sıradan halkın kolayca ulaşabileceği bir gıda maddesi değildi. Fakat İstanbul kadar olmasa da Bursa, Manisa gibi Anadolu

³⁹⁸ İstanbul Kadı Siciller, Eyüp Mahkemesi 19 Numaralı Sicil, *İSAM*, 55. h. 1

³⁹⁹ Barkan, Ö. (1942-1943). "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya Ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit Ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", *Bursa İhtisap Kanunları, Tarih Vesikaları*, 2 (7-12), 17.

kentlerinde halkın iâşesinin gözardı edildiği söylenemez. Zira İstanbul-Anadolu kentleri arasındaki fiyat farklarının çok fazla olmaması bu ifadeyi doğrular niteliktedir.⁴⁰⁰ Ancak bazı zamanlarda bu durumun ihlal edildiği görülmektedir. Nitekim İhtisab-ı Bursa Kanunnamesinde; Bursa halkı, narhın hayvanların azlık ve çokluğuna bağlı olarak değiştiğini, bazı zamanlar Bursa'ya İstanbul'dan daha fazla kasaplık hayvan gelmesine rağmen İstanbul'da et narhının üç yüz elli dirhem, bir akça olmasına mukabil Bursa'da üç yüz dirhem den ziyade iki yüz veya iki yüz elli dirhem, bir akça olarak belirlenmesinden yakınmaktadır.⁴⁰¹

İstanbul ve Anadolu kentlerinde bazı et türü fiyatlarının farklı olabileceğini gösteren bilgiler yanında aynı olabileceğini gösteren bilgilerde vardır. Nitekim aşağıda 1034 (1624) tarihinde bazı kentlerdeki et türlerinin fiyatları gösterilmiştir.⁴⁰²

<u>Ürün</u>	<u>Birim</u>	<u>İstanbul</u>	<u>Bursa</u>	<u>Balıkesir</u>	<u>Tekirdağ</u>
Koyun eti	1 vakıyye	8 akça	8 akça	8 akça	8 akça
Sığır eti	1 vakıyye	5 akça	4 akça	4 akça	
Keçi eti	1 vakıyye		7 akça	6 akça	7 akça

Tablo 4.6. 1624 (1034) Tarihinde Çeşitli Kentlerde Et Fiyatları

Tablodan anlaşıldığına göre, İstanbul'daki koyun eti fiyatı ile Bursa, Balıkesir ve Tekirdağ'daki koyun eti fiyatlarının benzer olduğu görülmektedir. Bu durum bazı zamanlar da başkent ile Anadolu kentleri arasında et fiyatlarında benzerliklerin olduğunu göstermektedir. Sığır etinin ise Bursa ve Balıkesir'e kıyasla İstanbul'da daha pahalı olduğu görülmüştür. Ayrıca keçi eti fiyatlarına bakıldığında, Anadolu kentleri arasında dahi et fiyatlarında farklılıkların olduğunu göstermektedir. Zira Balıkesir'e oranla Bursa ve Tekirdağ'da keçi eti daha pahalı olmaktadır. Dolayısıyla İstanbul ve diğer kentlerde et fiyatları aynı olabileceği gibi farklı da olabilmektedir. Hatta et fiyatlarında Anadolu kentleri arasında dahi farklılıkların olduğu görülmüştür. Her ne kadar verilen fiyatların mevsimsel olarak net tarihlerine ulaşılammış olsa da bu

⁴⁰⁰ Barkan, a.g.m., 1942-1943, 17.

⁴⁰¹ Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. (1998). *Türk Standartları Enstitüsü*, Ankara, 7.

⁴⁰² Küttükoğlu, M. (1984). "1624 Sikke Tashihiinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri", *Tarih Dergisi*, (34), 131-139-169-180.

fiyatlar en azından kentler arasında et fiyatlarında zaman zaman farklılıkların yaşandığını gösterir niteliktedir.

Mevsimsel özellikler haricinde et fiyatlarının tespitinde farklı etkenlerin de rolü vardır. Örneğin; Kurban bayramlarında halkın et sıkıntısı çekmemesi için kentlere çok sayıda kurbanlık hayvan sevk ediliyor, Kurban Bayramı sonrasında artan et miktarının çok fazla olması et fiyatlarının düşürülmesine neden olabiliyordu.⁴⁰³

Kuraklık veya şiddetli yağışlar nedeniyle meydana gelen kıtlık zamanları et fiyatlarını yükseltiyordu. Nitekim bu doğal şartlar hayvanların yetersiz beslenmesine ve haliyle hayvan sayısının azalmasına sebep oluyordu. Zira hayvan miktarında görülen azalma sadece et fiyatlarını arttırmıyor aynı zamanda süt ve süt ürünlerinden elde edilen hayvansal gıdalarda da darlık yaşanmasına ortam oluşturunuyordu.⁴⁰⁴

Kasap ve kasapbaşların suistimalleri de et fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Örneğin; 21 Safer 1194 (27 Şubat 1780) tarihli belgede; Kasapbaşı olan Mehmet ağa İstanbul'a koyun getirmekle mükellef olan celep taifesine getirdikleri ağnamlara karşılık olarak zorla züyuf ve kem-i revac altın vermiştir. Bundan dolayı celepler İstanbul'a ağnam sevk etmemiş bu da et azlığına ve dolayısıyla da et fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Bu durum tophanede kethüdalık yapan Feyzullah ağa tarafından Âsitâne'ye bildirilmiştir. Bunun üzerine ilgili bölgelere emirler gönderilmiştir. Bu emirlerde durumun düzeltilmesini, eskiden olduğu gibi celep taifesinin İstanbul'a ağnam getirmesi için teşvik edilmesini, bunun içinde celeplere saf beyaz akçe verilmesini beyan eden ifadeler yer almıştır.⁴⁰⁵

İstanbul kasaplarından bazıları ise kente kasaplık hayvan getiren celeplerin mallarını veresiye alarak kente daima hayvan getirmelerini istemiştir. Bu kimseler uzun süre celep akçesini vermezlerdi. Bu da celeplerin türlü zahmetler çekmesine neden oluyordu. Bundan dolayı celeplerin çoğu kente hayvan getirmezdi. Zira kente kasaplık hayvan gelmemesi et miktarının azalmasına ve haliyle et fiyatlarının artmasına neden olmaktadır.⁴⁰⁶

⁴⁰³ İstanbul Kadı Sicilleri, İstanbul Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1257-1258 / M. 1841-1842), *İSAM*, 96, 221. h. 174 (Orijinal metin no: 71-1).

⁴⁰⁴ Karademir, a.g.t., 2013, 190-191.

⁴⁰⁵ Cevdet-i Belediye 82 / 4059.

⁴⁰⁶ Karademir, a.g.t., 2013, 190.

Sürülerin nakilleri sırasında alınan iskele resmi de et fiyatlarının artmasına etki ediyordu. Örneğin; Bursa halkı et fiyatlarının yükselmesinden şikâyet etmiş ve bunun nedenini kasaplardan sorunca şu cevabı almışlardır; Eskiden iskele resmi koyun başına bir akçe idi. Şimdi ise dört akçe oldu.⁴⁰⁷ Bakıldığında kasaplar kendilerinden alınan vergiyi telafi için et fiyatlarını yüksek tutmuşlardır.

Tarihi süreçte çeşitli dönemlerde meydana gelen salgın hastalıklar sosyal ve ekonomik hayatta insanları derinden etkileyen yıkımlar meydana getirmiştir.⁴⁰⁸ Dönemsel olanaklar çerçevesinde hastalıklarla mücadele edilmeye çalışılmış fakat yine de birçok insanın hayatını kaybetmesine engel olunamamıştır. Osmanlı Devleti'nde de çeşitli dönemlerde salgın hastalıklar görülmüştür.⁴⁰⁹ Salgın hastalıklar sadece insanlarla sınırlı kalmamakta zaman zaman hayvanlarda da görülmüştü. Özellikle ekonomik hayatın temelinde tarım ve hayvancılık olan, tarımında ağırlıklı olarak hayvan gücüne dayandığı Osmanlı Devleti'nde, hayvanlarda görülen salgın hastalıklar doğal yaşamı olumsuz etkiliyor, hastalıktan dolayı hayvanların telef olması ise et fiyatlarında artışa neden oluyordu. Nitekim 1625'te görülen veba hayvanlarda da görülmeye başlamış, hastalık bulaşan hayvanların kasaplar tarafından kesimi yapılarak satılması dahi yasaklanmıştı.⁴¹⁰ İfade edilen hastalık sığır, koyun, keçi gibi hayvanlar üzerinde etkili olmuştu. Özellikle büyükbaş hayvanlarda görülen hastalıklar çor, malkıran, mal ağrısı gibi isimlerle anılırdı. Hayvanlarda yaygın olarak görülen hastalık ise sığır vebası / veba-yi bakari olarak adlandırılan hastalıktı.⁴¹¹

Besin, tarım, ulaşım vb. çeşitli alanlarda istifade edilen hayvanların salgın hastalıklar nedeniyle azalması halkı zor durumda bırakıyordu. Hayvancılığın önemli olduğu Osmanlı Devleti'nde bu olumsuz durumların etkisi de büyük oluyordu. Çünkü

⁴⁰⁷ Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. (1998). *Türk Standartları Enstitüsü*, Ankara, 6.

⁴⁰⁸ Eskiçağ'da görülen salgın hastalıklar ve bunların etkileri için bkz. Demirel, M. (2019). "Eskiçağ Ön Asya Toplumlarında Görülen Salgın Hastalıklar", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara. Türkiye Selçuklu devleti döneminde görülen salgın hastalıklar için ise bkz. Akarsu, E. (2022). "Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Doğal Afetler Ve Salgın Hastalıklar (Kuruluştan Yıkılışına Kadar)", Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya, 116-189.

⁴⁰⁹ Erken dönem Osmanlı Devleti'nde görülen salgın hastalıklar ve bunlara karşı uygulanan tedavi yöntemleri için bkz. Benli, K. (2017). "Klasik Dönem Osmanlı Sağlık Sistemi Ve Salgın Hastalıklar (1300-1600)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya.

⁴¹⁰ Yaman, H. (2022). "17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Veba", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muş, 47.

⁴¹¹ Bu hastalık hakkında detaylı bilgi için bkz. Ak, M. (2016). "Osmanlı Devleti'nde Veba-i Bakari (Sığır Vebası)", *OTAM*, (39), 215-240. Şimşek, K. (2020). "Osmanlı Devri Denizli'de Sığır Vebası: Veba-yı Bakari", *Belgi Dergisi*, 2 (19), 2068-2080.

sadece et fiyatları değil hayvanların işlevlerini kaybetmesi ya da sayılarının azalması nedeniyle tarımsal faaliyetler de meydana gelen duraklama hububat gibi tarım ürünlerinin fiyatlarının artmasına etki ediyordu. Örneğin; 1595-1604 yılları arasında Anadolu’da görülen veba salgını nedeniyle temel besin maddelerinin fiyatları üçe katlanırken, 1608’de koyun ve buğday’ın fiyatı beş katına çıkmıştır.⁴¹²

Et fiyatlarının düşük veya yüksek olarak belirlenmesinde yukarıda izahı yapılmış olan çeşitli faktörlerin etkisi görülmekle beraber zaman zaman kasapların talepleride fiyatlar üzerinde etkili oluyordu. Yani kasaplar fiyatların düşüklüğünden veya zarara uğradıklarından dolayı fiyatlara zam yapılmasını talep edebiliyorlardı.⁴¹³ Yapılan araştırmalar sonrasında kasapların bu taleplerinin uygun olduğu tespit edilirse et narhı yeniden düzenlenerek zam yapılırdı. Fakat bu durumun aksi ispatlandığında et fiyatlarında değişme olmazdı.⁴¹⁴ Yine kasapbaşının müracaatı üzerine et narhının yeniden düzenlendiği olurdu.⁴¹⁵

4.4. Osmanlı’da Bir Refah Göstergesi Olarak Et Tüketimi

Toplumların tüketim alışkanlıkları farklı konular hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Nitekim halkın temel besin maddelerine ne ölçüde ulaşabildiği ve ulaşılabilirlik üzerinde belirleyici etmenler nelerdir gibi sorular o toplumun ekonomik düzeyi ile ilgili yorumların yapılmasına imkân tanımaktadır. Konumuz açısından bakıldığında et temel iâşe ürünleri içerisinde yer almaktadır. Zira etin toplum için önemli bir tüketim maddesi olduğu yadsınamaz. Fakat etin bu önemine binaen toplumun ete ulaşmasına etki eden birtakım etmenler vardır. Bu etmenler içerisinde en önemli faktör ise et fiyatlarıdır.

1511’de Kayseri ve Bursa’da bir ırgat (amele) günlük 2 akçeden çalışmakta idi. 1548’e gelindiğinde ise Kayseri ve Ankara gibi kentlerde ırgatların gündelikleri 5-6 akçe arasında değişiklik göstermiştir. Bu dönemde bir koyun 60 akçeden yukarı alıcı buluyordu.⁴¹⁶ Sağ bir koyun ortalama 20 okka olarak kabul edilirse ırgat olan bir kimsenin koyun etini daha çok aylık ya da haftalık tüketebilme şansına sahip olduğu

⁴¹² Yaman, a.g.t., 2022, 48.

⁴¹³ Özkul, a.g.m., 2018, 173.

⁴¹⁴ MD 34, 213. h. 447, “H. 22 Safer 986” (M. 30 Nisan 1578).

⁴¹⁵ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak 452/20. “H. 7 Muharrem 1186” (M. 10 Nisan 1772).

⁴¹⁶ Akdağ, a.g.e., 1995, 42-43.

söylenbilir. Keçi eti ve sığır eti gibi et türlerinin fiyatlarının koyun etine oranla düşük olduğundan hareketle bir ırgat tarafından tüketilme olasılığı daha yüksektir.

<u>Ürün</u>	<u>Tarih</u>	<u>Birim</u>	<u>Fiyat</u>
Koyun eti	26 Aralık 1652	1 vukıyye	5 akçe
Keçi eti	26 Aralık 1652	1 vukıyye	4 akçe
Sığır eti	26 Aralık 1652	1 vukıyye	3 akçe
Koyun eti	4 Şubat 1653	1 vukıyye	6 akçe
Keçi eti	4 Şubat 1653	1 vukıyye	5 akçe
Sığır eti	4 Şubat 1653	1 vukıyye	4 akçe

Tablo 4.7. 1652-1653 Yılları Arasında Amasya’da Farklı Et Türlerinin Fiyatları⁴¹⁷

1 Nisan 1653 tarihinde pastırma fiyatı 10 akçe şeklinde belirlenmiştir. Bu verilerden hareketle Amasya’da günlük 10 akçe maaş ile imam atanan bir kimse aylık yaklaşık 300 akçelik bir gelire sahip olmaktadır. Bu kişi koyun, keçi ve sığır etini aylık, haftalık ve hatta günlük olarak tüketebilme imkânına sahiptir. Fakat aynı kişi 10 akçe değerindeki et türünü haftalık veya aylık tüketebilir. Günlük 3 akçe maaş ile mütevellî atanan bir kimse ise aylık yaklaşık 90 akçe gelir elde etmektedir. Dolayısıyla bir imam kadar ete ulaşabilme olanağına sahip değildir. Nitekim bu kimse günlük sadece sığır eti alabilecek güce sahiptir. Koyun ve keçi etini aylık ya da haftalık tüketebilir. Haftalık pastırma tüketme olanağı ise oldukça güçtür. Ancak aylık tüketme gücüne sahiptir. Ayrıca aile bireylerinin sayısı göz önüne alındığında mütevellî olan bir kimsenin et tüketimi sınırlıdır. Müderris olarak atanan bir kimsenin imam ve mütevelliden daha fazla et alabilme imkânı vardır. Çünkü bu kişi günlük 40 akçe maaş ile görev yapmaktadır. Haliyle aylık, haftalık ve günlük olarak çeşitli et türlerini kolaylıkla tüketebilmektedir.⁴¹⁸

Et temel iâşe maddelerinden olsa da sıradan bir insanın tüketim alışkanlığında ciddi bir yer işgal etmemiştir. Bunun nedeni ise; et fiyatlarının halkın alım gücünü sınırlamasıdır. Nitekim et fiyatlarında meydana gelen artışlar halkın tepkisine neden

⁴¹⁷ Keten. a.g.t., 2021, 102.

⁴¹⁸ Keten, a.g.t., 2021, 47-81-102.

olmaktaydı.⁴¹⁹ Her ne kadar halkın refahı düşünülerek narh sistemi uygulansa da herkes aynı oranda ete ulaşım sağlayamıyordu. Bu da toplum içerisinde et tüketimi konusunda farklılıklara neden olmaktaydı. Mesela, üst kademe yöneticiler, imaretler, resmi makamlarda bulunan kimseler, ordu mensupları gibi belirli bir ekonomik düzeye sahip kişilerin sofrasında yer alan et türü koyun etidir. Buna mukabil daha düşük gelire sahip olanlar ise keçi ya da sığır eti gibi et türlerini tükettirdi. Örneğin; 16. yy'da hayvancılıkta yaşanan kriz nedeniyle Manisa'daki III. Murat imareti gibi varlıklı ve seçkin tüketicinin konuklarına keçi eti sunma durumunda kaldığı belirtilmiştir.⁴²⁰ Bu da et türlerinin tüketiminde ekonomik refahın belirleyici olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda halkın et istihlâk alışkanlığı ya da beslenme tarzı gibi amiller nüfusun kalabalık olduğu bölgelerde dahi et tüketimine büyük oranda rağbet edilmemesine neden olabilir. Ancak et genel itibariyle pahalı bir gıda maddesi olması hasebiyle az ya da çok istihlâk edilmesi bir bölgenin hayat seviyesinin ne durumda olduğu hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır.⁴²¹

⁴¹⁹ Acartürk F. (2006). “1672-1673 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu (19 Nolu Konya Şeriyeye Siciline Göre)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 37.

⁴²⁰ Faroqhi, a.g.e., 1993, 275.

⁴²¹ Sahillioğlu, a.g.m., 13, 22.

5. SONUÇ

Kasaplık esnaf teşkilat kuralları çerçevesinde faaliyetlerini sürdüren, denetime tabi tutulan ve çeşitli esnaf örgütleriyle etkileşim içerisinde olan bir meslektir. Fakat aynı esnaf örgütünün işleyişi kentler arasında farklılık gösterebiliyordu. Nitekim İstanbul ve Anadolu kentlerindeki kasap esnafı arasında önemli farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu farklılıklar, kasap yazımında, kasapların yükümlülüklerinde, İstanbul ve Anadolu kentlerindeki kasap esnafının canlı hayvan ihtiyaçlarının karşılandığı bölgeler ve canlı hayvan temininde karşılaşılan zorluklar gibi hususlarda görülmektedir. Ayrıca İstanbul ve Anadolu kentleri ile ordu içerisinde ekonomik gelir, statü, yeme kültürü, et konusunda yaşanan müzayaka durumları gibi etkenlere bağlı olarak tüketilen et türleri arasında da farklılıkların olduğu görülmüştür. Ancak değişiklikler tüketilen et türleri ile sınırlı kalmamakta et fiyatları arasında da görülmekteydi. Nitekim İstanbul ve Anadolu kentlerindeki et fiyatları benzerlik gösterdiği gibi zaman zaman değişkenlikte gösteriyordu. Et fiyatlarının belirlenmesinde etkili olan temel etmenlerin başında ise mevsimsel şartlar gelirdi. Zira bir kentte mevsimsel değişmelere bağlı olarak et türleri arasında dahi önemli ölçüde farklılıklar görülebiliyordu. Dolayısıyla İstanbul ve Anadolu kentleri arasında çeşitli alanlarda benzerlik olabildiği gibi gözle görülür farklılıkların olabileceği de görülmüştür.

Kasaplar hakkında yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak başkent kasaplarını merkezine almıştır. Dolayısıyla bu çalışma kasap esnafının genel özellikleri, İstanbul-Anadolu kasapları arasındaki benzerlik ve farklılıklar birlikte kaleme alınarak kasaplık mesleğinin Osmanlı Devleti'ndeki genel durumu hakkında daha bütüncül bilgiler sunmaktadır.

Elbette İstanbul ve Anadolu kasapları arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha net bir şekilde anlaşılması spesifik olarak tek bir Anadolu kentindeki kasap esnafını kaleme almakla mümkün olacaktır. Bu da uzun soluklu bir çalışma sürecini gerektirmektedir.

KAYNAKLAR (BİBLİYOGRAFYA)

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Mühimme Defterleri (MD)

3, 108, 129, 110, 95, 7, 12, 139, 28, 58, 103, 135, 95, 111, 40, 73, 102, 115, 76, 79, 80, 71, 23, 24, 41, 81, 82, 48, 90, 31, 118, 5, 34, 69, 30, 19, 62, 26, 39, 64, 52, 67, 60, 27, 22, 68, 49, 32, 35, 42, 40, 36, 6, 59, 21, 15, 66, 61, 72, 18, 33, 121

Cevdet-i Belediye

90/4495, 40/1956, 79/3927, 143/7132, 2575, 3/144, 20/989, 61/3025, 65/3211, 1936, 44/2198, 82/4059

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak:

797, 37/317, 66/521, 40/668, 38/759

Ali Emiri Sultan I. Mahmud

57/3563, 242/19588, 41/2474

Cevdet-i İktisat

36/1792

Ali Emiri Sultan III. Mustafa

208/16396, 43/3085,

Cevdet-i Maliye

721/29510

Ali Emiri Sultan II. Süleyman

19/1941, 32/3180

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter:

5408

Bab-1 Defteri, Başmuhasebe Salhane Kâtibi Kalemi Defterleri

20563, 20569

Ali Emiri Sultan II. Mustafa

96/10363

Ali Emiri Sultan III. Ahmet

70/702

Bursa Şer'iyye Sicili

A-154/ 2610

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

1/4515, 35/5223

Maliyeden Müdevver

06763, 283, 106

Kamil Kepeci Tasnifi

213/14106

İSTANBUL KADI SİCİLLERİ

Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 71.

Bab Mahkemesi 92 Numaralı Sicil (H. 1120-1121 / M. 1709), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 60, 424.

Beşiktaş Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966-968 / M. 1558-1561), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 290.

- Eyüp Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (H. 1028-1030 / M. 1679-1620), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 55.
- Galata Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (H. 983-984 / M. 1575-1576), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 97.
- Hasköy Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H. 1023-1081 / M. 1615-1670), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 52, 7.
- İstanbul 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 21, 267.
- İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663-1664), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 16, 288.
- İstanbul Mahkemesi 137 Numaralı Sicil (H. 1236-1238 / M. 1821-1822), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 86, 344.
- İstanbul Mahkemesi 148 Numaralı Sicil (H. 1242- / M. 1826-1827), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 115.
- İstanbul Mahkemesi 154 Numaralı Sicil (H. 1237-1246 / M. 1822-1831), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 88, 270.
- İstanbul Mahkemesi 172 Numaralı Sicil (H. 1257-1258 / M. 1841-1842), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 486.
- İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 76, 68.
- İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil (H. 1179-1180 / M. 1765-1767), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 76, 221.
- İstanbul Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 1201-1203 / M. 1786-1787), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 80, 72.
- İstanbul Mahkemesi 78 Numaralı Sicil (H. 1216-1217 / M. 1801-1803), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 82, 341.
- İstanbul Mahkemesi 97 Numaralı Sicil (H. 1217-1225 / M. 1802-1810), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 83, 424.
- Kısmet-İ Askeriye Mahkemesi 59 Numaralı Sicil (H. 1143 / M. 1730-1731), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 84.
- Üsküdar 2 Numaralı Sicil (H. 924-927 / M. 1518-1521), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 420-421.
- Üsküdar 5 Numaralı Sicil (H. 930-936 / M. 1524-1530), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 359.
- Üsküdar Mahkemesi 531 Numaralı Sicil (H. 1204-1207 / M. 1790-1793), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 81, 784.
- Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (H. 990-991 / M. 1582-1583), *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)*, 57.

KİTAPLAR

- Afyoncu, E. (2006). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu-I*, İstanbul.
- Akdağ, M. (1995). *Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası*, İstanbul.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi-2 (1453-1559)*, İstanbul.
- Bilgin, A. (2004). *Osmanlı Saray Mutfağı (1453-1650)*, İstanbul.
- Bilgin, A. (2006). *Osmanlı Taşrasında Bir Maliye Kurumu: Bursa Hassa Harç Eminliği*, İstanbul.
- Cemiloğlu, M. (2002). *Bursa Dağ Köylerinde Türkmen Kültürü*, Bursa.
- Cin, H. (1975). *Eski Ve Yeni Türk Hukukunda Mera, Yaylak Ve Kışlaklar*, Ankara.
- Dalsar, F. (1960). *Türk Sanayi Ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul.
- Demirtaş, M. (2010). *Osmanlıda Esnafında Suç Ve Ceza*, Ankara.

- Develioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara.
- Doğru, H. (2008). *Bir Kadı Defterinin Işığında Rumeli’de Yaşam*, İstanbul.
- Emecen, F. (2006). *Tarihin İçinde Manisa*, Manisa.
- Emecen, F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara.
- Ergenç, Ö. (2013). *Osmanlı Tarihi Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul.
- Ergin, O. (1995). *Mecelle-İ Umur-I Belediyeye*, İstanbul.
- Faroghı, S. (2014). *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul.
- Faroghı, S. (1993). *Osmanlı’da Kentler Ve Kentliler*, İstanbul.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Ve Ekonomi*, İstanbul.
- Gökbilgin, M. (1957). *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar Ve Evlad-I Fatihan*, İstanbul.
- Güçer, L. (1964). *XVI-XVII Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi Ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul.
- Gündüz, T. (2007). *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri “Bozulus Türkmenleri (1540-1640)”*, İstanbul.
- İnalcık, H. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum Ve Ekonomi*, İstanbul.
- İnalcık, H. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi-I (1300-1600)*, İstanbul.
- İnbaşı, M. (2000). *Rumeli Yörükleri (1544-1675)*, Erzurum.
- Kafesoğlu, İ. (2007). *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Kanunname-İ İhtisab-I Bursa*. (1998). Ankara.
- Kazıcı, Z. (1987). *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, İstanbul.
- Kömürciyan, E. (1952). *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)*, İstanbul.
- Kütükoğlu, M. (2020). *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel Ve İktisadi Yapısı*, Ankara.
- Kütükoğlu, M. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi Ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul.
- Mantran, R. (1986). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul-I*, Ankara.
- Naskali; Altun, E. H. (2011). *Kasap*, İstanbul.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul.
- Polat, S. (2015). *IV. Murat’ın Revan Seferi Organizasyonu Ve Stratejisi*, Ankara.
- Refik, A. (1930). *Anadolu’da Türk Aşiretleri (966-1200)*, İstanbul.
- Refik, A. (1931). *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, İstanbul.
- Refik, A. (1935). *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul.
- Tabakoğlu, A. (1986). *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, Ankara.
- MAKALELER**
- Afyoncu; Ahışalı, E. R. (2022). “Kâtip”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 53-53.
- Ak, M. (2016). “Osmanlı Devleti’nde Veba-i Bakari (Sığır Vebası)”, *OTAM*, (39), 215-240.
- Akgündüz, A. (1996). “Gedik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 13, 541-543.
- Avcı, C. (2010). “Şeyh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39, 49.
- Barkan, Ö. (1953). “Tarihi Demografi Araştırmaları Ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, 10, 1-26.
- Barkan, Ö. (1941-1942). “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya Ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit Ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I”, *Tarih Vesikaları*, 1(1-6), 326-331.

- Barkan, Ö. (1942-1943). “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya Ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit Ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar”, *Tarih Vesikaları*, 2 (7-12).
- Barkan, Ö. (1970). “XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri”, *Belleten*, 34 (136), 557-607.
- Bozkurt, N. (1994). “Deri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 174-175.
- Bozkurt, N. (2001). “Kasap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 534-535.
- Çağatay, N. (1947). “Osmanlı İmparatorluğunda Alınan Vergi Ve Resimler”, *DTCF Dergisi*, 5 (5), 482-511.
- Çağman, E. (2016) “18.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un İaşesinde Balkanlar Ve Karadeniz’in Önemi”, *Avrasya Etütleri*, (2), 127-151.
- Çakmak, Ö. (2021). “Narh Ve Nizam Kayıtlarına Göre İstanbul’da Koyun Eti Fiyatları Ve Ücretlerle Karşılaştırılması (1778-1857)”, *Kadim Dergisi*, (2), 69-90.
- Çiftçi, C. (2004). “Osmanlı Döneminde İstanbul’un İaşesinde Bursa’nın Rolü”, *OTAM*, (16), 153-171.
- Demirel, Ö. (2002). “Osmanlı Esnafı (1750-1850)”, *Türkler*, 14, 253-263.
- Doğru, H. (1999). “Rumeli’de Celep-Keşanlar”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, 3, 1-16.
- Emecen, F. (2006). “Şehzadenin Mutfağı: III. Mehmed’in Şehzadelik Döneminde Manisa Sarayına Ait Bir Mutfak Masraf Defteri”, *Tarihin İçinde Manisa*, 73-85.
- Ergenç, Ö. (2012). “1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar”, *Osmanlı Tarihi Yazıları Şehir, Toplum, Devlet*, 145-164.
- Ergenç, Ö. (2013). “XVI. Asrın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Tarih Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, 193-203.
- Erünsal, E. (2018). “Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü’l-Udûlden Şuhûdü’l Hâle Geçiş”, *Osmanlı Araştırmaları*, (54), 1-49.
- Gürbüz, İ. (2018). “Osmanlı Edebi Metinlerinde Meslekler 1: Debbağlar”, *Türkiye Çalışmaları-Araştırma Makalesi*, 13 (5), 55-78.
- Işın, P. (2011). “Osmanlılardan Önce Kasaplık Mesleği”, *Kasap* (Ed. Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun), 71-80.
- İnalcık, H. (1965). “Adaletnameler”, *Belgeler*, 2 (3-4), 1-36.
- İnalcık, H. (1959). “Osmanlılar’ Da Raiyyet Rüsumu”, *Belleten*, 23 (92), 575-608.
- İnalcık, H. (1960). “XV. Asır Sanayi Ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar Bursa-I”, *Belleten*, 24 (93), 45-102.
- Kallek, C. (2000). “İhtikâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 21, 560-565.
- Kallek, C. (2006). “Narh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 387-389.
- Kazıcı, Z. (1988). “Ahi Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 527-528.
- Kurt, Y. (1990). “1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana’nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma”, *Belleten*, 54 (209), 179-212.
- Küçükbaşçı, M. (2022). “Kâtip”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 49-52.
- Kütükoğlu, M. (1978). “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya Ve Hizmet Fiyatları”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, (9), 1-86.
- Kütükoğlu, M. (1984). “1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri”, *Tarih Dergisi*, (34), 123-182.
- Ögel, B. (1981). “Türk Mutfağı’ Nın Gelişmesi Ve Türk Tarihi Gelenekleri”, *Türk Mutfağı Sempozyum Bildirileri*, 15-18.

- Özcan, T. (2020). “Muhallefat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 30, 405-406.
- Özkul, A. (2018). “Osmanlı İdaresi’nde Kıbrıs’ta Kasap Esnafı Ve Faaliyetleri”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 2 (23), 163-198.
- Öztürk, T. (2002). “Osmanlılarda Narh Sistemi”, *Türkler Ansiklopedisi*, 10, 861-871.
- Polat, S. (2020). “IV. Murat Dönemi Osmanlı Seferlerinde Konar-Göçerlerin Et Temini Ve Taşımacılık Hususundaki Roller”, *Türkiyat Mecmuası*, 30 (2), 671-698.
- Sahillioğlu, H. “Bolu’nun Kasapları Ve Et Narh Fiyatları”, *Çele Dergisi*, (13), 21-26.
- Sahillioğlu, H. (1967). “Osmanlılarda Narh Müessesesi Ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul’da Fiyatlar”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, (1-6), 36-41.
- Samancı, Ö. (2006). “19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Elitinin Yeme-İçme Alışkanlıkları”, *Soframız Nur Hanemiz Mamur-Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek Ve Barınak* (Ed. Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann).
- Soysal, M. (1988). “Onaltıncı Yüzyılda Adana İlinin “Mufassal Defteri”ne Göre Sosyal Ve Ekonomik Yapısı Üzerinde Bir Araştırma”, *Belleten*, 52 (202), 169-182.
- Sümer, F. (2013). “Yörükler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 570-573.
- Şahin, İ. (2013). “Yiğitbaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43, 549-550.
- Şimşek, K. (2020). “Osmanlı Devri Denizli’de Sığır Vebası: Veba-Yı Bakari, *Belgi Dergisi*, 2 (19), 215-240.
- Taş, H. (2008). “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig*, (44), 25-44.
- Tekin, Z. (1994). “Türkler’de Dericilik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 176-178.
- Turan; Ekin, T. Ü. (2018). “16. Yüzyılda Manisa’da Tüketilen Bazı Gıda Maddelerinin Fiyatları”, *Geçmişten Günümüze Manisa*, 1, 557-569.
- Türkhan, M. (2020). “Celep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 253-255.
- Ürekli, B. (1991). “XVII. Yüzyılda Konya’da Bazı Eşya Ve Yiyecek Fiyatları”, *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, (6),
- Zeren; Sazak, E. G. (2011). “Osmanlı Minyatüründe Kasaplık”, *Kasap* (Ed. Emine Gürsoy Naskali- Hilal Oytun Altun), 96-111.

TEZLER

- Akarsu, E. (2022). “Türkiye Selçuklu Devleti Döneminde Doğal Afetler Ve Salgın Hastalıklar (Kuruluştan Yıkılışına Kadar)”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Altundaş, Z. (2017). “8 Numaralı Ayntâb Şer’iyye Sicili Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi (H. 997-998 / M. 1589-1590)”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kilis.
- Acartürk, F. (2006). “1672-1673 Tarihlerinde Konya’nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu (19 Nolu Konya Şer’iyye Siciline Göre)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Başer, G. (2009). “Osmanlılarda Üretim-Tüketim İlişkilerinde Adaletin Devlet Eliyle Tanzimi “Narh Uygulaması”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Belk, A. (2017). “10 Numaralı Gaziantep Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi (H.1012-1014 / M. 1603-1605)”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kilis.

- Benli, K. (2017). “Klasik Dönem Osmanlı Sağlık Sistemi Ve Salgın Hastalıklar (1300-1600)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Konya.
- Bilgin, A. (2000). “Osmanlı Sarayının İaşesi (1489-1650)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Bozkurt, F. (2011). “Tereke Defterleri Ve Osmanlı Maddi Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Ağustos.
- Çetin, Ş.(1995). “Sicillere Göre Bursa’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (950’1542-1543)”, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- Çınar, H. (1993). “H. 1020-1021 (M.1611-1612) Tarihli 13 Numaralı Ankara Şer’iyye Sicili Transkripsiyon Ve Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Dağışan, D. (2020). “M. 1652-1657 (H. 1062-1067) Tarihli Şer’iyye Siciline Göre Ankara’nın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum.
- Dağsever, V. (2017). “2 Numaralı Kastamonu Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1084-1087 / M. 1673-1677)”, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kastamonu.
- Demirbağ, H. (2007). “509 Numaralı Afyon Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Demirel, M. (2019). “Eskiçağ Ön Asya Topluluklarında Görülen Salgın Hastalıklar”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Döğüş, S. (1994). “25 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili, H. 1034 (M. 1624-1625)”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri.
- Günay, R. (20029). “259 Numaralı Hicri 1006-1008 (Miladi 1598-1600) Tarihli Mardin Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon Ve Değerlendirmesi”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Diyarbakır.
- İskender, P. (1994). “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Kastamonu Şer’iyye Sicili”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Samsun.
- İşbilir, Ö. (1996). “XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal Ve Lojistik Meseleleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Kal’a, A. (1985). “Osmanlı Devletinde İstanbul’un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap Ve Celep Teşkilatları (XVI, XVII Ve XVIII, Asırlarda)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Karademir, Z. (2013). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Darlık Ekonomisi Ve Kıtliklar (1560-1660)”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Sivas.
- Kayar, B. (2019). “507 Numaralı Karahisâr-I Sâhib Şer’iyye Sicili: Transkripsiyon Ve Değerlendirme”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar.
- Keten, E. (2021). “10 No’lu Amasya Şer’iyye Siciline Göre Amasya’nın İki Yılı: 1652-1654 Yılları Arasında Amasya’nın Sosyal Ve Ekonomik Tarihi”, Sivas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Sivas.

- Kuş, C. (2011). “Terekelerin Işığında Uşak Ve Çanakkale’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı Ve Sosyo-Ekonomik Hareketliliğin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi (1246-1286 / 1830-1870)”, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Uşak.
- Özcan, S. (2021). “1844-45 (H. 1260-61) Tarihli Temettü’at Defterlerine Göre Bursa İlinin Yenişehir Kazasına Bağlı Çelebi, Kozdere, Burçın, Köprühisar, Çardak Karyelerinin İktisadi Ve İctimai Durumu”, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kütahya.
- Öztürk, T. (1998). “18. Yüzyılın İlk Yarısında Trabzon Ve Kastamonu’da Fiyatlar”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon.
- Salarga, Ö. (2019). “Tereke Defterlerine Göre Balıkesir Kazasının Sosyo-Ekonomik Hayatı (1698-1718)”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Balıkesir.
- Soyalp, M. (2019). “188 Numaralı Denizli Şer’iyye Sicilinde Bulunan Tereke Kayıtlarının Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1310-1313 / M. 1892-1896)”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Van.
- Şahin, A. (2010). “74/2 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri.
- Şahin, T. (2020). “XVI. Yüzyılda Ayntab Esnaf Teşkilatı”, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Kilis.
- Tekin, Z. (1992). “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı İstanbul’unda Dericilik”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Toka, G. (2019). “XVI. Yüzyıl (1550-1585) Osmanlı Bursa’sında Suhte Ayaklanmaları”, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Türkhan, M. (2006). “18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un Et İlaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Uzun, A. (1997). “İstanbul’un Et İhtiyacının Sağlanması: Ondalık Ağnam Uygulaması (1783-1858)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.
- Yaman, H. (2022). “17. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Veba”, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Muş.
- Yayalar, F. (2018). “18. Yüzyılda Güney Marmara İskeleleri Ve İstanbul’un İlaşesindeki Yeri”, Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Zonguldak.
- Yeşildağlı, E. (2020). “Tereke Kayıtlarına Göre Şiran Kazasında Sosyo-Ekonomik Hayat (1886-1893)”, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Tokat.
- Yetim, H. (2019). “1858 Numaralı Trabzon Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon Ve Değerlendirilmesi (H. 1102-1104, M. 1691-1693)”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Trabzon.
- Yıldırım, Z. (2019). “18. Yüzyılda Konya’da Esnaf Teşkilatı Ve Ticari Hayat”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, Konya.
- Yıldız, H. (2000). “1711 Prut Seferi’nin Lojistik Faaliyetleri”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Doktora Tezi*, İstanbul.

Yiğit, A. (1998). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kazası”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Muğla.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, ad : YAMAN, Emine
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Eğitim

<u>Derece</u>	<u>Eğitim Birimi</u>	<u>Mezuniyet Tarihi</u>
Yüksek Lisans	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	2023
Lisans	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	2019
Lise	: Açık Öğretim Lisesi	2014

Yabancı Dil

İngilizce (orta düzey)

